

ИНДИВИДУАЛНИ
ДУХОВНИ
СЪЩЕСТВА
И ТЯХНОТО
ВЪЗДЕЙСТВИЕ
В ДУШАТА
НА ЧОВЕКА

Поредица „Просветление“

Рудолф
ЩАЙНЕР

В поредица *«Просветление»* досега:

1. Рудолф Щайнер, «Същност на музикалното»
2. Рудолф Щайнер, «Прераждане и карма»
3. Рудолф Щайнер, «За мистерийните драми»
4. Рудолф Щайнер, «За инициацията»
5. Рудолф Щайнер, «Проблеми на модерната психоанализа»
6. Рудолф Щайнер, «Стихове и медитации»
7. Рудолф Щайнер, «Смъртта като преобразуване на живота»
8. Рудолф Щайнер, «Окултна история»
9. Рудолф Щайнер, «Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека»

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

ИНДИВИДУАЛНИ ДУХОВНИ СЪЩЕСТВА И ТЯХНОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ В ДУШАТА НА ЧОВЕКА

*Девет лекции,
изнесени в Санкт Гален, Цюрих и Дорнах
от 6 до 25 ноември 1917 г.*

Превод от немски
Нели Спиридонова-Хорински

Аб
*Издателско
Ателие*

RUDOLF STEINER

Individuelle Geistwesen
und ihr Wirken in der Seele
des Menschen

Bibliographie-Nr. 178

Rudolf Steiner Verlag, Dornach/Schweiz, 1992

*На корицата е използван фрагмент
от картината на Светлозар Писаров-Белката
«Птицата».*

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб.*

- © Рудолф Щайнер, автор
- © Нели Спиридонова-Хорински, преводач
- © Христо Маринов, редактор
- © Светлозар Писаров-Белката, художник
- © Издателско ателие А^б

ISBN 978 - 954 - 737 - 890 - 2

Указания относно публикуваните лекции на Рудолф Щайнер

Събраните съчинения на Рудолф Щайнер (1861–1925) са подредени в три големи отдела: *Книги – Лекции – Художествени произведения*.

Първоначално Рудолф Щайнер не е искал да се записват изнасяните от 1900 до 1924 г. многобройни, винаги свободно държани лекции и курсове както за широката общественост, така и за членовете на Теософското общество, по-късно Антропософско общество, понеже са били предвидени от него като «устни, непредназначени за печатане съобщения». След като се увеличават непълните и неточни записки, които се размножават и разпространяват между слушателите, той се вижда принуден да се погрижи за стенографирането на лекциите. С тази задача натоварва Мари Щайнер фон Сиверс. Тя е била отговорна за поръчването на стенографите, съхраняването на преписите и необходимите за отпечатване корекции на текстовете. Понеже поради липса на време Рудолф Щайнер само в редки случаи сам е коригирал стенографирания текст, по отношение на всички публикувани лекции трябва да се има предвид неговото изказване: «Предполага се, че в тези непрегледани от мен текстове могат да се намерят грешки.»

След смъртта на Мари Щайнер (1867–1948) започва издаването на Събраните съчинения на Рудолф Щайнер според нейните указания. Настоящият том спада към тези «Събрани съчинения» (Събр. съч.).

СЪДЪРЖАНИЕ

Познание за свръхсетивното и загадките на човешката душа
Публична лекция в Санкт Гален, 15 ноември 1917 г. 7

Тайната на двойника. Географска медицина
Санкт Гален, 16 ноември 1917 г. 44

ЗАД КУЛИСИТЕ НА ВЪНШНИТЕ СЪБИТИЯ

Първа лекция, *Цюрих, 6 ноември 1917 г.* 71

Втора лекция, *Цюрих, 13 ноември 1917 г.* 91

ДВЕ ЛЕКЦИИ ЗА ПСИХОАНАЛИЗАТА

Първа лекция, *Дорнах, 10 ноември 1917 г.* 112

Втора лекция, *Дорнах, 11 ноември 1917 г.* 135

ИНДИВИДУАЛНИ ДУХОВНИ СЪЩЕСТВА И ЕДИННАТА ОСНОВА НА СВЕТА

Първа лекция, *Дорнах, 18 ноември 1917 г.* 154

Втора лекция, *Дорнах, 19 ноември 1917 г.* 175

Трета лекция, *Дорнах, 25 ноември 1917 г.* 193

Бележки към текста 211

Рудолф Щайнер – живот и творчество 223

ПОЗНАНИЕ ЗА СВРЪХСЕТИВНОТО И ЗАГАДКИТЕ НА ЧОВЕШКАТА ДУША

Публична лекция в Санкт Гален, 15 ноември 1917 г.

Който в течение на столетия или хилядолетия проследява развитието на човешкия дух, ще може да си изгради представа как този човешки дух винаги достига до нови постижения в областта на познанието и в областта на човешката дейност. Не е необходимо непременно да се подчертава думата напредък, защото в настъпилата епоха от човешкото развитие в някои отношения това би могло да предизвика доста силно съмнение. Но когато се проследи развитието на човешкия дух, ще стане ясно, че формите и образите, под които този човешки дух се проявява, съществено се променят от столетие на столетие. И понеже в това разглеждане днес ще се занимаем предимно с познание, което се стреми да навлезе в развитието на човечеството по съвременен начин, необходимо е само за сравнение да си припомним как някои възгледи, които в известно отношение влизат в противоречие с установените в момента, срещат трудности да се възприемат от развиващото се човечество. Би трябвало да си припомним колко трудно е било например миросгледът на *Коперник*¹ да си пробие път в установените човешки навици на мислене и чувстване – в известни области това е траело дори столетия, – този миросглед, който по отношение на мирозданието е скъсал с това, което хората, опирайки се на своите сетивни възприятия, дълго време са вярвали, че трябва да приемат за истина. Последвало времето, когато човек не можел повече да вярва на това, което виждат очите му при изгрева и залеза, при движението на Слънцето, когато въпреки възприятията, е трябвало да се предположи, че в известно отношение Слънцето е неподвижно спрямо Земята.

Такива поврати в познанието не се възприемат лесно от човешките мисловни и чувствени навици.

В антропософски ориентираната духовна наука, въз основа на която ще проведем днешното разглеждане, става въпрос за такъв поврат, при който опирацията се на солидни научни основания човек е убеден в истинността на съдържанието на тази духовна наука и вярва, че е необходимо тя да се намеси в настоящето и в по-нататъшното развитие на човешкото мислене, усещане и чувстване. Дори може да се каже – разрешете ми да произнеса тези думи като въведение, – че при мирогледа на Коперник става въпрос за безброй предразсъдъци и остарели мнения, за които хората вярват, че появилото се на тяхно място е дошло заради всевъзможните религиозни представи и други подобни. Към това, което ще разгледаме тази вечер, се прибавя още нещо. Тук нямаме работа само с предразсъдъци като тези, които застават например срещу възгледите на Коперник, а имаме работа с факта, че в наше време твърде много хора – да, повечето от тези, които се имат за просветени и образовани – не само че имат предразсъдъци и установени чувства, а в известна степен просветеният, образованият човек днес изобщо се срамува да се задълбочи сериозно в областта, за която трябва да говори духовно ориентираното човекознание – антропософията. Той вярва, че уронва достойнството си не само пред околните, но и пред самия себе си, ако признае, че за нещата, за които ще се говори днес, може да се знае нещо също така основно научно, както за нещата на външната природа. Той вярва, че изглежда глупав или наивен пред самия себе си.

Това са нещата, които трябва да се вземат под внимание, когато говорим днес за антропософски ориентираната духовна наука. Този, който говори за нея, изхождайки от познанията на тази наука, познава стотиците, дори хилядите възражения, които днес, разбира се, трябва да се появят. Той познава възраженията, защото днешните хора не само се съмняват в отделните истини и резултатите на духовната наука, а изобщо не вярват, че може да се достигне до познание в областта, в която се разпростира антропософски ориентираната духовна наука.

Днес твърде много хора са убедени, че в душата могат да се изграждат основаващи се на вярата представи за областта на вечността. Но че е възможно да се постигне действително знание за факти, отнасящи се до безсмъртната вечност в човешката природа, изплъзващи се на сетивното възприятие, това в много отношения в най-широки кръгове се смята за нещо фантастично, за мечтателство, и то точно там, където хората вярват, че изграждат съждения, опирайки се на правилния съвременен научен начин на мислене.

Тази вечер няма да имаме нищо общо с фантастика и мечтателство, а с област, където, бих казал, според първите предпоставки, човекът или особено човекът на науката се страхува да пристъпи. Бих искал само накратко да кажа, че антропософски ориентираната духовна наука не желае да бъде преценявана като сектантство. Който вярва, че тя се представя като ново вероизповедание, ще я разбере съвсем погрешно. Тя не желае да бъде вероизповедание. Както се представя днес, тя представлява необходим резултат точно на това, което естественонаучното развитие е донесло като мирогледни представи, като всеобщи, дори популярни представи на широки кръгове от хора. Естественонаучното развитие, което днес дава толкова много понятия за възгледите на най-широки кръгове хора, които, от своя страна, са причинени от чувства и усещания, този естественонаучен начин на мислене си поставя за задача да обоснове, да обясни това, което като природни закони, лежащи във възприеманите от външните сетива факти, се изправя пред външните сетива и е достъпно за човешкия разум.

Когато се разгледа дори областта на живота, може да се види – в други области е по-неясно, но при живите същества съвсем ясно застава пред човека – как природната наука днес се стреми да достигне навсякъде до първоначалното, до това, което в известна степен дава зародишното устройство за израстващото, за избуяващото, за бъдещото. Когато природният изследовател поиска да обясни смисъла на животинския или човешкия живот, се връща назад до раждането, изучава ем-

бриологията, изучава това, от което се развива израстващото, което се проявява в бъдещето. Той се връща назад към раждането, което е началото на разгръщащото се пред сетивата. А когато природната наука иска да обясни света, се връща назад до представите за раждането на мирозданието, които си изгражда, създавайки различни хипотези, в които залягат постиженията на геологията, палеонтологията и другите клонове на природната наука. Макар някои хора да се съмняват, че такъв начин на мислене е правилен, тя винаги се стреми към това. Познати са усилията, които хората са положили, за да обосноват, ако не началото на земното съществуване, то поне много отдалечени в миналото епохи, в които човекът още не е съществувал на Земята; да обяснят по някакъв начин това, което се представя пред сетивата на човека, като изхождат от предхождащото, от зародиша. Цялата Дарвинова теория² или, ако човек иска да се абстрахира от нея, теорията за развитието се стреми да открие пораждането, произхода на нещо. Бих искал да кажа, че навсякъде съществува стремеж да се стигне назад до младостта, до раждането.

Антропософски ориентираната духовна наука се намира в друго положение. Още с тази изходна точка, без човек да е наясно за това, тя предизвиква първоначално вътрешна инстинктивна съпротива! В много случаи такава съпротива е по-силна от ясно осъзнатата, ясно обмислената. Антропософски ориентираната духовна наука трябва да тръгне от смъртта, за да достигне изобщо до представи и то не до общи, размити понятия за духа, а да стигне до духовни факти. Поради това още от началото тя застава като фундаментална противоположност на обичайното днес тръгване от раждането и младостта, през растежа и напредъка на развитието. Но също и смъртта се включва в живота. Когато разгледате научната литература на съвремението, навсякъде можете да откриете, че съвестният изследовател застава на становището, че смъртта като такава не може да бъде поставена по същия начин в редицата естественонаучни понятия, както другите понятия. Но

духовнонаучният изследовател трябва да вземе тази смърт, следователно завършека, противоположността на раждането, за своя изходна точка. Основният въпрос е как се включват в живота смъртта и сродното със смъртта в широк смисъл. Смъртта обаче изключва това, което могат да виждат сетивата. Смъртта разрушава съществуващото, което се разгръща пред сетивата. Смъртта се включва като нещо, за което човек може да си изгради представата, че не участва в това, което действа и се развива, живее и съществува в сетивния свят. Тук се появява мнението, което е напълно разбираемо в известни граници, макар и напълно неправилно, че нищо не може да се знае относно това, което смъртта в известна степен скрива, забулва. И от този ъгъл на човешкото чувстване всъщност се пораждават всички противоречиви доводи, които напълно разбираемо могат да се кажат срещу нещата, които ще бъдат разгледани днес като резултат на една още млада наука. Защото тази духовна наука е млада и духовнонаучният изследовател, дори когато говори за неща от своята област на изследването, се намира в съвсем друго положение от това на естественонаучния изследовател, точно поради разгледаните основания.

Духовнонаучният изследовател не може да постъпи по същия начин, както естественонаучният изследовател, който представя някакви факти и въз основа на това, за което всеки човек е убеден в известна степен, че може да го види, доказва тези факти. Защото духовният изследовател говори именно за това, което не може да се възприеме със сетивата. И така, когато говори за резултатите на своята наука, духовният изследовател винаги е принуден първоначално да посочи как се стига до тези резултати.

Днес има богата литература за тази област, която ще представя пред вас тази вечер. Критиците, смятащи се за призвани, постоянно пишат срещу стоящото в моите произведения, макар че всъщност само доказват колко неточно, колко повърхностно четат нещата. Те излагат, че духовният изследовател твърди, че нещата са такива или онакива, но не ги

доказва.

Да, уважаеми присъстващи, той наистина ги доказва, но ги доказва по съвсем друг начин. Най-напред той казва как е стигнал до своите резултати. Най-напред той трябва да покаже какъв е пътят в областта на фактите. Този път наистина е отблъскващ, понеже е необикновен за днешните мисловни и чувствени навици. Най-напред трябва да се каже, че именно духовният изследовател идва чрез своето изследване до категоричния резултат, че с методите, с начина на изследването, с които естествената наука е стигнала до своите блестящи резултати – които духовният изследовател не отрича, а им се възхищава, – не може да се навлезе в свръхсетивното. Да, духовната наука изхожда именно от убеждението колко са ограничени методите на естественонаучното мислене, но не така, както многократно се прави днес, като за някои неща, при които природните науки стигат до своите граници, се казва: Тук съществуват граници на човешкото познание. Не така, а като се направи усилие точно на тези граници да се стигне до определени изживявания, които могат да се постигнат именно там. За тези граници на човешкото познание представих някои неща особено в моята най-нова книга «За загадките на душата»³, излязла през последните седмици.

Наистина хора, които не приемат познанието като нещо, долетяло им отвън, които задълбочено са работили за постигането на познанието, стремели са се да узнаят истината, винаги са имали известни изживявания поне на тези граници. Тук трябва да се каже: Времената се променят, развитието на човечеството се изменя. Само преди относително кратко време най-изтъкнатите мислители и борци за познанието стояха на такива гранични места и бяха на мнение, че не могат да ги преминат, че човек трябва да остане там. Онези от уважаемите слушатели, които често са ме слушали тук, знаят колко ми е чуждо да докосвам нещо лично. Но когато личното се намира в някаква връзка с фактите, би трябвало да е позволено да се спомене накратко. Искам да спомена, че точно това, кое-

то имам да кажа за изживяванията на такива гранични точки на познанието, при мен е резултат от духовно изследване, продължаващо повече от тридесет години. И преди повече от тридесет години беше времето, когато именно тези проблеми, тези задачи, тези загадки, появяващи се на границите на познанието, упражняваха значително влияние върху мен. От многото примери, които могат да се дадат за такива гранични точки, бих искал да дам един, който посочи истинският борец за познанието *Фридрих Фишер*⁴, известният естет, който също и като философ беше много значителна личност, макар може би твърде малко призната и бързо забравена приживе. Фридрих Теодор Фишер, така нареченият фау-Фишер⁵ (V-Vischer), написа преди десетилетия много интересно произведение за една също много интересна книга за «сънищната фантазия», която *Фолкет*⁶ издаде. Фридрих Теодор Фишер докосна някои неща, които тук няма да ни интересуват, но искам да цитирам едно изречение⁷, което може да не се забележи, едно изречение обаче, което може да проникне като светкавица човешката душа, ако тя е проникната от стремеж към познанието, от истински вътрешен стремеж. Това е изречението, изплувало пред Фишер, когато размишлява за същността на човешката душа. Относно разкриващите му се факти във връзка с всичко, което природната наука казва в по-новото време за човека, той прави следния извод: «Това, че човешката душа не може да се намира само в тялото, е напълно ясно, но че тя не може да се намира също и извън тялото, е също така ясно.»

Така ние стоим пред пълно противоречие, пред противоречие, което не може да бъде разрешено просто. Стоим пред противоречие, заставащо с неотменяема необходимост пред нас, когато сериозно се стремим към познанието. Фау-Фишер още не можеше – понеже времето не беше узряло – да достигне до това, което бих искал да нарека заставане в познанието на такива точки, на такива гранични точки, че да може да се проникне от познанието в обикновения смисъл на думата до вътрешното изживяване на такова противоречие.

Не чуваме ли също и днес от повечето учени съвременници, когато се сблъскат с такова противоречие, а такива противоречия има стотици – *Емил дю Боа Реймонд*⁸, умният психолог говореше по негово време за седемте световни загадки, но тези седем световни загадки можем да ги увеличим до стотици, – следното, което съвременният човек на познанието казва: «Човешкото познание стига дотук; то не може да проникне по-нататък.» Той казва това, просто защото е стигнал границите на човешкото познание и сам не се осмелява да премине от обикновеното мислене, от обикновените представи към изживяването. Трябва да се започне на мястото, където на пътя застава противоречие, което човек не си е измислил, а то му се е разкрило чрез мировите загадки. Човек трябва да направи опит постоянно да живее с такова противоречие, постоянно да се занимава с него така, както с обикновените си ежедневни привички; в известна степен цялата човешка душа да се потопи в него. Той трябва да потъне в противоречието – необходима е известна вътрешна мисловна смелост за това, – да не изпитва страх, че това противоречие би могло да разтърси представите на душата и тя да стане нестабилна или нещо подобно. Описах в детайли заниманието на такива гранични точки в книгата ми «За загадките на душата»⁹.

Ако вместо с обикновеното мислене, с измисляне и с настойчивост, човек застане с цялата си душа на такава гранична точка, тогава той ще може да продължи по-нататък. Но няма да продължи нататък само по логичен път, а ще продължи по живия път на познанието. Бих искал да изразя с едно сравнение какво ще се изживее там, понеже пътищата на духовното изследване представляват истински познавателни изживявания, истински факти на познанието. Днес речта няма още много думи за тези неща, понеже думите са подходящи само за външното сетивно възприемане. Затова човек може да се изрази често само чрез сравнения за нещата, които ясно стоят пред духовните очи. Когато се вживее в такива противоречия, човек се чувства като на границата, където се допи-

ра до духовния свят, който не може да се намери в сетивната действителност. Допира се до него, но в известна степен само отвън. Подобно е, както – дали представата е добре обоснована природонаучно, или не, за това сега не става въпрос, тя може да се даде за сравнение – когато нисше живо същество, още не притежаващо сетиво на осезанието и само вътрешно изживяващо нещо като постоянно вълнуващо се движение, възприеме по този начин границата на физическия свят, повърхността на отделните неща. Същество, което още не е изградило сетиво на осезанието и още не е напълно затворено в себе си, в известна степен още не може да почувства, да докосне намиращите се вън сетивни впечатления, а изживява повърхността на сетивните неща по този начин. Точно така се чувства духовно-душевно – не бива да мислим за нищо материално – стремящият се към познанието човек, когато стигне до място, каквото току-що описах. Но както чрез сблъсъка с външния сетивен свят при нисшите живи същества се отделя, разграничава и изгражда в известна степен сетивото на осезанието, чрез което се усеща повърхността, знае се дали нещо е грубо или гладко, топло или студено, както навън се отваря това, което живее само във вътрешността, така и човек постига възможността да проникне нататък точно на такива места, да си изгради духовно сетиво на осезанието. Едва след като може би дълги години се е мъчил да проникне в духовния свят на такива гранични точки на познанието, едва тогава човек стига до реално изживяване с духовните си органи.

Говоря само по елементарен начин как се развива това сетиво на осезанието. Но за да се употребят тези изрази в по-съвършен смисъл, може да се каже, че от затвореността в себе си човек развива духовни очи и уши чрез постоянна вътрешна работа. Днес на много хора им изглежда абсурдно да се говори, че първоначално душата е също такъв недиференциран орган, какъвто е организъмът на нисше същество, което изгражда сетива от своята субстанция; че душата може да изгради от своята субстанция душевно диференцирани духовни органи и

душевни понятия, с които да навлезе в духовния свят.

Може да се каже, че духовната наука, представена научно и систематично, днес с пълно право навлиза в развитието на познанието на човечеството. Но тя не е нещо ново във всяко отношение. Стремещт към нея, усилието да бъде постигната го виждаме при най-изтъкнатите умове на миналото. Посочих един от тях, Фридрих Теодор Фишер. Бих искал още веднъж да покажа въз основа на неговите собствени изказвания как е стигал до такива граници на познанието, но е останал при тях, не се е опитал от вътрешното търсене да достигне до разчупване на границата, до духовно възприятие. Искам да ви прочета едно място от разглежданията му, където въз основа на заниманията с естественонаучните познания той описва как е достигнал до такава граница, където духът докосва човешката душа. Това става по времето, в което материалистично настроената природна наука представя много загадки пред стремящия се към сериозно познание човек и много хора казват, че не може да се говори за душата по друг начин, освен че тя е продукт от действието на материята.

Тук са думите¹⁰: «Няма дух, където няма никакъв нервен център, където няма мозък, казват противниците. Няма нервен център, няма никакъв мозък, казваме ние, ако не е подготвен по безброй степени отдолу нагоре. Лесно е да се говори подигравателно за шумолене на духа в гранита и варовика. Не е по-трудно, ако и ние подигравателно запитаме как в мозъка белтъкът се превръща в идеи. Измерването на разлики в различните степени се изплъзва на човешкото познание. Ще остане тайна как природата, в която духът би трябвало да дреме, застава като съвършена противоположност на духа, че ни изникват подутини, когато се сблъскаме с това.» Моля да забележите как стремящият се към познание човек описва, че ни излизат подутини. Тук, в това сблъскване, имате вътрешно изживяване на стремящ се към познанието човек! «Това е *Diremtion*, отричане¹¹ на такава привидност на абсолютното, че с Хегеловото *другояче и извън битието* дълбокомислено се

казва нещо, но то не означава почти нищо и недостъпността, суровостта на привидната преградна стена просто е прикрита. Правилното признаване на острието и удара в този сблъсък се намира при Фихте, но без обяснение.»

Тук имаме описание, което един човек прави във времето, преди да се появи решението, духовнонаучното решение да се стигне не само до този сблъсък и неговия отговор, а да се проникне в духовния свят зад преградната стена. Мога само принципно да говоря за такива неща. Ще ги намерите изложени в детайли в моите книги «Как се постигат познания за висшите светове»¹² и във втората част на «Въведение в Тайната наука»¹³. Там ще намерите изложено с всички подробности това, което душата трябва да предприеме със себе си във вътрешна подвижност и вътрешни упражнения – ако ми позволите да употребя този израз, – за да преобрази наистина в себе си това, което в нея не е диференцирано в духовни органи, за да може тогава да вижда в духовния свят.

Но доста усилия са необходими, ако човек иска наистина да прави изследвания по този път. Необходимо е твърде много, защото поради навиците, изградени в наше време именно в естествена научната област, в областта на природонаучния мироглед, който в областта си е напълно основателен, в човешкия живот навлиза особен начин на мислене, противоположен на пътя, водещ в духовния свят.

От само себе си се разбира, че от страна на естествени науки се чуват изказвания, при които хората всъщност не искат нищо да знаят за духовния свят, какъвто е той в действителност със своите факти и процеси. Искам да кажа още само едно нещо – подробности ще намерите в споменатите книги, – че човекът трябва да си изгради съвсем друг начин на мислене и представяне. В обикновения живот сме доволни с понятията и представите, за които можем да си кажем: Тези понятия, тези представи са отражение на някакво външно събитие или на външен предмет. С това духовният изследовател не може да се задоволи. Самите представи и понятия в душа-

та му стават нещо съвсем различно от това, което изграждат мисловните навици на съвремието. Ако отново ми позволите да употребя едно сравнение, бих искал да покажа с него как духовният изследовател застава днес срещу света. Материалистически, спиритуалистически, пантеистически, индивидуалистически, монадистически и т. н.¹⁴ – така хората искат да проникнат някак си в мировите загадки. Те се опитват да си изградят картина за процесите на света с определени представи и понятия. Духовният изследовател съвсем не може да образува понятия така, а трябва да разглежда определено понятие по такъв начин, че винаги ясно да съзнава, че в едно понятие, в една представа няма нищо друго освен това, което човекът има във външния сетивен свят, когато например фотографира дърво или друг предмет от една страна и получава една картина, от друга страна получава друга картина, а от трета страна – трета картина. Снимките се различават една от друга. Едва когато всички заедно се комбинират в духа на човека, те показват дървото като оформена представа. Но наистина може да се каже, че едно нещо противоречи на другото. Вижте как един предмет често изглежда различно, когато го снимате от една или от друга страна! Духовният изследовател разглежда всички представи за пантеизъм, монадизъм и др. така, че ги приема за различни снимки на действителността. Защото духовната реалност в действителност съвсем не се представя пред мислите, представите и понятията така, че да може да се каже, че някое понятие е отражение, а човек трябва винаги да обикаля нещата, да ги разглежда от различни страни и тогава да си изгради многостранни понятия. Тогава е в състояние да развие по-богат вътрешен, душевно подвижен живот, отколкото е свикнал във външния сетивен свят. Чрез това обаче той е принуден да превърне понятията в нещо много по-живо. Те няма вече да са само отражения, а когато се изживяват, ще са нещо много по-жизнено, отколкото са в обикновения живот с неговите факти.

Бих могъл да обясня това и по следния начин. Приемете,

че имате отрязана от розовия храст роза. Вие си образувате представа за нея. Можете лесно да образувате тази представа. При нея често ще имате чувството, че тя изразява нещо действително, че розата е действителност. Духовният изследовател никога не може да напредне по своя път, ако при такава представа се задоволи с това, че розата е нещо действително. Откъснатата роза сама по себе си съвсем не е нещо действително. Такава, каквато е, тя може да съществува само на розовия храст. Розовият храст е нещо действително! За всички отделни неща, за които хората си изграждат представи, вярвайки, че са нещо действително, духовният изследовател трябва да привикне винаги да съзнава в какъв ограничен, относителен смисъл такова нещо е наистина действителност. Когато види откъснатата роза пред себе си, той трябва да почувства, че тя не е действителна. Трябва да почувства, усети и изживее степента на недействителното, което се съдържа в тази роза, която е само цвят с дръжка.

Но когато това се разпростре върху цялото разглеждане на света, се оживява самият живот на мислите и представите. Чрез това се получават не вече умъртвените, замръзнали представи, с които се задоволява днешният естественаучен миросглед, а се получават представи, които живеят с нещата. Но когато се тръгне от мисловните навици на съвременното, човек първоначално изживява някои разочарования, защото така изживяваното наистина много се различава от мисловните навици на съвременното. Ако човек се опира на познанията, извлечени от духовния свят, понякога наистина трябва да говори парадоксално за неща, за които изобщо се говори днес.

Днес човек може да е учен, да кажем в областта на физиката, да е извънредно учен човек и с право да предизвиква възхищение чрез своята начетеност, но да работи с понятия, които не са изградени по начина, който описах, когато животът на мислите и представите се оживява. Казах само съвсем елементарно нещо. Но това елементарно нещо трябва да се разпростре над цялото разглеждане на света от духовния из-

следовател. Искам да дам един пример: В началото на столетието професор *Девар*¹⁵ изнесе много важна лекция в Лондон. Тази лекция показва във всяко изречение големия учен на съвременното, сведущ в областта на физиката, доколкото човек изобщо може да бъде сведущ. От представите в областта на физиката, които може да изгради физикът на съвременното, ученият се опитва да говори за края на Земята, или за някакво състояние в бъдещето, в което трябва да умре много от това, което съществува днес. Той съвсем правилно описва, понеже се основава на добре обосновани предположения, как някога след милиони години трябва да настъпи крайно състояние, при което температурата ще се понижи с няколко стотици градуса и тогава – човек много лесно може да пресметне – трябва да се променят известни субстанции. Това може да се пресметне и той описва как например млякото няма да бъде течено като днес, а трябва да се втвърди, как белтъкът ще свети, когато стените се мажат с него, така че ще могат да се четат вестници, без да се пали друга светлина, защото от белтъка се получава светлина и т. н. Неща, които днес не могат да издържат и няколко грама натиск, ще станат толкова здрави в своята консистенция, в своята материалност, че ще могат да издържат стотици килограми. Накратко, професор Девар дава великолепно описание на едно бъдещо състояние на Земята. От гледната точка на физиката не може да се противопостави и най-малкият довод, но за този, който е възприел живото мислене в душата си, нещата стоят по друг начин. Когато чуе такива изказвания, каквито прави този професор, в душата на възприелия живото мислене, веднага се появява по необходимост мисълта, че трябва да си каже нещо, което в методиката, в начина на възгледите би било напълно подобно на съжденията и мисловния начин на този учен.

Нека за пример да вземем един двадесет и пет годишен младеж и да наблюдаваме точно – днес могат да се правят такива наблюдения, нека имаме предвид същността на рентгена¹⁶ – как се променят някои органи, да кажем стомахът. Те

се променят от година на година, променят се в продължение на две, три, четири, пет години и получават друга конфигурация. Това може да се опише, както прави и физикът, когато сравнява следващите едно след друго състояния на Земята и пресмята как тя ще трябва да изглежда след милиони години. Но също и при човека може да се наблюдава как, да речем, стомахът или сърцето се променя от година на година, може да се пресметне как според тези промени човекът трябва да изглежда след двеста години. Когато правилно се пресметнат отделните наблюдения, когато се пресметне как човекът ще трябва да изглежда след двеста години, се получава също така добре обоснован резултат, само че той отдавна ще е умрял, няма повече да съществува!

Разбирате какво имам предвид. Става въпрос за това, че в единия случай се знае от непосредствен опит, че такива сметки не отговарят на действителността, понеже след двеста години човешкото тяло няма да съществува с тези изменения, но такива пресмятания се приемат при разглеждането на Земята. Не се взима под внимание, че след два милиона години Земята отдавна ще е умряла като физическа същност, че няма вече да съществува и че цялото научно пресмятане относно това състояние няма никаква действителна стойност, понеже действителността, към която се прилага, няма да съществува.

Нещата продължават много надалеч. При човека можете също така добре да пресмятате напред и назад, можете да пресмятате как според малките изменения от две години човекът е изглеждал преди двеста години, но тогава той още не е съществувал! Кант-Лапласовата теория¹⁷, приемаща, че някога е съществувала мъглявина, която се пресмята въз основа на сегашното състояние на Земята, е изградена според същия метод. Пресмятането е напълно правилно, възприятията са напълно правилни, само че пред духовния изследовател се представя, че някога, когато тази цялата прамъглявина би трябвало да е съществувала, Земята още не е била родена, цялата Слънчева система още не е съществувала.

Исках да покажа тези пресмятания, за да видите как целият вътрешен душевен живот трябва да излезе от абстракцията, да се потопи в живата действителност, мислите и представите сами да станат живи. В моята книга «За загадката на човека»,¹⁸ излязла преди две години, различавам действителни от недействителни представи. Накратко, това, за което става въпрос, е, че духовният изследовател трябва да посочи, че познавателните средства, които употребява, първо трябва да се събудят, да се изградят, и душата му трябва първо да се преобрази, за да може да вижда в духовния свят. Тогава резултатите ще се появят в такава форма и ще може да се види, че духовният изследовател не спекулира дали душата е безсмъртна, дали тя преминава през раждане и смърт, а самият изследователски път го довежда до вечното в човешката душа, до това, което преминава през раждания и смърт. Пътят на изследването му показва какво живее в човека като вечност. Следователно той търси обекта, нещото, самата същност. Достигне ли се същността, могат да се опознаят свойствата на дадено същество, както при розата се опознава баграта. Оттам често изглежда, като че ли духовният изследовател само твърди, че нещата изглеждат така, защото когато дава доказателства, винаги трябва да посочва по какъв път се достига до тях. В известна степен той трябва да започне там, където другата наука свършва. Тогава обаче е възможно истинско проникване в области, които, бих искал да кажа, имат за своя изходна точка смъртта, както при намиращото се в полето на естествените науки за изходни точки се приемат раждането и младостта. Но човек трябва да е наясно, че тази смърт в никакъв случай не е събитието, водещо до края на външните сетивно възприемаеми форми, както обикновено се приема, а че е нещо, което има участие в битието, както силите, които с раждането са привлечени в живота и участват в съществуването. Ние срещаме смъртта не само когато тя се появява пред нас като еднократно събитие, но носим в себе си силите на смъртта – разграждащите сили, постоянно разграждащите сили, – както носим силите на раж-

дането, или тези, които са ни дадени като изграждащи сили при раждането.

За да разберем това, трябва наистина да можем да правим изследвания в граничната зона, намираща се между природната наука и духовната наука. Днес, разбира се, мога да изложа някои резултати и да дам само някои указания. Ако трябва да изложа с всички детайли това, което искам да посоча, би било необходимо да изнеса много лекции. Когато човек иска да проследи загатнатото, трябва да достигне границите между природната и духовната наука. Вярва се, и многократно се е вярвало – днес науката най-често е надмогнала тези неща и само популярните мирогледни течения стоят още върху гледна точка, която науката е напуснала вече от десетилетия, – че човешката нервна система, човешкият нервен апарат е просто инструмент за мисленето, чувстването и волята, накратко, за душевния живот. Онзи, който се научи да познава душевния живот чрез такива душевни органи, душевни очи и уши, каквито описах поне принципно, който наистина открие този душевен живот, знае, че да се говори, че мозъкът произвежда мисленето, е същото, както ако се каже: Аз вървя по размякнат път и оставям следите си; тези следи вижда някой, който иска да си ги обясни. Как си ги обяснява той? Той си ги обяснява, като казва: Долу в Земята се намират сили, които трептят и чрез това произвеждат следите. Но това съвсем не се отнася до силите в Земята, които произвеждат тези следи, защото съм ги оставил аз, моите следи могат точно да се покажат! Така физиолозите днес обясняват, че това, което става в мозъка, произлиза от мозъка, понеже съответства нещо в нервната система на всяко мислене, представяне и чувстване. Точно колкото Земята е орган на моето вървене или оставяне на следи, толкова малко, колкото тя сама ги образува, толкова малко и мозъкът е орган, създаващ процесите на мисленето и представянето. И както аз не мога да ходя, ако няма земна основа – не мога да ходя по въздуха, а се нуждая от фундамент, когато искам да вървя, – така и мозъкът е необходим, но

не защото произвежда душевността, а защото душевността се нуждае от фундамент, върху който да се прояви, докато човекът живее в тяло между раждането и смъртта. Следователно тя няма нищо общо с всичко останало.

Така блестящо разбраната природна наука намира своето пълно обяснение именно днес, когато настъпва обратът в мисленето, който посочих, който е по-радикален от мирогледа на Коперник спрямо съществувалия преди него мироглед, но е така правомерен, както е правомерен мирогледът на Коперник по отношение на предишния. Когато се напредне по пътищата, изследващи душата, ще се открие, че процесите в мозъка, в нервната система, които съответстват на душевния живот, не са изграждащи процеси. Продуктивната растежна и избуяваща дейност не се намира в нервната система така, както в останалия организъм. Не! Това, което душата извършва в нервната система, е разграждаща дейност, наистина е разграждаща дейност по време на нашето будно съзнание. И само защото нервната система е разположена в нас така, че постоянно се регенерира от останалия организъм, разграждащата, разтварящата, разрушителната дейност, която от мисленето навлиза в нашата нервна система, може постоянно да се компенсира. Разграждаща дейност съществува. Тя е дейността, която качествено е същата като това, което човекът изживява наведнъж, когато умре, когато организъмът съвсем се разпадне. Смъртта непрекъснато живее в нас, когато мислим и си представяме. Бих искал да кажа, че разпръснатата като атомите, смъртта непрекъснато живее в нас, а крайната смърт, която ни постига, е само сумирането на това, което непрекъснато работи в нас разграждащо, но отново бива компенсирано, само че компенсацията е такава, че накрая идва също и спонтанната смърт.

Смъртта трябва да се разбира като действаща в организма сила, също както се разбират и жизнените сили. Но погледнете ли напълно правомерната в своята област природна наука, ще откриете, че тя разглежда само изграждащите сили. Това,

което разгражда, ѝ се изплъзва. Оттам също и отново породеното от разграждането, но сега не телесно – защото телесното се разгражда, – а духовно-душевно, не може да се наблюдава от външната природна наука, защото непрекъснато се изплъзва от наблюдението и е достъпно само за това наблюдение, което процедира така, както описах преди. Но тогава се вижда, че докато живеем живота си, цялата ни душевна дейност е ориентирана не само към основата, върху която трябва да се развива и която, когато е дейна, дори разгражда по време на мисленето и представянето си, но че цялата душевна дейност е присъща на духовния свят, който винаги ни обгръща, в който стоим с нашата душевно-духовна същност така, както стоим с тялото в сетивно-физическия свят. Следователно чрез духовната наука ние се стремим към действително отношение на човека спрямо духовния свят, към истинския, конкретния реален духовен свят, който прониква във всичко физическо.

Тогава се появява възможността да се наблюдава по-нататък как това, което действа и тъче като душевност в нас, което разгражда в описаните граници, е цялост. Това, което нарекох душевно развитие, преминава от обикновеното съзнание към съзержаващото съзнание. За него говоря в моята книга «За загадката на човека». Това съзержаващо съзнание дава възможност да имаме имагинативни познания. Тези имагинативни познания не показват външно сетивното, а показват в самия човек това – сега нямам предвид останалия свят, – което не може да се възприема сетивно. За да не се породят недоразумения, в последно време нарекох *тяло на изграждащите сили*¹⁹ това, което може да се възприеме първоначално при такова събудено познание. То е свръхсетивното тяло на човека, което работи през целия ни живот от раждането, или от зачатието, до физическата смърт и е носител на спомените ни, но като свръхсетивна същност стои във връзка с един свръхсетивен външен свят. Така че сетивният ни живот с обикновеното съзнание стои като остров, но около този остров и дори пронизвайки този остров, действа човешкото тяло

на изграждащите сили, намиращо се във взаимовръзка със свръхсетивния външен свят. Сега стигаме дотам да свържем целия свят на мислите и представите – не по друг начин, а както описах – с физическия мозък, представляващ основата за това. Ние достигахме до разбирането, че тялото на изграждащите сили е носителят на човешките мисли, че мислите се развиват в това тяло на изграждащите сили и когато човекът мисли, то живее в него. Нещата стоят другояче, когато преминаем към друго душевно изживяване, към чувстването. В сравнение с мисленето, нашите чувства, афекти и страсти стоят в по-друго отношение спрямо душевния ни живот. Духовният изследовател вижда, че мислите, които обикновено имаме, са свързани с тялото на изграждащите сили, но не и чувствата ни, не и афектите. Тези чувства и афекти живеят в нас по много по-несъзнателен начин. Но затова пък се намират във връзка с нещо далеч по-обширно, отколкото е животът ни между раждането и смъртта. Не че в тази част от живота си, за която говоря, човек не мисли – всички чувства са пронизани от мисли, – но мислите, от които чувствата са пронизани, обикновено не достигат до обикновеното съзнание на човека, те се намират под прага на това съзнание. Това, което се издига като чувство нагоре, е пронизано от мисли, но тези мисли са далеч по-всеобхватни, защото се откриват, когато в съзерцаващото познание достигнем до още по-висше съзнание, издигнем се до това – нямам предвид суеверни представи, – което наричам инспирирано съзнание. Подробности можете да прочетете в моите книги.

Задълбочим ли се в това, което по отношение на обикновеното съзнание спи така, както човекът спи за обикновените сетивни представи от момента на заспиването до събуждането, се вижда как то се издига подобно на сънищата. Така чувствата действително се издигат нагоре – звучи парадоксално, но е така – от дълбините на душата. Но тези дълбини на душата, които са достъпни за инспирираното познание, са това, което живее между смъртта и ново раждане. То е същото, ко-

ето е пристъпило във физическия свят чрез зачатие, или да речем, чрез раждането ни, пристъпило е по-късно през портата на смъртта и има духовно съществуване при други условия, докато човекът отново се роди. Който наистина погледне живеещото в чувствата с инспирирано познание, вижда не само човека, какъвто е между раждането и смъртта, а също и по времето, което душата преживява между смъртта и ново раждане.

Това не само се твърди, а се посочва как силите се пораждат в душата и как може да се види в кои чувства, афекти и страсти живее човекът. Както се вижда какво се е породило в растението чрез зародишните сили, така се вижда нещо, което не се поражда с нашето раждане или зачатие, а е произлязло от един духовен свят.

Много добре знам колко много доводи могат да се противопоставят на такава представа от днешния природонаучен мироглед. Хората, запознати с природонаучните възгледи, лесно ще кажат: «Да, той идва и по дилетантски начин описва, че тези членове на душата, които иска да прозре, произлизат от един духовен свят, описва особените конфигурации и багри на чувствата така, като че ли в тези чувства се намира, от една страна, доказателството за нашия живот преди раждането, а от друга страна, също и нещо друго, което било като зародиша на растението, като това, което ще се намира в растението през следващата година. Не познава ли този човек – ще кажат хората – чудесните закони на наследствеността, които показва природната наука? Не знае ли всичко, което знаят онези, които създадоха науката за наследствеността и показаха всичко това, което изясни знанието за наследствените качества?»

Макар че, от една страна, фактите, посочени от природната наука, са напълно правилни, въпреки това в пораждането на наследствеността се намират нашите сили, чрез които се подготвяме в продължение на столетия и които изпращаме надолу така, че от предци и родители да се изградят онези съотношения, довеждащи накрая до материалния резултат, с

който се обграждаме тогава, когато слезем от духовния свят във физическия. Който наистина вземе под внимание именно чудесните резултати на по-новото изследване на наследствеността, ще види, че това, което духовната наука открива, само че по друг начин, тръгвайки от душата, бих искал да кажа, по противоположни пътища, напълно се потвърждава именно от природната наука, докато това, което природната наука казва, съвсем не се потвърждава от самата природна наука. Тук мога само да го посоча.

И когато пристъпим в областта, обозначена като воля, виждаме, че тя напълно се изплъзва от обикновеното човешко съзнание. Какво знае самият човек за протичащото в него, когато мисълта «аз искам да взема нещо» се превръща в движение на ръката? Същинският волев процес спи в човека. По отношение на чувствата и афектите поне може да се каже, че човекът сънува в себе си. Въпросът за свободата е така сложен затова, защото волята е спяща за обикновеното съзнание. Това, което протича във волята, се опознава, когато съзерцаващото съзнание се издигне до истинско интуитивно съзнание, не до мъглявото, ежедневно, така наречено интуитивно съзнание, а до това, което посочих в моите произведения като три степени и ги нарекох имагинативно, инспиративно и интуитивно познание. Тук се стига до областта на волята, до това, което трябва да действа, да живее в нас. Най-напред то трябва да се изведе нагоре от поддушевните дълбини. Но тогава се вижда, че – освен обикновените мисли, стоящи сами за себе си – този волев елемент всъщност е пронизан от мисли, пронизан е от духовност. Но както сега носим волята в нас, в тази воля не действа само изживяното в духовния свят, което действа в чувствата ни, в афектите по времето между смъртта и ново раждане, а действа онова, което сме изживели в предишен живот. Във волевата природа на човека действат импулсите от предишния земен живот. А в това, което развиваме и изграждаме в настоящата си воля, живеят импулсите за следващия земен живот. Така че за истинското духовно изследване

целият човешки живот се разделя на живота, протичащ между раждането и смъртта, и живота – понеже цялото физическо съществуване трябва да се изгради от страна на света, – който се изживява в духовния свят в продължение на много по-дълго време. Целият единен човешки живот се състои от повтарящи се земни и духовни животи. Това не е фантастика, не е хрумване, а нещо, което се открива, когато човек се научи наистина да отправя духовните си очи към вечното, непреходното в човешката душа. Но тези неща не изключват човешката свобода. Точно толкова малко я изключват, колкото се изключва да бъде свободен човек, ако през тази година си построя къща, в която да живея едва след две години. По подобен начин единият земен живот предопределя другия, който следва. Но само неразбраното схващане може да вземе това като ограничение на мисълта за човешката свобода.

Така в духовното изследване постепенно се стига до духовните факти, като се тръгне от смъртта. Това наблюдение стига до обширното също и в отделния случай, когато смъртта се вземе за основа на духовното изследване, както раждането и зародишният живот се взимат за основа на физическото изследване. Бих искал да допълня още нещо, за да не изнесам неопределени, а конкретни резултати от антропософското духовно изследване. В обикновения духовен живот можем да различаваме насилствено настъпилата смърт поради външна намеса и смъртта, идваща отвътре поради болест или старост. Следователно ние можем да различаваме различни видове смърт. Духовното изследване, което конкретно се занимава с природата на смъртта, открива следното. Нека вземем за пример насилствената смърт, настъпила в даден живот поради катастрофа или по друг начин. Това е настъпване на дадено събитие, прекъсващо живота в това земно съществуване. От внезапното настъпване на смъртта зависи развитието на духовното съзнание в духовния свят след смъртта, както от силите, дадени ни при раждането, зависи – но по начина, който описах – възможността да можем да развиваме съзнание в

живота. След смъртта съзнанието е от друг вид. Съзнанието, което развиваме тук на Земята, почива на основата на нервната система, както аз се опирам на земната основа, когато ходя. В духовния свят съзнанието след смъртта се опира на друга основа, но въпреки това е съзнание. Когато даден човек умре от насилствена смърт, това не е само нещо, което навлиза в неговите представи. Обикновеното съзнателно мислене престава със смъртта, но започва друго съзнание, което навлиза във волята, за която видяхме, че преминава в следващия земен живот. Духовният изследовател има средствата да изследва какво може да се появи в даден земен живот, когато в предишен земен живот е настъпила насилствена смърт.

Когато днес се говори за такива неща, естествено се знае, че различни хора казват: «Това е глупаво, детинско, фантастично.» Но резултатите са точно така сигурни и научни – аз изнасям само такива, – както при естествената наука. Когато в живота настъпи насилствена смърт, в следващия земен живот се вижда, че тази смърт продължава да въздейства, като в точно определен период от възрастта предизвиква смяна на посоката на живота. Сега се правят изследвания на душевния живот, но обикновено се взема под внимание само най-външното. В живота на някои хора в определен момент настъпва нещо, което се появява отвътре, променя цялата съдба на човека и го насочва по други жизнени пътища. В Америка тези неща ги наричат «прелом, покръстване», понеже искат да имат някаква дума за това, но не е необходимо винаги да мислим религиозно. Човекът може да изживее трайна промяна на посоката на волята си и по други жизнени пътища. Такава радикална промяна на посоката на волята има своя произход в насилствена смърт през предишния земен живот. При конкретното духовно изследване се вижда колко често настъпващото при смъртта е важно именно за средата на следващия живот. Ако смъртта настъпи спонтанно отвътре поради болест или старост, тя има значение повече за живота между смъртта и ново раждане, отколкото за следващия земен живот.

Исках да изложа тези примери, за да видите, че не се говори неопределено, а действително могат да се придобият напълно определени възгледи въз основа на детайлите, които се проявяват в протичането на живота. И наистина дори за хора, убедени в безсмъртието на човешката душа, духовното изследване довежда до съзнанието увереността, че не се говори само общо взето за безсмъртието, а чрез разбирането на вечното в човешката душа става разбираем и самият човешки живот. Всички особени процеси, които се наблюдават, когато човек има разбиране за душевното протичане на живота, за протичането на душевния живот в човека, всичките чудни събития стават ясни, когато се знае, че имаме работа с повтарящ се земен живот и с повтарящ се духовен живот. В духовния свят – казвам това само като допълнение – човек влиза в отношения не само с близки по съдба хора, преминали през портата на смъртта, но и с други духовни същества така, както тук стои в отношения с трите царства – минералното, растителното и животинското царство. Духовният изследовател говори за отделни духове, отделни духовни същества, за конкретен индивидуализиран духовен свят, както тук говорим за индивидуализирани растения, животни и човешки същества, доколкото между раждането и смъртта те са физически същества. Това, което преди всичко може да разтърси човека – трудно е да се говори за нещата така, че по нов начин да излязат навън от мрачните духовни дълбини, – се представя, когато самото познание навлиза в човешката душа по определен начин. От казаното досега видяхте, че е възможно да се постигне познание за духовния свят. Това познание има дълбоко значение за човешката душа. В известна степен то прави нещо друго от човешката душа. То навлиза в живота на душата, безразлично дали човек е духовен изследовател или само е чул, разбрал и приел изследваното от духовния изследовател. Все едно е, не става въпрос човек сам да го изследва, а може само да го разбере. Всичко може да се разбере, ако човек само достатъчно проникне в него. Нужно е единствено да се възпри-

еме. Но когато се схване в цялостната му същност, то навлиза в човешкия душевен живот така, че някой ден се разбира, че е по-значително от всички други жизнени събития.

Човек може да изживява трагични неща, които да го разтърсят, или радостни, възвишени, които да го въздигнат – не е необходимо да бъде безчувствен, когато е духовен изследовател и се стреми към духовното познание. Той може дълбоко да чувства какво изживяват другите хора, които още не са духовни изследователи, но когато в цялата му същност проникне това, което духовното познание дава на душата, и успее да си отговори на въпроса «Какво получава душата чрез тези духовни резултати?», когато човек знае какво е станало с душата чрез духовното познание, това събитие става тогава по-важно от всички други съдбоносни неща, от всички съдбовни изживявания, стигащи до човека. Не че другите стават по-маловажни, но това е по-велико от другите. Тогава самото познание навлиза съдбоносно в човешкия живот. Навлезе ли познанието така в човешкия душевен живот, човек започва да разбира човешката душа, оттам просветва светлина, изясняваща човешката съдба. Тогава той може да се отдръпне от даденото изживяване. Разгледаме ли това съдбоносно събитие в духовното, ни става ясно как съдбовно сме поставени в живота, как нашата съдба виси на нишките, които се изпридат от предишния живот и от живота между смъртта и новото раждане, а от този живот се впитат в следващ живот. Човек си казва: Обикновеното съзнание само сънува своята съдба. Обикновеното съзнание приема съдбата, без да я разбира, както се приема съня. Съзерцаващото съзнание, за което сме се събудили, както се събуждаме от съня и навлизаме в обикновеното съзнание, изгражда ново отношение към съдбата. Съдбата се опознава като нещо, работещо върху всеобхватния ни живот, върху живота, който преминава през раждания и смърт.

Не бива нещата да се схващат в тривиален смисъл, като че ли духовният изследовател само би казал: «Сам си си заслужил нещастieto», не, това би било не само неразбиране,

но дори отричане на духовното изследване. Дори не е необходимо в предишния живот да бъде причинено някакво нещастие. То може да настъпи спонтанно. Тогава ще има последствия за следващия и за целия живот между земните животи, понеже много често виждаме, че от нещастие, страдание и болка израства съзнанието, изградено в духовния свят по друг начин. В целия ни живот обаче се появява смисъл и разбиране за съдбата ни, която иначе само сънуваме.

Когато вземем под внимание това духовно познание, преди всичко изпъква едно нещо. Тогава можем да кажем: «Да, нека след смъртта душата да пристъпва в друг живот, но опознаването на това може да се изчака. Тук ще живеем живота, както се представя във физическото тяло, а каквото идва след смъртта, можем да видим по-късно. Въпрос е на съзнание.» Само че това, което настъпва след смъртта, стои във връзка с живота, който изживяваме в тялото. Както в обикновеното будно състояние тук имаме съзнание в известен смисъл благодарение на тялото, така след смъртта имаме съзнание, което не се изгражда пространствено, опирайки се на нервната система, а се изгражда времево в ретроспективното виждане. Както нервната система в известна степен е опора и отклик на нашето обикновено съзнание между раждането и смъртта, така между смъртта и новото раждане опората за съзнанието ни в духовния свят по времето между смъртта и новото раждане образува това, което се намира в съзнанието ни още тук. И както около нас се намира светът, така, когато умрем, именно нашият живот се простира пред нас. Това, което може да се разпростре в съзнанието, което получаваме след смъртта си, много зависи от съзнанието ни във физическото тяло. Който си създава единствено физически представи, опирайки се на сетивата – което отговаря на мисловните навици на съвременето, – изцяло изпълва съзнанието и спомените си с това, което се разиграва в душата му, тоест представи от обикновения живот. Също и той изгражда своя свят след смъртта. Човек изгражда обкръжаващата го действителност чрез това,

което представлява вътрешно. Както някой, който физически е роден в Европа, не може да вижда Америка около себе си, както чрез това, в което е роден телесно, човек получава своето обкръжение, така чрез това, което е изградил в тялото си, в известна степен сам определя околността, мястото на своето съществуване.

Да вземем крайния случай – който рядко може да се случи, – че някой се съпротивлява срещу всички свръхсетивни представи, станал е атеист и от страна на религията също не е възприел никакво чувство, не иска да се занимава с това. Знаем, че казвам нещо много парадоксално, но то има своите добри духовнонаучни основания. Такъв човек се осъжда да остане в земната сфера, да остане там със съзнанието си, докато друг, който е възприел духовни представи, бива пренесен в определена духовна околност. Онзи обаче, който е възприемал само сетивни представи, се осъжда да остане в сетивната околност. Колкото благоприятно може да действа човек във физическото тяло, когато чрез физическото тяло в известна степен има обвивката, запазваща го от околния свят, колкото благоприятно може да действа, когато във физическия свят се намира във физическо тяло, толкова неблагоприятно действа той, когато остане в сферата на физическия свят след смъртта си. С физическите мисли и представи в съзнанието човек действа разрушително след смъртта си. Още при проблема за наследствеността загатвах как силите на човека действат във физическия свят, когато той се намира в духовния свят. Който чрез своето само физическо съзнание сам се осъди да остане във физическия свят след смъртта, става център на разрушителни сили, навлизащи в събитията на човешкия живот и в живота на останалия свят. Докато се намираме в тялото, дори да имаме само сетивни, материалистически мисли, то ни закриля. О, то ни е закриля в много по-голяма степен, отколкото си мислим! Чудно е, но на този, който вижда цялата взаимовръзка с духовния свят, му е ясно едно: Ако човекът не би бил отделен от обкръжението чрез сетивата си, ако сетивата

не го затрудняваха, защото с обикновеното съзнание той не е способен да възприема живи понятия, а умъртвени, които би трябвало да го спират от навлизането му в духовното обкръжение, ако човекът би могъл да задейства непосредствено представите си, ако ги нямаше в себе си само като вътрешни представи, след като нещата са възприети от сетивата, той би действал парализиращо и убиващо чрез тях, когато разгръща живота на мисловните си представи също и във физическия свят. Защото тези представи са разрушителни по известен начин, разграждат всичко, което докоснат. Само защото са задържани в нас, те не са разграждащи, а разграждат, когато се внесат в машини, в инструменти, които би трябвало да бъдат също нещо мъртво, произлязло от живата природа. Те всъщност са само отражение, отговарящо на действителността. Но когато човекът пристъпи в духовния свят само с физическите представи, той става център на разрушение.

Тази представа дадох като пример за много други, така че да не казваме: «Можем да чакаме», а че от същността на човека зависи дали развива сетивни или свръхсетивни представи, дали подготвя следващия си живот по единия или по другия начин. Животът му след смъртта естествено е съвсем друг, но той произлиза от живота тук. Това е същественото, което човек трябва да има предвид. Някои неща от страна на духовната наука изглеждат по-различно, отколкото се предполага. Затова накрая трябва да направя още няколко забележки.

Лесно може да се повярва, че този, който пристъпи в духовния свят, непременно би трябвало да бъде духовен изследовател. Това не е необходимо, макар в книгата «Как се постигат познания за висшите светове» да описвах толкова много от това, което душата трябва да направи със себе си, за да може наистина да пристъпи там. До определена степен духовното изследване днес е възможно за всеки, но не всеки се нуждае от него. Това, което човек развие като душевност, е чисто вътрешна работа. Но което се получава, е, че изследваните истини се оформят в понятия, че това, което може да

даде духовният изследовател, се облича в представи, каквито развих днес. Тогава то може да се сподели. За нуждите на човека е съвсем безразлично – изказвам един закон на духовното изследване – дали човек сам е изследвал нещата или ги е узнал от достоверна страна. Не става въпрос човек сам да изследва нещата, а да ги поеме в себе си, да ги развие в себе си. Оттам е погрешна представа, когато се вярва, че всеки трябва да стане духовен изследовател. Духовният изследовател днес ще изпитва само необходимостта, както сам я изпитвах, така да се каже, да даде сметка относно своя път на изследване. Описах тези неща не само за да може всеки да навлезе днес до известна степен в пътя без вредите, които съм описал, а и понеже всеки има право да запита: «Как си достигнал до такива резултати?». И вярвам, че който не иска да стане духовен изследовател, ще иска поне да разбере как духовният изследовател стига до резултатите, от които днес се нуждае всеки, желаещ да положи основите за живота, който трябва да се развива в човешките души в смисъла на днешното човешко развитие.

Вече е отминало времето, характерно за духовното изследване през старите епохи, когато в голяма степен се е криело това, което спомага за душевното развитие. В старите времена е било строго забранено да се споделя скритото. Познаващите тайните на живота хора – те не са твърде малко, – също и днес се съдържат. Който е получил тези неща от някой учител само като ученик, не би правил добре да предава нещата по-нататък! Днес е добре да се предава това, което човек сам е разбрал, сам е проверил. То обаче може и трябва да ползва останалото човечество.

От малкото кратки обяснения, които успях да дам днес, може да се разбере какво представлява духовното изследване за отделния човек, но то не е от значение само за отделния човек. И накрая, за да посоча поне с няколко думи другото, искам да насоча вниманието ви към нещо, което твърде малко се има предвид днес.

То е своеобразно явление, към което искам да насоча вниманието ви по следния начин. През втората половина на 19 век видяхме да се налага определена естественонаучна насока, приемаща свързаното с името на Дарвин обяснение на живите същества. Въодушевени учени изследователи, въодушевени ученици разпространяваха това разбиране десетилетия наред през втората половина на 19-то столетие. Може би и тук съм споменавал що за своеобразен факт се появи тогава. Още през шестдесетте години под водачеството на *Хекел*²⁰ беше възникнало могъщо мирогледно движение, отричащо всичко старо и искащо да преобрази целия мироглед според дарвинистките понятия. Днес все още има много хора, които изтъкват колко грандиозно и значимо би било да не се признава едно мъдро висше управление на света, а развитието на всичко да може да се обясни въз основа на механичните сили в смисъла на дарвинизма.

През 1869 г. се появи *Едуард фон Хартман*²¹ с «Философия на несъзнателното» и се обяви срещу чисто външното схващане на света от дарвинизма, като посочи, макар и незадоволително, само по философски начин, необходимостта на вътрешните сили – той не беше духовен изследовател. Разбира се, тези, които бяха възхитени от появата на дарвинизма, бяха готови да кажат: «Е, философът е дилетант, не е нужно да се слуша.» Появиха се насрещни статии, в които се говореше за дилетанта Едуард фон Хартман – нали истинският учен природоизследовател няма нужда да се съобразява с такива неща?

Появи се също и едно произведение от анонимен автор²², който блестящо оспори тази книга на Едуард фон Хартман. С това произведение природоизследователите и другите, които мислеха в техния смисъл, бяха напълно съгласни, понеже Едуард фон Хартман беше напълно опроверган. Всичко, което можеше да се изложи напълно научно там от фонда на естествената наука, беше изложено срещу Едуард фон Хартман в това произведение на един непознат – както днес се

изнасят много неща срещу духовното изследване. И виж ти, произведението беше прието. Хекел каза²³: «Това е написал един истински естественик срещу този дилетант Едуард фон Хартман. Тук се вижда какво може един учен на естествените науки. Аз сам не бих могъл да напиша нещо по-добро. Нека да се разкрие и ще го приемем като един от нашите.» Накратко, учените направиха такава голяма пропаганда на това произведение, което ги ползваше, че то скоро се изчерпа. Беше необходимо второ издание²⁴. Тогава авторът публикува името си – това беше Едуард фон Хартман!

Така веднъж един човек даде много важен урок на света. Онзи, който като духовен изследовател трябва да види какво е написано срещу духовното изследване, може без много усилие да изсмуче от малкия си пръст всичко, което се изнася срещу духовната наука. Едуард фон Хартман можеше сам да си противопостави всичко, което учените на природната наука изнасяха срещу него и той го направи.

Но това е само като въведение. Става въпрос за следното: *Оскар Хертвиг*²⁵ е известен ученик на Хекел, който следва старателния, честен и велик път на изследването на естествените науки. През миналата година Хертвиг написа много хубава книга. Книгата се казва «Развитието на организмите. Опровержение на Дарвиновата теория за случайността» и в нея той посочва неща, каквито вече е изложил Едуард фон Хартман. Нещо подобно всъщност е безпримерно. Още следващото поколение, израснало под влиянието на Майстора, трябва да се откаже от нещо, за което е вярвало, че ще изгради нов мироглед, че би могло да даде обяснение и за духовния свят. Един добър дарвинист опровергава дарвинизма. Но той прави още повече и това е, което е важно накрая.

Оскар Хертвиг пише в края на своята отлична книга «Развитието на организмите. Опровержение на Дарвиновата теория за случайността», че нещо като мироглед, какъвто е дарвинизмът, не застава само като теоретична сграда, а навлиза в целия човешки живот и в известна степен обхваща и

това, което хората вършат, желаят, чувстват и мислят. Той казва: «Интерпретирането на учението на Дарвин, което със своите неопределености може да се тълкува по много различни начини, позволи многостранно приложение в другите области на стопанския, социалния и политическия живот. Като от делфийски оракул всеки можеше, според това, което желае, да извлече от него полза за заниманията си със социални, политически, хигиенни, медицински и други въпроси и за потвърждение на своите твърдения да се позове върху учението на дарвинистки нагласената биология с нейните неотменими природни закони. Но ако тези мними закони не са истински закони, при тяхното многостранно приложение в другите области не биха ли могли да се породят и социални опасности? Наистина не може да се вярва, че в продължение на половин столетие човешкото общество може да използва подобно на насъщен хляб понятия като непрекъснатата борба за съществуване, избиране на подходящото, полезното, целесъобразното, усъвършенстване чрез подбор на развъждане и др., като ги пренася в различните области, без изцяло да бъде трайно повлияно в създаването на своите идеи! Доказателството за това твърдение може лесно да се покаже в много явления на новото време. Точно затова преценяването на истината и заблужденията на дарвинизма надхвърля границите на биологичните науки.»

Навсякъде в живота се вижда това, което се проявява в такава теория. Тогава се поражда въпросът, който навлиза в живота, от страна на духовната наука.

Днес живеем в тъжно и трагично за човечеството време, породило се именно от човешките представи, от човешките идеи. Този, който изучава взаимовръзките духовнонаучно, го знае. Той познава взаимовръзката на това, което ни пресреща външно, с това, което човечеството изживява сега като трагичност. Изживява се твърде много. Хората вярват, че знаят, вярват, че обхващат истината с техните понятия – но те не я обхващат. И поради това, че не я обхващат – понеже с поня-

тията, оцветени от естествените науки никога не може да се обхванат действителността, – не могат да се справят с действителността, която им показва, че могат да вземат участие в такива събития без духовните познания. Но тогава се ражда хаосът, с който сме заобиколени в настоящето.

Духовната наука се поражда не само поради вътрешна необходимост. Тя би се породила дори когато външните събития не биха стояли като грандиозни, могъщи знамения днес. Това, че старите мирогледи в областта на природната наука са велики, но никога не могат градивно да навлязат в социалната, правната и политическата сфера на света и действителността надраства хората, когато те остават на тези позиции, е фактът, който с могъщи знамения сочи към духовната наука, която търси отговарящи на реалността понятия, извлечени от самата нея и поради това потенциално градивни в социалната и политическата сфера.

Хората могат да вярват, че с обичайните днес понятия извън духовната наука ще излязат от хаоса, но това няма да се случи, защото в реалността цари духът. И понеже със своите действия в тази реалност човекът сам навлиза в социалния и в политическия живот, той се нуждае от такива извлечени от духа представи, чувства и волеви импулси, за да достигне до плодородни понятия в тази област. Политиката и социалните науки ще се нуждаят в бъдеще от това, за което единствено духовната наука може да даде основата. Това е от особено значение също и за съвременната история.

Самият аз днес мога да дам само отделни импулси в тази лекция, която вече стана доста дълга. Искам да посоча, че това, което систематически се проявява като духовна наука днес, е било желано от най-добрите в миналото. Ако ставаше въпрос само за мен, бих нарекъл тази духовна наука с особено име. Защото повече от тридесет години работя за все по-доброто и по-обширното оформяне на представите, които Гьоте е извлякъл от действителността²⁶ и е дал в своето великолепно учение за метаморфозата, където се опитва да направи понятието

живо, като противоположност на мъртвото понятие. Тогава това е било възможно само най-елементарно. Но когато Гьоте се разглежда не само исторически, когато се приема като съвременник, именно Гьотевото учение за метаморфозата се формира днес в това, което наричам живи понятия, намиращи пътя в духовната наука. Това, което имам предвид с духовното изследване, бих искал най-горещо да нарека Гьотеанизъм, понеже почива върху здравословните основи на едно схващане на действителността, както Гьоте го е желал. И сградата в Дорнах²⁷, която трябва да бъде посветена на това духовно изследване и чрез която това духовно изследване става още по-известно, отколкото би станало без нея, бих желал да я нарека Гьотеанум, за да се види, че появяващото се днес духовно изследване стои вътре в цялостния здравословен процес на развитието на човечеството. Естествено днес още много хора вярват, че се присъединяват към Гьотевия мироглед и казват: «Гьоте беше този, който признаваше природата преди всичко като най-висшето и оставяше духът да произлезе от природата.» Още като младеж Гьоте казва: «Тя е мислила и постоянно мисли»²⁸. Мисли постоянно, макар и не като човек, а като природа. Човек може да бъде съгласен с онзи натурализъм, който си представя природата проникната от духа, както прави Гьоте, когато е и духовен изследовател.

А на онези, които все още вярват, че трябва да останат на границите на познанието, че не могат да продължат по-натък, може да се отговори с думите на Гьоте. Нека накрая да произнеса тези думи, с които Гьоте се обръща към друг заслужил изследовател²⁹, застъпващ по-късните възгледи на Кант:

«Не прониква нивга дух роден
на природата във същността,
но човек, открива ли му тя
външната обвивка, е блажен!»

За него Гьоте произнася думите, които означават, че той много

добре е знаел, че когато човекът събуди в себе си духа, ще намери също и духа в света, и самия себе си като дух:

«Не прониква нивга дух роден
на природата във същността,
но човек, открива ли му тя
външната обвивка, е блажен!»

Тъй шестдесет години непрестанно чувам
все същите слова и скришом се бунтувам,
че ни обвивка, ни сърцевина не знае
природата, ала единна с всичко тя е.
И само строго се изпитвай ти в душата
дали обвивка си или сърцевината!*

Духовната наука иска да въздейства така, че човекът сериозно да се научи да проверява дали самият той е същност или обвивка. А той е същност, сърцевина, ядро, когато се обхване в своята пълна действителност. Схване ли се като сърцевина, той ще проникне тогава и до духа на природата. Тогава в развитието на човечеството по отношение на духовното изследване ще настъпи нещо подобно, каквото е трябвало да настъпи, когато Коперник, изхождайки от видимото, посочва невидимото дори за самото това видимо.

За свръхсетивното обаче човекът ще трябва да напегне сили, за да обхване това свръхсетивно в самия себе си.

Не е нужно да стане духовен изследовател, трябва само да премахне всички предразсъдъци, които са се наслоили в душата му, ако иска да разбере това, което има предвид духовното изследване, именно изхождайки от такава Гютева нагласа.

Това исках да дам днес само като няколко импулси. От тези гледни точки винаги могат да се дадат поне импулси,

---

*Превод на стиховете: Христо Маринов.

защото ако човек иска да изложи нещата с всички подробности, би трябвало да изнесе много лекции. Но аз вярвам, че тези няколко изказвания ще са достатъчни, за да покажат, че нещо трябва да бъде извлечено от процеса на развитието на човечеството, за да разбуди душата на човека за пълноценен живот. Никой не бива да вярва, че трябва да умъртви нещо в душата си, не и религиозния живот. Защото именно Гьоте е казал:

Наука и изкуство който има³⁰,
религията също има,
наука и изкуство който няма,
религията има!*

Както се развива начинът на мислене на по-новото време, можем да кажем: Който намери духовнонаучните пътища, ще намери и пътя към истинския религиозен живот; но който не открие духовнонаучния път, за него можем да се страхуваме, че в бъдеще ще изгуби така необходимия за човечеството религиозен път!

---

*Превод на стиховете: Христо Маринов.

ТАЙНАТА НА ДВОЙНИКА. ГЕОГРАФСКА МЕДИЦИНА

Санкт Гален, 16 ноември 1917 г.

Сигурно сте забелязали, че във вчерашната публична лекция³¹ беше казано нещо от голямо значение за разбирането на духовното познание в човешкия живот. Посочих как съвременните хора, които възприемат представи във физическия свят, идващи предимно от сетивния свят или спечелени само с опирация се на сетивния свят разум, който не иска да знае за нищо друго освен за сетивния свят, след смъртта си са привързани към околна среда, оставаща в земната, физическата област, където човекът се намира през времето между раждането и смъртта. Така чрез такива хора, които след смъртта остават още дълго време привързани към земно-физическия свят поради начина си на живот във физическото тяло, се създават разрушителни сили в този физически свят. С такъв факт се докосват дълбоки, значителни тайни на човешкия живот, тайни, които в продължение на столетия, може да се каже на хилядолетия, са били грижливо пазени от известни окултни общества, понеже те твърдят – днес няма да изследваме доколко е основателно това³², – че хората не са узрели да приемат такива тайни истини и че чрез оповестяването им ще настъпи голямо объркване. За правото да се крият такива дълбоки, значителни за живота истини от хората и да се пазят в тесните кръгове на окултни школи днес няма да се произнасяме. Но трябва да се каже, че вече е настъпило времето, когато човечеството не може да съществува, без да узнае определени тайни за свръхсетивния свят, каквито бяха споменати вчера. Да, все повече и повече ще трябва да се засилва разкриването на такива неща.

Ако през предишните времена, в които човечеството е живяло при други условия, в известна степен е имало известно основание да се крият такива тайни, днес вече не е правилно, защото както знаем, сега човекът се намира в петата

култура на следатлантската епоха и живее в условия, в които непременно ще премине през портата на смъртта като разрушител, ако не усвоява представи, понятия и идеи, отнасящи се до свръхсетивните неща. Затова не е правилно да се казва, че може да се изчака да се види какво ще настъпи след смъртта. Не, за някои неща от духовния свят трябва да се знае още между раждането и смъртта по начина, който посочих вчера, за да се пристъпи през портата на смъртта с тези представи и идеи.

В предишните времена от развитието на човечеството е различно. Вие знаете, че до 16-то столетие, до появата на миросгледа на Коперник хората си представят мирозданието по съвсем друг начин. Разбира се, че за човешкия напредък и за проникването на човешката свобода в човешкото развитие става необходимо да се появи миросгледът на Коперник, също както сега трябва да дойде духовната наука. Но с физическите възгледи, които хората имат преди Коперник – днес е възможно дори да се нарекат погрешни, – с тези възгледи за мирозданието и за това, че Земята стои на едно място, а Слънцето се върти около нея, че звездите се въртят около Земята и отвъд звездното небе се намира духовна сфера, в която живеят духовни същества, с тези възгледи за мирозданието хората са могли да преминават през портата на смъртта, без като мъртви да бъдат задържани в земната сфера. Тези възгледи още не са причина хората да се превръщат в разрушители в земната сфера, след като са преминавали отвъд портата на смъртта.

Едва появата на миросгледа на Коперник, едва представата, че целият свят, простиращ се в пространството, се владее само от пространствени закони, едва този вид представи, които показват как Земята обикаля около Слънцето, обвързват човека за физическо-сетивното битие и след смъртта го възпрепятстват да се издигне по правилен начин в духовния свят.

Днес трябва да се опознае и тази обратна страна на миросгледа на Коперник, след като столетия наред е бил изтъкван неговият грандиозен напредък. Едното е също така пра-

вилно, както и другото. Макар че днес се счита за разумно – естествено, това е станало доста голяма филистерска разумност –мирогледът на Коперник да се приема за единственото ощастливяващо учение, макар че и днес това все още се счита за разумно, а другото, че чрез този мироглед на Коперник човекът след смъртта си се обвързва към Земята, ако не си изгради за това духовна представа, каквато може да се придобие днес в духовната наука, макар за днешните хора още да е глупост, безсмислица, въпреки това то е истина. Знаете още от Библията³³, че някои неща, които за човека са глупост, за боговете са мъдрост.

Защото, когато човекът преминава през портата на смъртта, той променя своето съзнание. Би било съвсем погрешно да се вярва, че след смъртта човекът става несъзнателен. Тази странна представа е разпространена дори в някои кръгове, които се наричат «теософски». Това е безсмислие. Напротив, съзнанието става много по-мощно, много по-интензивно, но е от друг вид. Дори трябва да се каже, че съзнателните представи след смъртта са различни от обикновените представи във физическия свят.

След смъртта човекът среща преди всичко онези хора, с които е бил кармически свързан през живота. Възможно е през времето между смъртта и ново раждане умрелият да среща в духовния свят много човешки души, през които преминава – защото там цари всепроникване, – но те като че ли не съществуват за него, ако мога да употребя този израз. Там са хората, с които той има някаква кармическа връзка. За да се вратваме все повече във всеобща мирова връзка също и след смъртта, трябва да си изградим това в живота тук на Земята. Основаването на създадените чисто въз основа на духовността общности е задача на настоящето и бъдещето. Защо има стремеж да се създават такива общности, каквато е антропософската? Защо се търсят хора, за да се обединят чрез такива идеи? Защото чрез това се създава кармическа връзка между хора, които ще се срещнат и в духовния свят, които и в

духовния свят принадлежат един към друг, което не могат да направят, ако биха живели тук самотни. Именно поради възможността да се разменят духовни познания, духовни мъдрости, се прави невероятно много за живота в духовния свят, което се отразява обратно във физическо-сетивния свят, понеже той непрекъснато се намира под влиянието на духовния. Тук изобщо се проявяват само следствията, а отгатък в духовния свят, също и докато живеем на физическото поле, се намират причините. И когато се занимаваме само с това, което така много се пропагандира днес, можем да кажем: Създават се всевъзможни общества, но дори когато са създадени с много голям ентузиазъм, много малко от тях наистина са посветени на духовни въпроси. В някои обединения хората искат постепенно да превърнат Земята в истински рай. Да, преди тези три военни години също бяха основани многобройни такива общества на Земята, в които хората работеха, за да превърнат Европа постепенно в социален рай! Това, което сега е тук, не говори особено много в защита на предположението, че нещата стават, както се мисли, че могат да бъдат направлявани.

Но от друга страна, взаимодействието на физическия свят с духовния е наистина сложно. И въпреки това трябва да се каже, че когато се основават общества в светлината на духовната наука, хората работят не само върху света на следствията, но и върху света на причините, лежащи зад сетивните проявления. Трябва да се проникнем с подобни чувства, ако искаме правилно да разберем безкрайно дълбокото значение, което се осъществява именно във взаимния живот чрез духовна работа в настоящето и в бъдещето на човечеството.

Това не е нещо, което може да произлезе от някакво си просто обединяване, а е свещена задача, която е трябвало да бъде внесена в настоящето и в бъдещото човечество от управляващите света божествено-духовни същества. Защото хората наистина ще трябва да възприемат някои мисли за свръхсетивния свят, понеже от сетивния свят ще идват все по-малко и по-малко свръхсетивни мисли. Искам да кажа, че именно чрез

напредващата природна наука свръхсетивните представи все повече ще бъдат прогонвани от сетивния свят. Поради това, ако хората не възприемат свръхсетивни мисли, не възприемат духовни понятия, постепенно ще се изолират от духовния свят. Те биха се осъдили след смъртта изцяло да се свържат с това, което представлява само физическата Земя, да се свържат и с това, в което ще се превърне физическата Земя.

В бъдеще обаче физическата Земя ще стане труп и хората биха застанали пред ужасната перспектива да се осъдят като души да обитават един труп, ако не се решат да се живеят в духовния свят, да се вкоренят в духовния свят. Сериозна, значителна задача е дадена на духовната наука. Всеки ден трябва да я извикваме в душата си като свята мисъл, за да не изгубваме никога усърдието за тази основателна дейност чрез духовната наука.

И такива представи, които все повече могат да се умножават, ако съдействаме на това, което, произлязло от духовния свят като многобройни понятия за духовния свят, вече е навлязло в антропософското духовно течение, всичко това, което достига до нас като понятия, ни прави способни да се освободим от оковите на земното, на разрушителното в земното, за да действваме от други посоки. Въпреки това ние оставаме свързани с душите, които сме оставили тук на Земята и с тези, с които сме свързани кармически, както и със Земята, но от една друга страна. Да, ние дори сме още по-интензивно свързани с останените на Земята души, когато сме свързани с тях от по-висшите духовни области, когато не сме осъдени чрез чисто материалистическия живот, така да се каже, да вършим безредици на Земята, когато не се свързваме с обич с нещо на Земята, а всъщност ставаме само разрушителен център.

Вижте, скъпи приятели, когато от детството нататък постепенно развиваме съзнанието си, знаем как това съзнание израства и се развива. Не е необходимо да го описваме, но след смъртта се извършват съвсем други процеси, за да достигнем постепенно до съзнанието, което трябва да си изгра-

дим за живота между смъртта и ново раждане. След смъртта не е така, както когато вървим по Земята, събираме опит и имаме преживявания, там това не ни е необходимо. Това, което ни е нужно, е да се освободим от невероятно интензивното, свързано с нас, когато сме напуснали физическото тяло. Когато преминем през портата на смъртта и влезем в отношения с нея, ние сме вплетени в онзи духовен свят, който описваме чрез духовната наука. Ние го описваме като света на висшите йерархии³⁴: ангели, архангели, архаи, ексусиаи, динамис, кириотетес и др., както и с делата и изживяванията на тези йерархии. Тук светът се намира извън нас. Светът на минералите, растенията и животните е в нашата околност. Когато преминем през портата на смъртта, тези духовни същества, които изброяваме като висши йерархии, дори техните светове се намират в нас. Ние сме свързани с тях и първоначално не можем да се отличим от тях. Ние живеем вътре в тях, те ни изпълват. Това вече е трудно понятие, но трябва да го усвоим. Тук се намираме извън света, там сме вътре в света. Нашето същество се разширява и разпростира над целия свят, но ние не можем да отличим себе си. След смъртта сме в известна степен напълно сраснали със съществата на висшите йерархии и с това, което тези йерархии правят. Но преди всичко става въпрос да можем да отделим йерархията на ангели, архангели и архаи от по-висшите йерархии. Не можем да стигнем до пълноценно азово съзнание оттаък – в цикли и лекции вече съм описвал от други гледни точки това узряване на азовото съзнание, – ако не можем да намерим силата да различаваме в нас кое са ангели или елохими, какво представлява едно същество от йерархията на ангелите, какво е едно същество от йерархията на ексусиаи, духовете на формата. Отвъд трябва да се научим да различаваме, да имаме силата да се отделим от това, което е свързано с нас, това, което искаме да опознаем, иначе то остава в нас, не стои извън нас. Тук трябва да се срещнем с това, което е вън, да го разгледаме, а там трябва да го отделим от нас, за да можем да се свържем с него.

Според това, което светът представлява сега в развитието на човечеството, можем да отделяме онова, което иначе бихме носили като в сън само в нас, единствено като си усвояваме духовни понятия, тези духовни понятия, толкова неудобни тук за човека, понеже той трябва малко да се напругне, да направи малко повече усилие, отколкото при обикновените понятия. Ако ги усвоим тук, след смъртта те развиват невероятна сила, чрез която там изобщо получаваме способността да опознаем, да прозрем духовния свят. Това е много важно. Хората намират за неудобно днес да усвояват духовни понятия. Те посещават събирания, където им се представят всякакви снимки или други подобни, за да мислят колкото се може по-малко несетивно, да могат да видят всичко или най-малкото да чуят такива неща, които иначе винаги се намират пред очите им. Човекът днес се плаши от усилието да се издигне до понятия, които тук са трудни, понеже нямат никакъв външен обект, понеже техният обект са факти, към които се отнасят в свръхсетивния свят. Но там те са силите, които ни дават реалността на света.

Така чрез духовните идеи и понятия ние си изработваме мъдростта, от която се нуждаем, за да имаме светлина отвъд, иначе всичко там ще бъде тъмно. Защото това, което тук е усвоено като мъдрост, отвъд е светлина, духовна светлина. Мъдростта е духовна светлина. Да, за да не бъде отвъд мрачно, се нуждаем от мъдрост. И ако не усвоим духовни понятия, това е именно най-доброто средство да нямаме светлина отвъд. Но когато човек няма светлина, се движи извън сферата, която би трябвало да осветява, връща се обратно към Земята и като мъртъв броди като разрушителен център по Земята, най-много от време на време може да бъде използван от някой черен магьосник, за да му доставя инспирации за някакви особени процедури и за разрушителна дейност на Земята.

Следователно необходима е мъдрост, за да имаме светлина след смъртта. Но след смъртта човек се нуждае и от нещо друго, необходима му е не само способността да отдели съ-

ществата на духовния свят, за да ги постави пред себе си, а след смъртта той се нуждае от способността да обича, иначе няма да може да изгради по правилния начин отношения към съществата, които вижда чрез мъдростта. Човек се нуждае от любов. Но любовта, която се развива тук на Земята и която е зависима предимно от физическото тяло, е чувство, тя е зависима от ритъма на дишането във физическия свят. Тази любов не можем да я пренесем в духовния свят. Пълна илюзия е да се вярва, че любовта, която изпитваме в настоящето, би могла да бъде пренесена в духовния свят. Но човек пренася в духовния свят цялата сила на любовта именно чрез сетивното съзерцание на физическата същност в живота. Любовта наистина се възпламенява чрез това, което се развива във физическия свят като *разбиране* на този физически свят. И силата на любовта за отвъд развиват именно такива изживявания, каквито са изживяванията с възгледите на модерната природна наука, когато човек ги възприеме като чувства. Само че любовта е нещо, което е висше или нисше, според областта, в която се разгръща. Когато преминете през портата на смъртта и трябва да останете като разрушителен център в областта на Земята, вие сте развили много любов – понеже оставането ви там е следствие от вашата свързаност с чисто натуралистичните понятия, – но употребявате тази любов в разрушението. Вие обичате тогава именно разрушението, осъден сте сам да се наблюдавате как обичате разрушението.

Но любовта става нещо благородно, когато човек може да се издигне във висшите светове и да обича това, което е усвоил чрез духовните понятия. Нека не забравяме, че любовта е нещо нисше, когато действа в нисша сфера и е нещо благородно, висше и духовно, когато действа във висша духовна сфера. Това е същественото, за което става въпрос. Ако човек не го осъзнава, не приема нещата по правилен начин.

Това са понятия за живота на човека след смъртта, които човекът трябва да усвои днес. За съвременното човечество вече не е достатъчно, а още повече няма да е достатъчно в

близко бъдеще проповедниците да му казват в какво да вярва и в какво да не вярва. Хората трябва да се подготвят за вечния живот дори и когато тези проповедници никога не могат да им кажат как всъщност изглежда светът, в който човекът пристъпва, след като премине през портата на смъртта.

Някога е било възможно, понеже още не са били познати природонаучните натуралистични понятия и хората не са били изпълнени само с материални интереси, които от 16-то столетие насам постепенно обхващат всичко. В предишните времена е било възможно да се говори на хората за свръхсетивния свят само по начина, по който религиозните вероизповедания са искали и все още искат. Днес това не е възможно – от дълбоко състрадание към човечеството за съжаление трябва да се каже – именно защото хората искат да се грижат по егостичен начин за своето вечно спасение чрез религиозните вероизповедания, често истински се оплитат с физическо-сетивния натуралистичен свят и си затварят пътя за изкачването нагоре, след като са минали през портата на смъртта. Тук стигаме до нещо съвсем друго, което налага много категорично да се подчертае, че духовната наука трябва да бъде изучавана от човечеството в настоящето и бъдещето и че хората, които не могат да си усвоят чрез духовната наука понятия за живота след смъртта, са за съжаление. Духовната наука същевременно е нещо, което трябва да се разпространява от истинско съжаление към хората, понеже съпротивата на хората срещу навлизането на духовнонаучните представи в живота наистина е плачевна и в своето неразбиране те и по-нататък ще се съпротивляват.

Но ние трябва напълно да сме наясно, че духовният свят е навсякъде. Помислете само, че светът, в който се намират мъртвите, този свръхсетивен свят, в който мъртвите изплитат нишки, свързващи ги с напуснатите от тях живи хора, нишките, които свързват мъртвите с висшите йерархии, принадлежат към света, в който се намираме. Както е действителен въздухът около нас, така действителен е светът, намиращ се

постоянно около нас. Ние съвсем не сме отделени от него. Само чрез степента на съзнанието си сме отделени от света, в който пристъпваме след смъртта. Това трябва категорично да се подчертае, защото дори и в антропософските кръгове не всички приятели са наясно, че мъртвият наистина отново намира живия, че сме разделени само докато единият е тук във физическо тяло, а другият е без физическо тяло, но че всички сили, които ще ни свържат с мъртвите, трябва да се постигнат, като ги излъчим извън себе си, иначе те живеят в нас, но ние не можем да ги възприемаме. Тогава трябва да пренесем в правилната сфера отвъд и силата на любовта, която тук се развива под влиянието на натуралистичните представи, иначе отвъд тази сила ще стане зла сила за нас. Именно любовта, която се развива под влиянието на натуралистичните представи, може да се превърне в зла сила. Дадена сила сама по себе си не е нито добра, нито зла; тя е едното или другото, според това дали навлиза в една или друга сфера.

Но също както стоим във взаимовръзка със свръхсетивния свят, в който са мъртвите, така свръхсетивният свят навлиза и по друг начин във физическия сетивен свят. Да, светът е сложен и трябва да усвояваме неговите понятия бавно и постепенно, но трябва да имаме волята да ги освоим.

Духовният свят прониква в нашия свят. Всичко е проникнато от духовния свят. Навсякъде в сетивното се намира и нещо свръхсетивно. Човекът трябва особено да се интересува за това свръхсетивно, което има нещо общо с неговата собствена сетивна природа. Моля да обърнете особено внимание на следното, защото то е изключително важна представа.

Ние, хората, имаме тяло, душа и дух, но с това нашата същност далеч не се изчерпва. В известна степен тялото, душата и духът ни са това, с което първоначално е заето съзнанието ни, но това не е всичко, което има отношение към нашето съществуване. В никакъв случай! Това, което ще кажа сега, е свързано с някои тайни на човешкото развитие, на човешката природа, които днес също трябва да стават все по-известни.

Когато човекът навлезе в земното съществуване чрез раждането, след като вече разполага със своето физическо тяло, има не само възможността да даде възможност на собствената си душа да съществува – моля да имате предвид следното, – но в това физическо тяло, което не познава напълно, протичат много неща, за които той не знае нищо! Чрез анатомията и физиологията той постепенно се учи да опознава протичащото в тялото му, но по напълно незадоволителен начин. Ако човекът би трябвало да чака с храненето, докато разбере процеса на храненето, дори не бихме казали, че хората би следвало да умрат от глад, защото, за да се приготви храната за организма, изобщо не е необходимо да се знае нещо за това, което имат да вършат органите. Следователно човекът се справя много добре със своя организъм, с който е загърнат в този свят, без с душата си да трябва да навлиза в него. Затова обаче съществува възможността, кратко време преди да се родим – малко преди да бъдем родени, – освен нашата душа, също и друго духовно същество да навлезе в нашето тяло, в несъзнателната част на нашето тяло. Това става така. Малко преди да се родим, според днешната терминология ще кажем, че едно друго, ариманическо духовно същество прониква в тялото ни. То се намира в нас също така, както собствената ни душа. Тези същества, които прекарват живота си именно като използват хората, за да могат да се намират в сферата, в която искат да бъдат, притежават извънредно висока интелигентност и значително развита воля, но нямат никаква душевност, нищо подобно на това, което наричаме човешка душевност. През живота си носим в душата си много умен двойник, много по-умен от нас, много интелигентен, но с мефистофелска интелигентност, ариманическа интелигентност и при това с много силна ариманическа воля, много по-близка до природните сили, отколкото е нашата човешка воля, която се регулира от душевността.

През 19-то столетие естествената наука откри, че нервната система е проникната от електрически сили. В това тя

имаше право. Но да се вярва, както естествениците вярват, че нервната сила, с която разполагаме и която е основата за живота на мислите и представите ни, по някакъв начин има нещо общо с електрическите токове, преминаващи през нервите, е погрешно. Защото електрическите токове са сили, вложени в нас от съществото, което току-що описах и изобщо не принадлежат към същността ни. Ние наистина носим в нас също и електрически токове, но те са от чисто ариманическа природа.

Тези същества с висока, но чисто мефистофелска интелигентност и воля, повече сродна с природата, което не може да се каже за човешката воля, някога по своя собствена воля са решили да не живеят в онзи свят, който им е бил отреден от мъдрите богове на горните йерархии. Те поискали да завладеят Земята и понеже се нуждаят от тела, но нямат собствени такива, доколкото им е възможно ползват човешките тела, защото човешката душа не може изцяло да изпълни човешкото тяло.

Развитието на човешкото тяло позволява на тези същества, известно време преди човекът да бъде роден, да могат да проникнат до известна степен в него и под прага на съзнание-то да го придружават по-нататък. Те не могат да понасят само едно единствено нещо в човешкия живот, не могат да понасят именно смъртта. Затова винаги преди да настъпи смъртта в човешкото тяло, в което са се настанили, го напускат. Те винаги изживяват силно разочарование, защото искат да постигнат именно да останат в човешките тела и след смъртта. Това би било голямо постижение в царството на тези същества, което още не са постигнали.

Ако не би се извършила Мистерията на Голгота, ако Христос не би преминал през Мистерията на Голгота, тези същества отдавна биха постигнали възможността да останат в човека и след смъртта, която кармически му е предопределена. В такъв случай те щяха да са постигнали победа над човешкото развитие на Земята и биха станали негови господари.

От невероятно дълбоко значение е да се разбере взаимо-

връзката между преминаването на Христос през Мистерията на Голгота и тези същества, които искат да завладеят смъртта в човешката природа, но все още не могат да я понесат днес и винаги трябва да се пазят да изживеят в човешкото тяло часа, когато на човека му е предопределено да умре. Те трябва да се пазят да не останат в неговото тяло след смъртния му час, удължавайки живота на тялото му.

За нещата, които описвам сега, отдавна са били осведомени известни окултни братства, които много добре ги познават и са ги скрили от човечеството – тук също няма да изследваме правото им за това. Днес вече не е възможно да останат неразкрити пред хората понятията, от които те се нуждаят, когато преминат портата на смъртта. Защото от всичко, което човекът изживява тук, също и под прага на съзнанието си, той се нуждае и след смъртта, понеже трябва да разгледа ретроспективно изминалия си живот и да го разбере, а най-лошото е, ако не може да го направи. Ако не можем постоянно да хвърляме светлина върху това, ако не можем да осветим съществото, което взема такова участие в живота ни, както прави това ариманическо същество, което ни завладява преди нашето раждане и е винаги там, витае винаги в несъзнателното, няма да си изградим никакви подходящи понятия, за да разберем този живот в ретроспективното разглеждане. Защото мъдростта става светлина след смъртта.

Тези същества обаче са много важни за човешкия живот и знанието за тях трябва постепенно да става известно и ще стане известно на хората. Само че трябва да става известно по правилния начин, не бива да се разпространява сред човечеството само от окултни братства, които искат да го използват за усиляне на собствената си власт и преди всичко не бива да остане скрито, като се използва за усилянето на властта на определени егоистично действащи братства. Човечеството се стреми към всеобщо знание и знанието трябва да се разпространява. Защото в бъдеще няма да бъде от полза, ако окултни братства успяват да прилагат такива неща за раз-

растването на властта си. Оpozнаването на тези същества ще трябва все повече и повече да се разпространява сред хората. През следващите столетия човекът все повече ще трябва да опознава, че в себе си има един двойник, че носи в себе си такъв ариманически, мефистофелски двойник. Човекът трябва да знае това. Но днес изграждаме много понятия, които всъщност са безполезни, понеже не можем да направим още нищо правилно с тях. Човекът днес развива понятия, които могат да бъдат поставени на правилна основа, ако се свържат с фактите, лежащи дълбоко в тях.

И тук се разкрива нещо, което наистина трябва да се прави в бъдеще, за да не изживее човешкият род безкрайни пречки, безкрайно много ужаси. Защото този двойник не е нищо друго освен причинителят на всички физически болести, които спонтанно произлизат от вътрешността, а да се познават те напълно, представлява задачата на органичната медицина. Болестите, които се появяват спонтанно, не са причинени от външни наранявания, а се проявяват отвътре, не идват от човешката душа, а от това същество. То е причината за всички болести, появяващи се спонтанно отвътре, то е причинител на всички органически болести. И един негов брат, който не е ариманически, а луциферически устроен, е причинителят на всички неврастенични и невротични болести, всички болести, които всъщност не са болести, за каквито се вземат, когато се наричат нервни или хистерични болести и т. н. Така че медицината трябва да се одухотвори в две посоки. Необходимостта от това днес личи от появата на възгледи като психоанализата и други подобни, където се работи с духовни същности, но с неподходящи познавателни средства, и по този начин не може да се направи нищо с явления, които все повече и повече ще се проявяват в човешкия живот. Защото някои неща трябва да се случат по необходимост и това, което, от една страна, е вредно, трябва да се появи, защото хората трябва да бъдат подложени на тези вредни влияния, за да ги преодолеят и чрез това да спечелят сила.

За да се разбере напълно, че този двойник всъщност е причинителят на всички болести, имащи органична основа, а не са само функционални, да се разбере това напълно, трябва още много да се знае. Трябва например да се знае, че цялата Земя не е мъртъв продукт, както мисли днес науката за минералите или геологията, а е живо същество. Науката за минералите или геологията познава само толкова от Земята, колкото би се знаело от човека, ако се познава само костната му система. Представете си, че не сте способни да виждате хората чрез някакви сетива, а имате само рентгенови снимки и от всеки, когото познавате, възприемате само костната система. Тогава бихте знаели за човека толкова, колкото геологията и изобщо науката знае за Земята. Представете си, че идвате тук и от всички присъстващи господа виждате само костите. Тогава ще знаете толкова за всички присъстващи тук, колкото науката днес знае за Земята. Земята, която познаваме само като костна система, е жив организъм и като жив организъм въздейства върху съществата, които се движат по нея, а именно върху самите хора. И както човекът е диференциран по отношение на разпределението на органите в тялото му, така и животът на Земята е диференциран и влияе на хората, които се движат по нея.

Имам предвид, че когато мислите, сигурно съзнавате, че не напрягате десния си показалец или левия пръст на крака, а главата. Съвсем точно знаете, че не мислите с големия си пръст, а мислите с главата. Следователно нещата са разположени в живия организъм, който е диференциран. Така диференцирана е и нашата Земя. Нашата Земя съвсем не е същество, което навсякъде излъчва едно и също към своите обитатели. В различните области на Земята се излъчва нещо различно. Там има различни сили – магнитни и електрически, но също и други сили, проникващи повече в областта на живота, които идват от Земята и влияят на хората по най-различни начини в различните точки на Земята, следователно според географските формирания те влияят на хората по различен начин.

Това е много важен факт. Защото това, което човекът първоначално представлява като тяло, душа и дух, всъщност почти няма пряко отношение към излъчващите се от Земята сили. Но двойникът, когото описах, има отношение предимно към тези излъчвачи се от Земята сили. Индиректно човекът с тяло, душа и дух стои в отношения със Земята и с излъчванията в различните точки поради това, че двойникът му е тясно свързан с тях. Тези ариманическо-мефистофелски същества, които завладяват човешкото тяло известно време преди човекът да се роди, имат съвсем специфични предпочитания. Има същества, на които особено им харесва Източното полукълбо, Европа, Азия, Африка. Те си избират хората, които се раждат там, за да използват телата им. Други си избират тела, които се раждат в Северното полукълбо, в Америка. Това, на което географията е само слабо отражение, за тези същества е жив принцип на собственото им изживяване, според който избират местожителството си.

От това виждате, че една от най-важните задачи на бъдещето ще бъде отново да се възобнови забравената географска медицина, медицинската география. При Парацелз³⁵ тя е съществувала като произлязла от древната атавистична мъдрост, но оттогава досега ѝ е обръщано малко внимание поради материалистическите възгледи. Тя отново ще трябва да заеме своето място и някои неща отново ще бъдат опознати, когато се изучи взаимната връзка на болестотворната същност в човека и земната география, с всички образувания, с всички сили, излъчващи се в различните области от тази Земя. Следователно наистина е важно човекът да се запознае с тези неща, защото животът му зависи от тях. Той е поставен по съвсем определен начин в земното битие заради този двойник, чието обиталище е в самия него, в човека.

Но това е станало така безкрайно важно всъщност едва през петата следатлантска културна епоха и ще бъде особено важно за човека в най-близко бъдеще. Също и заради това трябва да се разпространява духовната наука сега. Тя е осо-

бено важна, понеже сегашното време призовава човека да се заеме по съзнателен начин с тези неща, да изгради по съзнателен начин отношения към тях. В нашата епоха човекът трябва да стане силен, за да регулира отношението си към тези същества.

Сегашната културна епоха започва през 1413 г. Четвъртата следатлантска културна епоха – гръцко-латинската – започва през 747 г. преди Мистерията на Голгота и трае до 1413 г. Това е времето, когато имаме слаб прелом, когато започва петата следатлантска културна епоха, в която живеем ние и която едва в наше време напълно започва да разгръща характерните си особености, подготвяни още от 15-то столетие. През четвъртата следатлантска културна епоха се развива предимно разсъдъчната душа. Сега в общото развитие на човечеството се развива предимно съзнателната душа. Когато тази епоха започва, ръководещите същества е трябвало да обърнат внимание на особената слабост на човека по отношение на този двойник. Ако човекът би възприел в съзнанието си голяма част от това, което има връзка с двойника, то би се отразило много лошо върху него. Няколко столетия преди 14 век хората е трябвало да бъдат подготвително опазвани и са възприемали само малко неща, които някак си напомнят за този двойник. Поради това наистина съществуващото познание за него в по-старите времена е изгубено. Хората е трябвало да бъдат възпрепятствани да възприемат нещо, дори и само теоретично за този двойник и колкото се може по-малко да влизат в досег с нещата, имащи нещо общо с него. Затова е било необходимо съвсем специално начинание. Трябва да се опитате да разберете нещата, ставали тогава. През столетията преди 14 век хората е трябвало да бъдат опазени от двойника. Налагало се е той да изчезне от погледа на човека и постепенно да се появи едва сега, когато вече се налага човекът да регулира отношението си към него. Това е наложило едно важно начинание, което е могло да се постигне по следния начин. От 9-то, 10-то столетие насам условията в Европа постепенно са били

повлияни така, че европейското население изгубва известна връзка, която е имало преди, връзка, която за по-ранните хора, дори за хората на 7-то, 6-то столетие сл. Хр. е била много важна. От 9 век започва, а от 12 век съвсем спира цялото корабоплаване към Америка, което е съществувало тогава с вида кораби, които хората са имали. Това може да звучи невероятно! Вие ще кажете: «Не сме чули такова нещо от историята». Да, историята в много отношения наистина е *Fable convenue*, една легенда, защото в по-старите столетия от европейското развитие са пътували кораби от Норвегия, от тогавашна Норвегия за Америка. Естествено, тя не е била наричана Америка, тогава е имало други имена. В Америка се е познавала областта, където се излъчват особено магнитни сили, чрез които хората влизат в отношения с двойника. Защото най-силните въздействия, свързани с този двойник, произлизат от онези области на Земята, където е американският континент и през по-старите столетия се е отивало в Америка с норвежките кораби и са се изучавали болестите там. Пътниците от Европа са изучавали предизвиканите в известна степен от влиянията на земния магнетизъм болести в Америка. И тайнственият произход на по-старата европейска медицина трябва да се търси там. Там може да се наблюдава протичането на болестите, което не е възможно да се наблюдава в Европа, където хората са по-чувствителни срещу влиянието на двойника. Постепенно се налага – и най-същественото за това прави римо-католическата църква чрез своите едикти – да се забрави връзката с Америка и едва след като започва петата следатлантска културна епоха, Америка отново е открита по физическо-сетивен начин. Но това е повторно откриване, което е така значително затова, защото силите, взели участие в потулването, действително успели да премахнат от всички документи сведенията за старите отношения на Европа с Америка. А там, където са останали някои сведения, те не се разпознават, понеже не се знае, че нещата се отнасят за връзките в старите времена между Европа и Америка. Те са били предимно посещения.

Да станат по-късно самите европейци американски народ – както се казва днес, когато изразът народ погрешно се замества с нация, – става възможно след физическото откриване на Америка, физическото новооткриване на Америка. По-рано са били провеждани по-скоро екскурзии, както се казва, за да се изследва каква е особената роля на двойника при различно устроената индианска раса.

Известно време преди началото на развитието на петата следатлантска културна епоха се е налагало Европа да бъде запазена от влиянията на западния свят. И значимото историческо явление, значимите исторически мерки, взети от мъдрите световни ръководни сили, е било Европа да бъде опазвана известно време от тези влияния, от които не би могла да се спаси, ако през предхождащите 15 век столетия европейският свят не би бил напълно изолиран от американския.

През подготвителните столетия е било необходимо време, за да се внесе нещо в европейското човечество, което да се съобрази с неговата фина чувствителност. Бих искал да кажа, че през петата следатлантска културна епоха трябва да се развие предимно разумът, но се налага той да бъде пазен особено в първите му стъпки. Необходимо е било да му бъдат поднесени по особено деликатен начин нещата, които е трябвало да му се разкрият. Тази деликатност понякога е била свързана с възпитанието, където естествено са били прилагани и някои средства за наказание. Но всичко, което имам предвид, се отнася до големите исторически импулси.

И става така, че под влиянието на изграждащото се там чисто християнско езотерично учение особено ирландските монаси действат в Рим, за да се види необходимостта Европа да бъде изолирана от Западното полукълбо. Защото това движение е искало да разпространи християнството от Ирландия в Европа през столетията преди началото на петата следатлантска културна епоха по такъв начин, че хората да не бъдат притеснявани от всичко, което идва от недрата на Земята в Западното полукълбо. Европа не е трябвало да знае за всички

влияния на Западното полукълбо.

Разбираемо е, че именно тук говорим за тези отношения. Защото Колумбан³⁶ и ученикът му Галус³⁷ (Гален) са изключително важни индивидуалности в онзи велик, значим мисионерски път, по който успехите в християнизирането на Европа се подсилват чрез това, че в онова време Европа се обгражда като с духовна стена и не се позволява да навлиза никакво влияние от страната, която описах. А такива индивидуалности като Колумбан и ученика му Галус, на когото се дължи основаването на града, носещ името му, са тези, които преди всичко разбират, че нежното растение на християнизирането може да вирее в Европа единствено ако в духовно отношение Европа е обградена с ограда. Да, зад процесите на световната история лежат дълбоки, значими тайни. Историята, която се изучава в училищата, в повечето случаи е само *Fable convenue*, защото към най-важните факти и разбирането на по-новото време в Европа принадлежи това, че от столетията, през които християнизирането на Европа тръгва от Ирландия, до 12 век същевременно се налага папските едикти постепенно да забранят корабоплаването между Европа и Америка, така че връзката с Америка напълно да бъде забравена в Европа. Това забравяне е било необходимо, за да могат по правилен начин да се развият първите подготвителни стъпки на петата следатлантска културна епоха в Европа. И чак след като настъпва материалистическото време, Америка отново е открита, както се разказва днес – от Запад на Изток. Америка е открита под влиянието на жаждата за злато, под влиянието на чисто материалистическата култура, с която човекът трябва да се съобразява и да изгради съответните отношения именно в петата следатлантска културна епоха.

Тези неща са истинска история и мисля, че разясняват действителността. Земята наистина е нещо, което трябва да бъде наречено живо същество. Според географското диференциране, от различните територии се излъчват различни сили. Затова хората не бива да бъдат разделяни според териториите,

а да възприемат едни от други това, което може да бъде създадено като добро и велико на всяка отделна територия. Ето защо духовнонаучният миروглед се стреми да създаде нещо, което наистина може да се възприеме от всички нации във всички области, понеже хората трябва да напредват, като взаимно обменят духовните си постижения. За това става въпрос.

Противно на това, от отделните територии много лесно се поражда стремеж за власт, власт и власт. А голямата опасност, развитието на съвременното човечество да напредва по едностранен начин, може да се прецени само от конкретните, от истинските конкретни условия, когато се знае какво представлява Земята като организъм, когато се знае какво всъщност произлиза от различните точки на Земята. В Източна Европа има сравнително по-малка склонност към двойника, чисто поради това, което се излъчва от Земята, понеже руският елемент е повлиян от нея, но приема и съвсем особени сили, и то сили, които не произлизат от Земята. Тайната на руската география е, че каквото руснакът възприема от Земята, е получената най-напред от Земята светлина, която след това се излъчва от нея. Руснакът всъщност приема от Земята това, което първоначално е било излъчено от външните мирови области към Земята. Руснакът обича своята Земя, но я обича именно поради причината, че за него тя е огледало на небето. Поради това, макар да е териториално повлиян, руснакът има нещо извънредно космополитно – намиращо се днес още на детска степен, – понеже, доколкото се движи в мировото пространство, Земята влиза в отношения с всякакви области от земното обкръжение. И ако не се приеме в душата това, което протича в Земята отдолу нагоре, а това, което протича отгоре надолу и отново се излъчва нагоре, тогава е нещо различно от това, да се приеме директно излъченото от Земята, което е поставено в известно родство с човешката природа. Обаче това, което руснакът обича от своята Земя, с което той се прониква, му дава някои слабости, но и преди всичко известна способност да преодолее онази природа на двойника, която описах. Оттам

той ще бъде призван да даде най-важните импулси в епохата, в която природата на двойника окончателно ще трябва да бъде победена – в шестата следатлантска културна епоха.

Но известна част от земната повърхност показва най-силното сродство с онези сили. Когато човекът се премести там, навлиза в тяхната област. Когато се махне, не е така, защото това са географски, не етнографски, не национални, а чисто географски неща. Онази област, където излъчващото се отдолу нагоре има най-голямо влияние върху двойника и чрез това, че най-много влиза в сродство с двойника, т. е. че отново се споделя със Земята, е онази земна област, където повечето планини не са разположени в хоризонтална посока от Изток на Запад, а където планините са разположени предимно от Север на Юг – защото това също е свързано с описаните сили, – където човек се намира близо до магнитния Северен полюс. Това е областта, където чрез външните условия се развива преди всичко сродство с мефистофелската ариманическа природа. И чрез това сродство се прави много в напредващото развитие на Земята. Днес човекът не бива сяпа да преминава през развитието на Земята, а трябва да прозре такива отношения. Европа ще може да се постави в правилни отношения спрямо Америка само ако се прозрат такива отношения, когато се знае каква географска предопределеност идва оттам. Ако Европа продължи да е сяпа за тези неща, с тази бедна Европа ще се случи това, което стана с Гърция по отношение на Рим. Това не бива да стане. Светът не бива да се американизира географски. Но това трябва най-напред да се разбере. Нещата не бива да се вземат така несериозно, както многократно се прави днес. Защото те почиват на дълбоки основи и днес са необходими познания, а не само симпатии и антипатии, за да се заеме позицията във взаимовръзката, в която настоящото човечество е поставено по така трагичен начин. Това са нещата, които можем да обсъдим тук още по-точно. В публичните лекции те могат само да се посочат.

Вчера посочих³⁸ колко е необходимо понятията на ду-

ховната наука наистина да навлязат в социалните и политическите среди. Защото домогването на Америка се стреми да механизира всичко, да постави всичко в областта на чистия натурализъм и постепенно да изтрие културата на Европа от лицето на Земята. Другояче не е възможно.

Разбира се, това са географски понятия, а не понятия за народа. Нека помислим само за *Емерсон*³⁹, за да разберем, че тук не се прави характеристика на даден народ. Но Емерсон беше изцяло европейски образован човек. Нали, това са два противоположни полюса? Точно под такива влияния, каквито характеризирахме днес, се развиват хора като Емерсон, развиват се така, че противопоставят цялата си човечност на двойника или се развиват хора като *Удроу Уилсън*⁴⁰, които са само обвивка на двойника, чрез които самият двойник действа съвсем особено, които в същността си са вълпещение на американската географска природа.

Тези неща нямат връзка със симпатия или антипатия, или с някаква партийност, те са във връзка с познанията за дълбоките основи на това, което се изживява от хората в живота. Но много малко хубави неща очакват човечеството, ако то не поиска да постигне обяснение за действителното в нещата. А днес е извънредно необходимо отново да се направи връзка с някои неща, които е трябвало да се прикриват, когато е бил затворен пътят към Америка именно поради преломния момент. И като символ искам да поставя пред вас хора като Галус. Необходимо е било те да създадат почва за действията си чрез оградата, която поставят. Такива неща трябва да се разберат.

Духовната наука наистина ще създаде истинско историческо разбиране. Но вие виждате, че ще се надигнат предразсъдък след предразсъдък. Как би могло да се мисли по друг начин, освен че познанието също е започнало да става партийно! Това обаче е една от причините защо някои окултни братства са били съдържани по тези въпроси. Те се съдържат по простата причина, че познанията са много неудобни за хората,

които не искат те да стават всеобщо достойние и особено не го желаят тези, които имат заложибите да се свързват с географските излъчвания.

Въпросите на обществения живот постепенно ще стават въпроси на познанието, те ще бъдат извадени от сферата, в която са натъпкани днес от преобладаващото мнозинство на човечеството, чистата сфера на симпатиите и антипатиите. По отношение на действащото вече няма да решават мнозинствата. Но това действащо ще може да стане действено само ако хората не се плашат да възприемат важни неща в съзнанието си.

Както говорих тук днес, понеже, бих искал да кажа, *Genius loci* на това място изисква това от мен, видяхте от един особен пример, че вече не е достатъчно за хората на настоящето да вземат в ръка ученическите книги и да се запознаят с историята, понеже там се узнава само онази *Fable convenue* (установена басня), която днес се нарича история. Какво се узнава там за важните, лежащи именно в мъгливото начало на медицината пътища, които още през първите християнски столетия водят от Европа към Америка? Но това, което е там, не престава да съществува затова, че хората са изгубили съзнание за него и правят като птицата Штраус, която заравя главата си в пясъка, за да не вижда, вярвайки, че каквото не вижда, не съществува. Още нещо е скрито за хората чрез *Fable convenue*, наричаща се история, което с въздействието си стои много близко до човека на настоящето. Някои неща за историческото протичане на живота ще се появят на бял свят чрез духовната наука. Защото хората искат да узнаят своята собствена съдба и връзката на душата с духовното им развитие.

Много от това, което исторически е било изгубено, ще може да се разкрие чрез духовната наука. Иначе човечеството ще трябва да реши да остане невежо относно много близки неща. И по отношение на настоящето, макар че съвременният човек днес е осведомен за всичко – но как е осведомен? – човечеството ще може да си изгради преценка само от гледната точка на духовната наука. Човечеството днес се осведомява от

пресата, но по такъв начин, че най-същественото, истинското, реалното, това, за което наистина става въпрос, се прикрива.

А човекът ще трябва наистина да достигне до тази степен на познанието за действителността. И това, от своя страна, не е нещо, което се казва срещу пресата, а което изцяло е в зависимост от действителните сили на настоящето и не може да бъде друго. Нещата не могат да бъдат други, но хората трябва да ги осъзнаят. Голямо заблуждение е да се вярва, че нещата трябва да се критикуват, когато те трябва да се характеризират. Това е, за което става въпрос.

Днес се опитах да ви представя картина за някои действени импулси в отделния човек и в човешката общност. Независимо от детайлите, за които говорих, исках чрез вида на посочените импулси преди всичко да предизвикам чувството как човекът трябва да започне да разбира, че с цялата си същност е вплетен в конкретен духовен свят с конкретни духовни същества и конкретни духовни сили. Ние можем да се врастнем в света, в който сами влизаме и живеем между смъртта и ново раждане, а също и в самия физически свят, само ако разбираме както физическия, така и духовния свят.

Медицината може да успее само ако е духовна наука. Защото болестите идват от едно духовно същество, което само използва човешкия живот, за да намери това, което не намира на мястото, определено му от мъдрото мирово управление, срещу което то се е надигнало, както ви показах; същество, което всъщност е ариманическо-мефистофелско същество в човешката природа, което преди раждането на човека навлиза в тялото му като в свое обиталище и напуска човешкото тяло при смъртта, понеже не може да понася и не може да завладее смъртта при сегашните условия. Болести идват от това, че това същество действа в човека.

И когато се употребяват лечебни средства, смисълът е, че нещо от външния свят се дава на това същество, което то иначе търси чрез човека. Внеса ли в човешкото тяло лечебно средство, когато действа това ариманическо-мефистофелско

същество, аз му давам нещо различно, в известна степен го галя, помирявам го, за да остави човека на мира и да се задоволи с това, което хвърлям в устата му като лечебно средство.

Но всички тези неща са още в началото. Медицината ще стане духовна наука. И както е била позната в древните времена като духовна наука, сега тя отново ще се опознае като духовна наука.

Искам да предизвикам във вас и чувството, че е необходимо човек да усвои не само няколко понятия от духовната наука, а да се почувства свързан с нея, понеже чрез това същевременно ще се чувства вътре в човешката същност. А днес е дошло времето, когато трябва да се отворят очите на хората например също и по отношение на външната история, за която преди няколко дни в Цюрих доказах⁴¹, или поне показах, че не се разглежда външно от хората, а в действителност се сънува, че човек може да я разбере само ако я схване от съня на човечеството, а не като нещо, което се извършва във външното.

Дано тези неща бъдат подкрепени с онази сила, която човечеството е обхванало още в много малка част, твърде малка част в така нареченото антропософско движение. Но антропософското движение наистина ще е във връзка с това, което в бъдеще ще трябва да води човечеството към най-важните му задачи. И ние наистина бихме могли по-често да припомним онова сравнение, което често съм употребявал⁴². Много умните хора навън мислят: «Да, тези антропософи са секта с всякакви фантазмагории и глупости в главата, с която просветената част на човечеството не трябва да има нищо общо.» О, тази «просветена част от човечеството», днес тя мисли, макар и по различен начин заради епохата, за частните събирания на антропософи и теософи, също както мислеха римляните, благородните римляни, когато се разпространяваше християнството. Някога християните наистина е трябвало да живеят физически долу в катакомбите, а горе са се разигравали онези неща, които са се приемали за единствено правилни от благородните римляни, докато фантазьорите християни са били

долу. След няколко столетия става другояче. Рим е изчезнал, а онова, което е било долу в катакомбите, се издига нагоре. Това, което е владеело културата, отпада.

Такива сравнения трябва да укрепват силата ни, такива сравнения трябва да навлязат в душата ни, за да намерим отвътре сила, понеже самите ние трябва да действваме още в малки кръгове. Но движението, което се характеризира чрез антропософското течение, трябва да развие силата, която наистина може да се изяви навън. Но навън тя все още намира малко разбиране за своята духовна основа.

Въпреки това винаги трябва да си спомняме какво представляваха римските катакомби на първите християни и макар че християнството е било нещо по-подземно в още по-силна степен, отколкото е антропософското движение днес, въпреки това то намери пътя към повърхността. И някои от хората всред антропософското движение, занимаващи се с духовни понятия, намериха възможност да работят с тях в сферата, в която тези духовни понятия, които тук са мъдрост, се разгръщат като светлина. Те намериха възможност да работят с тази светлина. Ние винаги можем да казваме, че между членовете, които работят в антропософското движение, са ни равнопоставени тези, които са тук, във физическия свят, и онези, които са вече отгатък, в свръхсетивния свят, които вече преминаха през портата на смъртта и днес са доказателство за истината на спечеленото тук като духовни мъдрости. В това отношение нека да помислим за някои, бих казал, свръхсетивно живеещи души на членовете на Обществото. В този момент искам да помислим – понеже в тези дни отново се повтаря денят на смъртта на госпожица Софи Щинде⁴³ – за свръхсетивното раждане в духовния живот на тази наша вярна сътрудничка в Дорнахския строеж. Става въпрос, скъпи приятели, когато наистина искаме да останем вътре в позитивното антропософско движение, да се задълбочим за усещането на реалността, свързана с нас, да възприемем конкретното понятие за духовния свят.

Сега, скъпи мои приятели, живеем в тежки времена. Знаем колко трудно ще бъде да преживеем в близкото време. Както и да се изменят условията за нашето общуване тук, на физическия план, колкото и дълго да продължи, докато отново се срещнем тук по този начин, нека кажа, че въпреки това – както трябва и да бъде, за да се засили и докаже нашият духовно-научен стремеж – ние чувстваме заедно, искаме да мислим заедно, дори когато пространствено сме разделени. Искामе винаги да бъдем заедно като стремящи се към познанията на духовната наука.

ЗАД КУЛИСИТЕ НА ВЪНШНИТЕ СЪБИТИЯ

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Цюрих, 6 ноември 1917 г.

Преди години, по време на представление в един театър в Берлин⁴⁴ се разпространи, бих казал, беше довеяна новината, че императрицата на Австрия⁴⁵ е убита в Женева от «пропагандист на делото», както тогава се казваше. Когато тази новина беше така довята отвън през паузата, бях застанал близо до берлински литературен критик, междувременно написал философски книги, станали доста известни, който така изрази учудването си от този факт, че то остана в съзнанието ми. Той каза: «Човек може да разбере много неща в света, макар да не ги оправдава и да не е съгласен с тях. Много неща могат да бъдат разбрани в света, но че има смисъл, изхождайки от агитаторско движение, да се убие болна жена, чийто по-нататъ-

шен живот не би могъл да промени нищо важно, чиято смърт в никакъв случай не може да стои във връзка с някаква видима политическа идея, е неразбираемо». Така каза някога мъжът, «то не може да се разбере, във всеки случай е безсмислено».

Вярвам, че този човек тогава изказа нещо, което би трябвало да бъде всеобщото мнение на разумните хора, нещо, което всички разумни хора в днешния образован свят трябва да мислят. Към това може да се прибави, че между хората се случват някои неща в течение на това, което изобщо се нарича историческо развитие. Случват се неща, които, ако се приложат към тях преценките, изградени в самия живот, те изглеждат безсмислени, дори когато човек иска да си ги обясни с някакви заблуди.

Но точно от такива събития – към това единично събитие могат да се прибавят и много други подобни – може да се види, че нещо, което външно изглежда неразбираемо, което трябва да изглежда неразбираемо, понеже, ако ми позволите да употребя израза, зад кулисите на световните събития играят роля духовни сили и духовни дела в добър и в лош смисъл, може да бъде разбрано само ако областите, лежащи зад кулисите на обикновения живот, на протичащия в сетивния свят живот, се осветят с духовната наука. Защото се случват неща, разбираеми само чрез идеи от духовния свят и ако се разглеждат просто в добър или в лош смисъл само в техните взаимовръзки вътре в сетивния свят, по необходимост трябва да изглеждат безсмислени. И когато точно чрез това, което би могло да се нарече случайност, но може би е само символично представяне на кармически дела, човек има такова изживяване в някой театър, се налага мисълта колко различно изглежда протичащото на сцената от това, което се разиграва зад кулисите.

Направих тази забележка като начало, понеже искам да говоря днес за нещо, което ще бъде задълбочено следващия път, когато отново сме заедно тук, тъй като за днешните хора е важно да узнаят за най-различни неща, разиграващи се във физическия свят зад кулисите на събитията. Тези неща се раз-

бират само ако човек не се остави на присъщото на днешните хора удобство да характеризира общо взето нещата, които са в духовния свят и от духовния свят са свързани с работите на хората на Земята, а когато навлезе възможно най-дълбоко в конкретното, в действителните факти на духовния свят.

Знаете – често сме разглеждали и в циклите⁴⁶ може много да се прочете за това, – че разделяме развитието на човечеството на известни периоди – големи епохи, които означаваме като сатурнова, слънчева, лунна епоха и т. н., по-малки периоди и такива, за които говорим като за лемурийска, атлантска, нашата следатлантска епоха и т. н. И от своя страна, в тези по-малки периоди, които обаче са огромни по времетраене, говорим за културни епохи, които за нашата следатлантска епоха са древноиндийската, древноперсийската, египетско-халдейската, гръцко-латинската, нашата сегашна пета културна епоха и т. н.⁴⁷

Говорим за такива периоди поради това, че човечеството в земното му развитие като цяло съществено променя душевните си качества от една епоха в друга, защото във всеки такъв период то преминава през реално развитие. Сега ще говорим за най-малките от характеризираните периоди. Във всеки такъв период, така да се каже, на човечеството се дава нещо, което да преживее, да се радва или страда, да разбере откъде да вземе волевите импулси за действията си и така нататък. Задачата му е била една в египетско-халдейската културна епоха, друга в гръцко-латинската и в наше време то има също съвсем определени задачи.

Тези различни задачи в следващите един след друг периоди по отношение на известни своеобразности – става въпрос за тези, които искаме да посочим днес – могат правилно да се разгледат, ако се направи опит да се проследят изживяванията в общия човешки живот, свързани с външното историческо развитие, за което говори външната история на човечеството и предимно до които иска да се ограничи материалистическата нагласа в нашето време.

От външните изживявания на хората на физическото поле, обхващащи само част от общия човешки живот, протичащ между раждането и смъртта и между смъртта и ново раждане, от този физически земен живот не може да се извлече пълна характеристика на следващите една след друга епохи, защото в това, което наистина се случва, винаги се намесват и силите, слизащи надолу от царството, в което човекът живее между смъртта и ново раждане, и се намират във взаимоотношения със силите, разгръщащи се чрез хората, които се намират тук на физическото поле. Винаги протича взаимодействие на силите, които хората разгръщат *post mortem*, т. е. след смъртта, и действащите тук на физическото поле сили.

Още през четвъртата следатлантска културна епоха през цялото време хората са били възпрепятствани в известен смисъл да осъзнаят определени неща. Много от нещата, по отношение на които хората са били държани в неведение през четвъртата следатлантска културна епоха, т. е. гръцко-латинската епоха, все повече и повече трябва да се осъзнаят от хората на петата следатлантска културна епоха. През тази пета следатлантска културна епоха в съзнанието на човешките души изобщо ще трябва да навлязат много неща, които преди са били скривани.

Такива неща се развиват с известна духовна закономерност, с известна духовна необходимост. Човешкият род е така устроен, че определени възприемателни способности, както и известни волеви сили се развиват в точно определено време. Човечеството узрява за определени неща през петата следатлантска културна епоха, както е узрявало за други неща в по-ранни епохи.

Едно нещо, за което човечеството ще узрее през този пети следатлантски културен период, изглежда особено парадоксално за днешния човек, понеже голяма част от общественото мнение е насочено в противоположна посока, така да се каже, то иска да насочи хората в противоположна посока. Но това няма да помогне. Духовните сили, които, ако мога така да

се изразя, са инжектирани в човечеството, в течение на петия следатлантски културен период ще стават все по-силни, отколкото искат някои хора или отколкото това лежи в смисъла на общественото мнение.

Едно от тези неща, което с всички сили ще се наложи, ще е, че хората много повече ще бъдат ръководени според окултни принципи, отколкото е било някога. В общия характер на развитието лежи, че през петата следатлантска културна епоха определени възможности за упражняване на власт, възможности за въздействие ще трябва да преминават в ръцете на малки групи хора, които ще имат силна власт върху широките маси.

Част от общественото мнение живо работи срещу това, но въпреки това то ще стане. Ще стане поради тази причина, че през петата следатлантска културна епоха голяма част от човечеството поради вътрешното си душевно узряване, поради необходимостта в развитието на човечеството просто ще развие някои духовни предразположения и естествено съзерцание в духовния свят. Тази част от човечеството, която ще даде най-добрите основи за това, което ще настъпи в следващата шеста следатлантска културна епоха, тази част от човечеството в петата следатлантска културна епоха, в която се подготвя, ще се покаже малко предразположена да се занимава особено с работите на физическото поле. В известна степен тя ще показва недостатъчен интерес за работите на физическото поле, ще работи да издигне душевния живот на по-висша степен, да сложи в ред известни духовни работи. Поради тази причина други хора, които са по-малко подходящи за този духовен живот, ще могат да си завоюват известни позиции във властта.

Това е нещо, което следва от известна необходимост и за което много се е говорило през цялата последна третина на 19 век в кръговете на онези, които познават фактите. Говорило се е, че съществува спешна необходимост да се насочат тези възможности в правилна насока. През последната третина на 19 век, особено когато настъпва преходът към 20 век, винаги

е можело да се чуе от окултистите на всички насоки: «Трябва да се вземат мерки най-достойните да стигнат до известна власт.»

Разбира се, всеки, с изключение на съвсем тесни кръгове, вижда за най-достойни тези, които поради различни жинени обстоятелства му са най-близки. Но между окултистите това наистина е била, бих казал, ежедневна тема и в известен смисъл е останала такава и до днес.

И други неща ще се появят в течение на петата следатлантска културна епоха, защото хората просто ще достигнат зрелостта за това в течение на земното развитие. Тези неща ще станат известни на хората и ще навлязат в тяхната воля. Те ще се развият така, че ще създадат сериозни грижи за всички, които са запознати с тях.

През петата следатлантска културна епоха човешкият физически мисловен апарат ще узрее да прозре някои взаимовръзки при болестите, някои лечебни процеси и взаимовръзки между природни процеси и болестите. Който е запознат с нещата, е загрижен, защото е необходимо тези, които са призвани да разпространяват учения и да внасят импулси сред хората, да го правят по достоен начин. Защото ще има две възможности да бъдат осведомявани хората за тези неща. Или това да се превърне в зло за света, или ще бъде възможно хората да бъдат осведомявани по начин, който ще донесе благо на света. Защото нещата, които са във връзка с най-интимната същност на човешкото възпроизвеждане и болестите, както и известни условия, отнасящи се до настъпването на смъртта, доколкото се разпространяват в човечеството, са мисли и импулси с много силно въздействие, те са много значими неща. Петата следатлантска културна епоха е призвана да направи хората свободни дотолкова, че да научат някои неосъзнавани от човешката душа неща и да могат да разполагат с тях.

Хората, които знаят за тях, полагат много грижи, за да се направи това, което е от значение в една или в друга посока. Защото всичко, което може да бъде направено по този начин,

дава известна власт, дава възможност в известна степен да се работи по ползотворен начин върху формирането на човешките работи и дела. Това е нещо, което в духовнонаучните течения през 19 век и до нашето време играе голяма роля в развитието на петата следатлантска епоха.

Към него се прибавя още един факт, който е от голямо значение за този, който го познава и поради това значение трябва да се свърже с нещо друго. Този факт се причислява към това, за което съм говорил в циклите⁴⁸. Когато човекът, прекрачил прага на духовния свят, прави наблюдения в него, пред душата му пристъпват отделни единични факти, винаги индивидуални факти. По-късно се разбира, че факти, които първоначално не са свързани един с друг за духовните очи, имат нещо общо, в известна степен се осветяват и взаимно изясняват, и тогава в изключително голяма степен помагат за навлизането в същността на духовния свят.

Другият факт, който, като го опиша сега, първоначално съвсем няма да ви се струва, че казаното току-що има нещо общо с него, но ще се убедите, че има много общо с него, е следният: Когато човек се обърне към душите на починали хора в съвремието и, ако мога така да кажа, опознае жизнените им обстоятелства, вижда, че между тях има такива, които след смъртта си се страхуват да се запознаят с човешки души, умрели тук, на Земята, по подобен начин, както императрицата на Австрия в Женева. Там се узнава, че такива убити чрез «пропагандисти на делото» и преминали през портата на смъртта първоначално създават големи грижи на някои хора, преминали по нормален начин през портата на смъртта и имащи своите изживявания в духовния свят. Забелязва се, че нормално преминалите през портата на смъртта хора, ако срещнат такива човешки души, се страхуват от общуване и го избягват.

Моля ви да не обърщате внимание в този случай на парадоксалното, което такова нещо представлява за чувствата ви. Разбира се, има толкова много срещи и възможности за общу-

ване между душите, че не би било на място, ако заради горната причина веднага се изпита съжаление, пораждащо се в такъв случай от правилен и разбираем порив на човешката душа.

Трябва да разглеждаме обективно. Следователно налице е фактът, че минали нормално през портата на смъртта души изпитват известна боязливост от душите, преминали през портата на смъртта чрез нещо като «пропаганда на делото».

Тези две неща, този последен факт и това, което изложих преди, стоят в известна взаимовръзка. Взаимовръзката е много своеобразна. Именно душите – това се показва при точното разглеждане, – които по такъв насилствен начин са преминали през портата на смъртта, знаят нещо в духовния свят, което другите души не искат да узнаят от тях в неподходящото време, не искат да го узнаят по-рано, отколкото е полезно. На преминалите през портата на смъртта по такъв насилствен начин души им остава именно известна възможност да използват силите, които са имали тук, например силите на разума, поради това, че са напуснали по този начин живота тук, на физическия свят. Така че такива души могат да използват свързаните с физическото тяло сили и от другата, от духовната страна да правят с тях нещо съвсем друго от това, което могат да правят с такива сили във физическото тяло тук. Чрез това им е възможно да узнаят някои неща по-рано, отколкото е добре в хода на човешкото развитие. Забележителното е, че по този начин това, което изглежда безсмислено – някои постъпки на «пропагандисти на делото», – получават един, макар и твърде съмнителен смисъл. Тези факти се представят в особена светлина пред този, който прозира нещата. Тук, във физическия свят, се говорят всевъзможни безсмислени неща, търси се какъв смисъл би трябвало да имат те, но при точното разглеждане не се открива никакъв смисъл. Във физическия свят се казва: «Такива хора, които убиват други хора за пропаганда на делото си, искат да посочат мизерията на света. Това е средство да се действа агитаторски чрез постъпката и така нататък.» Който обаче анализира нещата и се опита да ги

приведе в съзвучие със социалните закони, веднага ще забележи, че всичко това – нарича се дървено желязо – е безсмислено. Но то изведнъж получава смисъл, когато се знае, че души, изпратени по такъв начин в духовния свят, узнават там неща, които още не би трябвало да знаят и нормално умрелите души дори се страхуват от тях.

Разбираемо е, че появилите се в течение на времето атентати, извършени от подобни стремежи като посоченото убийство на царица Елизабет от Австрия, е окултно изследвано, за да се види какво става с такива души, които в известна степен идват в духовния свят като носители на някои тайни и водят до нещо, за което веднага ще говорим. Онзи, който само външно вижда поредицата атентати, станали по този начин, може в известна степен да припише сбора им на случайността, но анализират ли се, разгледат ли се хората, пренесени по този начин в смъртта, се вижда, че изглеждат като избрани, но не от гледната точка на физическия свят, а избрани от гледната точка на духовния свят. И въпреки това, изследват ли се голям брой от известните атентати, станали по този начин, се вижда нещо много забележително. При Карнот⁴⁹, царица Елизабет и някои други се вижда нещо много забележително. Вижда се, че с тези атентати е била свързана възможността да се постигне нещо, което характеризирах, но че в действителност то не е постигнато, изобщо не е било постигнато. Това би било възможно, ако биха се намерили души, които биха го извършили. Чрез това и двата вида души биха извършили свръхсетивно престъпление. Онези, които по нормален начин биха преминали през смъртта, биха узнали неща, чрез които, натоварени с вина, биха били насочени в погрешна посока, и онези, които по насилствен път чрез атентати са преминали през смъртта, биха станали виновни, че са издали нещо, което още не е трябвало да се издаде.

Висши духовни същества, висши йерархии осуетяват това, понеже от известна гледна точка то би имало последици, които е трябвало да бъдат предотвратени за доброто на опре-

делена част от човечеството. Така да се каже, вредното, което по този начин би могло да настъпи, е предотвратено чрез намесата на по-висши духовни същества. Тук се вижда опит с неподходящи средства или със средства, чиито последици са предотвратени, да се постигне нещо в духовния свят зад кулисите на обикновения физически свят.

Когато се проследят по-нататъшните основания за такива неща, се вижда откъде произлизат, откъде идват импулсите за тях. И голяма част от атентатите, които са ви известни, за които се говори в Европа, са импулси, духовни импулси, но не първоначални, а в известен смисъл следствия. Те са, ако мога да употребя този тривиален израз, отбранителни мерки. Искало се е да се предотврати нещо друго. Чрез тези действия се е искало да се предотвратят други такива, които имат същата насока; да се възпрепятстват, или по-добре казано, да се възпрепятстват поне техните последици.

Това е много тайнствено нещо. И цялото става разбираемо едва когато се разгледа какво е трябвало да се възпрепятства, за какво са предприети тези отбранителни мерки.

Духовнонаучно там се поглежда в неща, които се намират в дълбока връзка с импулсите на съвременния и бъдещия човешки живот, за които обаче наистина е извънредно трудно да се говори, понеже навсякъде по света те застават срещу определени наивни, но и съвсем правомерни интереси на хората. Нещата, които посочих, стават разбираеми едва когато се има предвид, че всичко, което ви разказах досега в тази област, всички тези атентати, за които говорих досега, всъщност са непрофесионално насочени опити, направени не със задълбочено познание на окултните взаимовръзки, понеже са породени от един вид страх, породени са като отбранителни средства, понеже не са насочвани единно. Нещата стават разбираеми, когато се разгледа това, което трябва да бъде отклонено.

Вижте, още през 19 век в Ориента съществува особен орден – «Thugs». Този орден, действащ в една област от Азия,

не е породен от прост копнеж да се изпълнят собствени цели, да се реализира копнежът в сърцата на хората, принадлежащи към този орден. Ордентът задължава своите членове да убиват определени, напълно непознати хора, които са посочвани от водачите. Един вид орден убиец, който има за задача да убива определени хора. Дейността му се състои в това и от време на време се чува, че този или онзи е убит. Убийството обаче става, като на някой член от ордена Тугс просто се посочва дадена личност, която трябва да бъде убита.

На въпросните места, където това се ръководи, се знае какво се преследва с такива действия. Намеренията, които се преследват, са първо да се сформира този орден за убийство на физическото поле, а след това работите на този орден да се насочат по следния начин: През портата на смъртта е трябвало насилствено да преминат именно такива хора, които след смъртта са щели да получат способността да узнаят известни тайни. От друга страна, хората, които аранжират това, подготвят на физическото поле съответните огледални събития, както се казва в окултния живот. Те възнамеряват да предизвикат съответни огледални събития на физическия план.

Макар и малко, но такива събития отчасти са вече подготвени на физическото поле. Това се прави по следния начин. Обучават се подходящи личности за медиуми, привеждат се в медитативно състояние и чрез определени подходи теченията от духовния свят се насочват към медиума, така че медиумът споделя определени тайни, които могат да се получат само когато насилствено убита личност използва в другия свят силите, останали ѝ още на разположение поради насилствената смърт тук, на Земята, и душата узнава известни тайни, които предава на медиума. Чрез това тези, които имат интерес от изследването на подобни неща на Земята, могат да ги узнаят от такива души.

Но нещата, които се изследват по такъв начин, ако мога така да се изразя, в определен смисъл са духовни преждевременни раждания. Ако душите, преминали по нормален начин

през портата на смъртта, получат възможност да се докоснат до такива неща, знаят, че именно сега трябва да се подготвят и покажат, че стоят в такава подготовка, за да свалят по подходящ начин долу и импулсират Земята с някои неща от духовния свят в по-късен момент, когато човечеството е узряло за това. За някои хора, които сега минават през портата на смъртта, дори е важна задача да използват нормалните сили тогава, когато постигнат достатъчна зрялост за определени тайни, а не да ги получават по съкратения път, като използват силите, които имат на разположение след насилствена смърт. Тези хора имат именно задачата да достигнат до споменатите сили и да инспирират с тях хора, които са на Земята, които не са медиуми, а могат да ги получат по нормален редовен начин чрез инспирация. В нормалния живот би трябвало да се чака. Но поради това, че нещата, които всъщност би трябвало да дойдат по-късно, идват чрез окултно престъпление като духовни преждевременни раждания по пътя, който ви посочих, такива тайни могат да се завладеят от онези, които не планират нищо добро за човечеството и в този смисъл са черни или сиви магьосници.

Такива неща се правят зад кулисите на външните събития особено в нашето десетилетие. Целта е определени групи хора да получат в ръцете си тайната как да се владеят широките маси. Това е тайната как да се владеят тези маси, които малко се грижат за външните работи, но имат духовни заложби, подходящи да служат, подготвяйки шестата следатлантска културна епоха, как тези човешки маси да се владеят по задоволителен начин и как способността да бъдат владени може да попадне в ръцете на отделни хора.

Това е едното. Другото е нещо, което ще играе голяма роля в бъдеще – да се разкрият тайните, средствата как да се насочат в определена посока условията, които са във връзка с болестните процеси, а също и с процесите на размножаването. Касае се именно за неща, каквито съм посочил пред някои приятели. Определени кръгове хора в материалистическото

време се стремят да парализират, да направят невъзможно цялото духовно развитие на човечеството, да повлияят на хората да отрекат просто чрез своя темперамент, чрез своя характер всичко духовно, да го смятат за глупост.

Такова течение – днес то вече се забелязва при отделни хора – все повече и повече ще се задълбочава. Ще се появи копнеж да се твърди, че духовното е глупост, лудост! Това ще се опитват да постигнат, като създадат имунизации, както се правят имунизации срещу болести, само че ще се узнаят някои имунизационни средства, които повлияват човешкото тяло така, че то няма да позволява да се разгръщат духовните наклонности на душата. Хората ще бъдат имунизирани срещу заложбите за духовни идеи. Това ще се опитат поне да направят, ще се правят опити с имунизационни вещества, така че още в детството си хората да изгубят стремежа към духовен живот. Но това е само едно от нещата, които са във връзка с по-дълбоко знание, което трябва да се появи през петата следатлантска културна епоха относно връзката на тези природни процеси и природни средства с човешкия организъм. В съответното време те ще се появят сред човечеството. Въпросът обаче е дали стремеж като този с духовните преждевременни раждания може да има нещастieto да попадне в ръцете на отделни хора, които ще преследват своите цели, за да осъществят такива домогвания, или познанието за нещата ще се постигне по правилен начин, за да служи за доброто на човечеството, когато времето узрее за това.

Организацията, която се занимава с такива преждевременни духовни раждания, която работи с помощта на ордена за убийство Тугс, не е дилетантска. Тя работи много систематично, макар и по ужасен начин за всеки, който милее за доброто на човечеството. Тя работи професионално, не дилетантски, а с познание на съответните средства.

Понеже част от човечеството се стреми егоистично, чрез преждевременно узнаване на определени средства от духовния свят да притежава това, което и без това трябва да дойде

в течение на узряването на човечеството през петата следатлантска културна епоха, се появява страх при другите, които в известна степен – но дилетантски, понеже е плод на страха – като реакция поставят на сцената «пропагандата на делото», което е трябвало да им помогне, но е опит с неподходящи средства.

Това, което се разиграва зад кулисите на външните явления, е много важно. Тези неща не биха били обсъждани днес също и тук, ако не е задача на онези, които могат да узнаят такива неща, чрез това, че имат известна подготовка в духовнонаучните познания и ако не е настъпила задължаващата необходимост да се осведомяват хората.

Необходимо е такива неща да навлязат в съзнанието на човечеството на петата следатлантска културна епоха. Защото само ако те навлязат в съзнанието на човечеството от петата следатлантска културна епоха, може да се постигне това, което трябва да представлява целта на земното развитие.

Някои хора трябва да направят усилие да не мислят вече само както им преподават днешните професори от висшите училища. Необходимо е да настъпи време, в което известен брой хора да се решат да приемат такъв неудобен мироглед, който черпи насоките и понятията си от духовния свят. Защото човечеството не бива да остане в сънното състояние, в което иска да остане чрез абстрактните всеобщи понятия, към които се стреми материалистическото време и дори ги нарича благородни.

Когато размислите върху това, което описах, ще видите, че има много възможности да се използват произлизащите от духовния свят течения, за да се правят злини тук, на физическата Земя, по време на петата следатлантска културна епоха; има цяла редица възможности за това. Днес посочих една такава възможност. Трябва да се подчертае, че възприемането на такова познание в съзнанието на някои души е необходимост, че е във връзка с основния характер на нашата епоха. Именно втората половина на 19 век е много важно време. Често

съм посочвал в различните кръгове на нашите приятели⁵⁰, че 1841 година е критична, решителна година. Естествено, това не се узнава, когато се разглеждат само събитията във физическия свят, а едва когато събитията се разгледат във връзка с разиграващото се в духовния свят. Годината 1841 е критична година за въвеждането на материалистическата епоха, защото в духовните светове започва борба по това време, борба на определени, бихме могли да кажем, духове на мрака, принадлежащи към йерархията на ангелите. Те водят тази борба в духовния свят до есента на 1879 година. Те са искали определени неща, цяла поредица от неща, от които днес ще спомена само едно. По времето между 1841 и 1879 година е било необходимо да се реши дали част от духовната мъдрост може да бъде подготвена в духовния свят така, че от последната третина на 19 век постепенно да се свали долу на Земята, да навлезе в човешките души и възбуди духовно познание това, което именно днес означаваме като познание на духовната наука. Такова познание става възможно от последната третина на 19 век.

Намерението на онези ангелски духове между 1841 и 1879 година е било да не оставят да узрее в духовния свят това, което следва да се излее надолу. Но тези духове, които десетилетия наред са водели борба срещу духовете на светлината, изгубват тази борба. Действително през 1879 година се разиграва нещо и както такива събития се повтарят в течение на еволюцията, те винаги се илюстрират с определен символ – победата на архангел Михаил или на свети Георги над дракона. Също и тогава, през 1879 година драконът е победен в определена духовна област. Този дракон са ангелските същества, стремящи се към това, което описах, но без да могат да го постигнат. Затова през 1879 година те са свалени от духовния свят в областта на хората. Това е падането на ангелските същества от областта на духовния свят в обкръжението на хората и те досега бродят между тях. Те се намират тук и изпращат силите си в мислите, чувствата и волевите импул-

си на хората, като подстрекават някои неща. Те не успяват да предотвратят – в това се състои, че изгубват борбата – да дойде времето, в което духовното познание прокапва надолу към Земята. Това духовно познание сега е тук и все повече и повече ще се развива. Хората ще могат да развият способността да прозират в духовния свят.

Но изтласкани на Земята, тези ангелски същества искат да попречат на сливането на знанието, искат да насочат това знание в погрешна посока, искат да заграбят добрата мощ на това знание и да го насочат по лоши пътища. Накратко, те искат да постигнат с помощта на хората това, което не са могли да постигнат с помощта на духовете отвъд, понеже са паднали тук през 1879 година. Искат да разрушат положителния миров план, който изисква да се разпространи между хората знанието за владенето на човешките маси, знанието за раждането, болестите, смъртта и други неща в правилното време от узряването на човечеството. Те искат да го разпространят предварително чрез духовни преждевременни раждания. Редом с другите неща, които тези духове искат да направят, е, че действат в това, което току-що описах.

Срещу влиянието на тези ариманически същества ще помогне само съзнанието – посочил съм в мистерийните драми,⁵¹ спомнете си само края на последната, – че срещу определени неща, които Ариман иска, помага само ако се прозре, ако се знае, че той е тук. Петата следатлантска културна епоха трябва да се развие така, че много хора да стигнат дотам да говорят на ариманическите сили и същества така, както казва Фауст: «В твоето нищо се надявам всемира да открия.»⁵² Трябва да стане душевна нагласа човекът да се задълбочи там, където материалистическият мироглед вижда само «нищо», и там да види духовния свят. Тогава Ариман-Мефистофел ще бъде принуден да говори на такива хора, както говори на Фауст, когато го изпраща при майките: «Славя те, преди с мен да се разделиш, и тъй добре разбирам, че дявола познаваш.»⁵³ Неотдавна в Дорнах шеговито споменах⁵⁴, че Мефистофел не би

казал това на Удроу Уилсън! На него той би казал: «Народът дявола не чувства, дори когато го е хванал за яката.»⁵⁵ Става въпрос наистина за това, че е важен факт хората да се научат да прозират конкретните процеси на духовния свят. И наистина, когато от една страна се появи особено важна необходимост, противодействащите сили стават особено силни. Затова хората днес се противят на тези неща.

Моля да обърнете особено внимание тук, в Цюрих, че когато почувствате много достойния за признание и похвала стремеж да занесете духовната наука в определени кръгове, които още я отричат, да не си правите илюзии! Много разочарования се изживяват и първоначално дори само разочарования, когато човек се опита именно по правилния начин да насочва нещата, които трябва да се случат и поради това следва да се случат. Никой не бива да ни спре да проправяме пътищата за тези неща. Човек трябва така да бъде обхванат от импулса, от необходимия за съвременното общество импулс, че да прави това, което следва да се случи, без да обръща внимание дали резултатите – също и в този случай – ще се появят в една или в друга посока.

Само когато имаме тази нагласа, можем да постигнем нещо. И често се постига нещо в дадена насока, която привидно съвсем не е била възнамерявана. Трябва да се прави много повече – моля да го вземете под внимание, – макар успехите да не се появяват веднага. Защото с разпространението на духовната наука се постига нещо друго, отколкото с цялата пропаганда, която днес се прави в други области. В други области се говори на хората най-често за нещо, което те съвсем точно знаят, както молителките в църквата знаят това, което проповедникът говори от амвона. Повечето сдружения имат за програми това, което засяга хората доста тривиално. Там най-често се остава в областта на абстракциите. Правят се хубави програми, които не са реални и не могат да навлязат в действителността. Искат ли се да се подкрепят стремежите на духовния живот през петата следатлантска културна епоха, те

трябва да се разглеждат като нещо живо. Но погледнете живото! Духовно живото има своето отражение в природно живото. Питам ви: Спира ли нещо рибата в морето да изхвърля толкова много хайвер, който може да бъде унищожен? Запитайте се колко от изхвърления хайвер става храна за другите риби? Колко от него се унищожава! Такъв е животът и също така е в духовния живот. Дълги години наред можете постоянно да говорите на широките човешки маси. Трябва да бъдете доволни, ако сред тези човешки маси се намерят само няколко, чийто интерес да се запали, защото това лежи в характера на живото. Там наистина се постига нещо само когато човек го прави като природата, която е образ на духа. Какво би станало, ако природата реши живите същества да не снасят яйцата, които могат да бъдат унищожени, понеже се е забелязало, че в продължение на една година определен брой яйца биват унищожени? Но природните процеси продължават и постигат еволюцията. Не става въпрос за основанията, които изтъкваме, дали това или онова може да се постигне, дали това или онова харесва на някого, а става въпрос да видим импулса в самата му същност и да не можем другоаче освен да внасяме този импулс в света.

И когато се погледнат основанията – някои от тях днес отново поставихме пред душите ни, – въз основа на които трябва да се внесе този импулс на петата следатлантска културна епоха в света, виждаме, че те са достатъчно сериозни. А съпротивата ще бъде най-голяма тогава, когато е най-голяма и необходимостта. Хората ще трябва да направят усилие да разглеждат онези неща, които се случват на физическото поле – и в наше време те наистина имат ужасен образ, – във връзка със събития, разиграващи се зад кулисите. Едва тогава могат да се разберат такива неща. Но хората, които като историци, социолози, националикономисти или политици извеждат своите правила и закони само от физическото поле, по отношение на реалната необходимост днес приличат на някои, които например, когато имат да вършат важна работа, лягат в

шезлонга и заспиват, понеже мислят, че ще я свършат насън. Така правят действително онези, които работят в институциите на образованието, на отделните науки. Те са хора, които сънуват действителността. Как пишат тези хора за историята, за социологията? Като някой, който няма никакво понятие за действителните сили, стоящи зад това, за което хората сънуват. Това, откъдето именно се поражда така дълбоките, така решителните събития, както е през нашето време, изглежда за хората, които днес се грижат за науката, като стая, в която се намира някой човек, никога не виждал тази стая, който е донесен тук спящ, продължава да спи и опознава стаята само като спящ. Материалистическата наука изучава света по този начин.

Означеното като съзержаващо съзнание в моята книга «За загадката на човека», трябва да определена степен да се развие сред човечеството на петата следатлантска културна епоха и известни тайни трябва да се осветят, иначе те ще бъдат разпространени между хората по неправилен начин чрез такива средства, за които ви разказах днес. Не е лесно да се посочат тези неща в днешно време, но е задължително необходимо да се говори за тях. За много неща трябва да си изградим способност за наблюдение, която е различна от грубата способност за наблюдение на съвременния човек.

Във връзка с казаното искам да ви насоча към две неща. Първо, хората вече спечелват нещо, когато се опитат да приемат сериозно неща, които иначе се взимат като случайност, така че в тях да видят нещо като указания за задълбочаване на душата си. Да предположим, че прочитате, че някъде в определено време е умрял някой човек. До някои неща се достига, когато си поставим въпроса: Какво би било, ако същият човек би починал три месеца по-рано или три месеца по-късно? Въпрос, касаещ се само за възможни неща. Но можете да бъдете сигурни, че когато си поставите такива въпроси, това може да предизвика във вас сили, чрез които да познавате по друг начин. Или пътувате с влак и може би сте провели с някого много важен разговор, който е от голямо значение за вас, или

други подобни. Естествено, материалистът приема като случайност такива неща. Но онзи, който постепенно се вживява в ставащото зад кулисите на битието, вижда такива неща по друг начин. Той продължава да се занимава с тях – не като се рови в понятията, а като чувства нещо, – понеже те същевременно му дават знак, че между нещата, които стават, действат сили, принадлежащи само към механиката или математиката. Това е едното.

Второто, което постоянно споменавам, е, че въпреки материализма на нашето време, много неща се разкриват на хората духовно. Само че хората днес се притесняват да говорят за духовните си изживявания. Днес можете да чуете, че някой е направил едно, а друг – друго, когато стане словоохотлив, понеже е изпитал доверие към вас. Когато наистина честно и правдиво някой ви каже защо е основал например вестник или е направил нещо друго, той ви разказва някакъв сън, привидно един сън, разказва това или онова като импулс от духовния свят. Това днес става на всяка крачка, става много повече, отколкото се мисли. Много дела днес се извършват под влиянието на духовни импулси, много повече, отколкото се мисли. Само че хората се срамуват да го признаят, защото когато разказват за тях, най-често не са приемани сериозно.

Добре е душата да се задълбочава в тези две посоки. Именно в наше време наистина трябва да се внимава дали би могъл да се появи знак от някоя страна, когато човек изживее нещо впечатляващо и погледне – понеже наистина съществува възможност да се долови нещо тук или там – как на хората се разкриват неща от духовния свят в добър и в лош смисъл, под чието влияние, под чиито импулси те действат. Днес това става много по-често, отколкото се вярва.

Тези са нещата, върху които исках да обърна вниманието ви днес. През следващия четвъртък ще продължим да говорим за тях.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Цюрих, 13 ноември 1917 г.

В лекцията, която изнесох преди осем дни⁵⁶, исках да представя темата, която е много важна за разглеждане и енергично се налага от така трагично проявяващите се събития в живота на човечеството, темата, която накратко може да се охарактеризира с думите: Човечеството спешно се нуждае от разбирането и осъзнаването, че всичко, което се разкрива във физическия свят, е свързано с конкретен духовен свят. Човечеството обезателно трябва да осъзнае, че духовният свят прониква във физическия свят до най-дребните неща на битието.

Трябва да се каже, че е много необходимо, особено в нашето съвремие, това разбиране да се разпространи сред човечеството. Съвременният човек не се отличава външно физически особено много от човека на онова минало, което обикновено е предмет на историческото разглеждане. В това историческо разглеждане най-многого се стига назад до третата следатлантска епоха. Описанието на това, което лежи преди нея, е доста мъгляво историческо разглеждане, ала съвременният човек се придържа само към него. В течение на времето душевният живот на човечеството много се е променил. Но не може да се каже, че външният физически живот, преобразяването на организма също са променени. Поради това хората не забелязват, не се и стремят да забележат какво всъщност става, какво се разиграва и има своите импулси в духовния свят. В действителност живеем в много важно време. Това няма нищо общо с тривиалната забележка, че живеем в преходно време. Всъщност всяко време е преходно, важното обаче е да се знае какво се променя във въпросното време.

Онова, което преминава в нашето време, т. е. което приема други форми, е подложено на силно преобразяване. То прави особено впечатление, когато човек е в състояние да насочи погледа си не само върху живота на съществата, намиращи се

във физически тела на Земята, но и върху съществата, които не принадлежат към физическия свят, към които се причисляват и починалите хора. В света, в който човекът се намира между смъртта и ново раждане, промените, особено в настоящето са много важни и впечатляващи. Само че съвременният човек не иска сериозно да приеме това, което се отнася до духовния свят. А че толкова несериозно го приема, е нещо, предизвикващо особени усещания и чувства, когато помислим за възникването на антропософията. Разбира се, съвсем не е необходимо да имаме особени предпочитания за идеите в антропософското движение, за да станем техни представители. В някое друго движение – какви ли не различни движения има днес, какви ли не сдружения се основават с убеждението, че представят най-необходимото в света, – хората, бих казал, притежават субективния фанатизъм на своето движение. Те са обаяни от програмата си и я смятат за нещо необикновено ошастливяващо, за абсолютна необходимост. Такова обаяние изобщо не е необходимо за антропософското движение, а импулсът да се представлява може да произлиза от съвсем различно нещо. И ако трябва накратко да го опиша – някои неща трябва да се описват накратко между нас, понеже при срещите ни винаги имаме толкова малко време, – бих казал: Това, което подтиква някой убеден в истината на антропософските идеи човек да направи всичко възможно за разпространението на тези идеи, е съчувствието към хората, нуждаещи се от тези идеи в настоящето – а в действителност такива са почти всички хора, които срещаме, – съчувствието към хората, които трябва да имат тези идеи, а ако ги нямат, ще бъдат осъдени на тежък живот.

Последния път исках да изясня, че много неща на физическото поле външно са неразбираеми и започват да стават разбираеми, когато могат да бъдат обяснени, като се изхожда от връзката с духовния свят. Днес бих желал да представя някои други важни гледни точки, които привидно изглеждат взети от съвсем друга страна. Нека започнем с нещо, което

може да ни срещне на всяка крачка. Днес може да се каже, че от много хора, смятащи се за компетентни, се приема като знак за особено религиозно просвещение, ако отблъскват такива идеи, каквито трябва да имаме и които гласят, че щом преминем през прага към духовния свят, срещаме много духовни същества, цели йерархии от духовни същества като ангели, архангели и т. н. Смята се за знак на особена религиозна просвета, ако се приема само това, което се нарича единствен бог, този единствен бог, спрямо когото човек иска да търси възможно най-близък, непосредствен контакт. Това се приема като единствено възможния монотеизъм и някои хора ги обзема ужас, когато чуят, че се е появило учение, което говори за много духовни същества.

Трябва да сме наясно какво означава всъщност това. Ако човекът изгради само това отношение към духовния свят, което религиозно днес се среща на всяка крачка и църквата, смятаща се за либерална, особено много го поддържа, ще стигне само до съвсем определено отношение към духовния свят, макар и наситено с чувства, а именно само до отношение със закрилиящия го ангел, до ангелското същество, с което той има реална връзка. И само това ангелско същество, с което може да влезе във връзка, към което може да има определено чувство, това ангелско същество той нарича свой бог. Ако е християнин, нарича това ангелско същество Христос. Той бърка това ангелско същество с Христос. Вероятно е трудно да си представим това, но то е вярно. Точно протестантски теолози, считащи се за либерални, които толкова много предупреждават да няма идолопоклонничество и да се изгради непосредствена връзка с едно същество, с Христос, могат колкото си искат да говорят на хората за Христос, но това, което казват за Христос, се отнася само до отношенията на човека с неговия ангел. Така че монотеизмът на нашето време най-често е застрашен да стане обожествяване на отделния ангел-хранител на всеки един човек.

Хората днес още не искат да си признаят много неща,

които въпреки това съществуват като истини. Обективният наблюдател обаче вижда, бих казал, без много усилие, как те се стараят да изграждат всякакви много фатални представи и чувства, опирайки се на такива илюзии. В това боготворене на собствения ангел лежи, че всеки има своя собствен бог и само вярва, че има общ бог заедно с другите хора. В действителност всеки от монотеистите на днешното време се моли само на своя собствен ангел и понеже думите, които прозвучават, си приличат, когато всеки обсъжда своето отношение към собствения си ангел, своето егоистично отношение към своя собствен ангел, хората вярват, че говорят за всеобщ бог. Ако това развитие продължи, ще доведе хората дотам, също и като отделни човешки индивиди все повече да развиват това, което виждаме да се появява вече и днес в нациите по много ужасяващ начин. Нациите, макар и теоретично да говорят за обща божественост, в действителност особено в това време не искат да признаят тази божественост, а всяка нация иска да има свой собствен бог.

Това обаче е единствено външно появилото се, искам да кажа грубото. В действителност всеки човек днес иска да има свой собствен бог и тогава нарича *монотеизъм* отношенията, които изгражда само със своя ангел. Понеже всички отношения се замъгляват във времето, през което искаме да развиваме само заложите за възприемане на сетивното, човекът не забелязва, че е така, както охарактеризирах.

Днес на всяка крачка може да се види, че когато се говори за конкретни отношения на човека с духовния свят на хората, които още не са възприели никакви понятия от антропософията, те не искат да се съгласят с такива неща. Страхуват се да се занимават с това. Не искат да съберат смелост да свържат мислите си с никакви импулси, за които се говори като за идващи от духовния свят. По времето на кризи винаги е съществувало подобно нещо, а ние живеем във време на криза. С извънредно мъчителни чувства трябва да гледаме колко немарливо е днешното човечество към така ясните, така настоятелно

предупреждаващите трагични събития на настоящето; колко малко хората се опитват да насочат необходимото внимание към тези събития в настоящето по друг начин освен под натиска, идващ от материалното. Бихме искали да кажем, че първо трябва да бъде натрапено на отделния човек, за да обърне внимание, че това, което се случва в наше време, навсякъде поставя решителни общочовешки импулси пред човешката душа. И оттам идва, че хората изобщо не се вслушват, когато по някакъв начин се казва, че трябва да се предприемат важни, радикални неща от съвременните хора, за да се излезе от настоящата мизерия, и каквото се измисли и предприеме, трябва да бъде породено от духовните познания, от конкретните духовни знания. С непрекъснатото подчертаване на духовното общо взето, с говоренето, че хората трябва да се задълбочат духовно и т. н., не се прави нищо. Това, за което се касае, е, че сегашните хора трябва да изградят конкретни отношения с духовния свят. Разбираемо е, че също и в предишните епохи, в които хората още са имали отношение към духовния свят, те са били насочвани към конкретни отношения с духовния свят, които днес вече не се разбират. Преди не се е говорило така общо взето, че долу на Земята е пълно с хора, а там горе има нещо божествено, а се е говорило конкретно.

Най-хубавите и значителни резултати на такива конкретни отношения са пророчества като тези на Данаил и на Апокалипсиса, където не се говори само: Хора, имайте доверие в един бог, вярвайте на един бог, а се казва: Първото царство, второто царство, третото царство – едното трябва да замени по някакъв начин другото. На хората конкретно се е разказвало за връзката на духовния свят със физическо-сетивния. Човечеството изцяло е отвикнало да говори така конкретно за отношението на духовното към физическото. Днес то иска – ако мога да се изразя така тривиално – да хвърли всичко на един куп. На човечеството му се иска да измисли теории, според които хората по цялата Земя да се направят еднакво блажени. Днешният социалист мисли, че дадени идеи са правил-

ни за човешкия живот в Англия, Америка, Русия, Азия и ако всички така устроят държавите си, както иска социализмът, ще настъпи щастието, за което днешният човек на Земята мечтае. Така мисли човекът. Всичко това са абстракции, нереални понятия и идеи. Да не се знае, че на едно място на Земята в дадена народност се подготвя едно, на друго място – друго, да не се разбира огромната разлика между Запада и Изтока, е това, което непременно ще доведе до безкрайно объркване и хаос. Защото само когато човекът има възможност да изгради мост от душата си към обективните действителности, може благотворно да съдейства за формирането на земното битие.

Хората не искат да издигнат такъв мост. Поради вътрешна необходимост постоянно трябва да говоря на различни места на нашите приятели за това как през последната третина на 19 век се случва много важно събитие, което дълбоко се връзва в човешкото развитие, събитие, за което знаят всички окултни школи, само че често не са в състояние да кажат правилното за протичането му. Също и днес искам накратко да спомена за какво става дума. От 1841 г. в духовните светове започва духовна борба между същества от по-висшите йерархии и някои подчинени същества. Тези същества, които се бунтуват във времето от 1841 г. до 1879 г. и започват борба, преди това са били включени в целите на мъдрото световно ръководство. Също и същества, които в други времена са се опълчили, станали са зли същества, същества на мрака, са били необходими в добър смисъл в определени епохи. Говоря за съществата, които до 1847 г. са били използвани от по-висши духове в служба на мъдрото световно ръководство, но от този момент нататък искат нещо друго, различно от възнамеряваното от стоящите над тях същества. Те започват важна борба в духовния свят, една от борбите, които често стават, но на различни нива. Бих казал, борба, която в легендите символично се представя като борбата на Михаил с дракона. Тази борба приключва през 1879 г., като някои духове на мрака са отблъснати от духовните области в земните и от това време

действат сред хората, навлизат в човешките волеви импулси, в човешките мотиви, в това, което хората могат да разбират, накратко казано, действат във всичко човешко. Така че от 1879 г. някои духове на мрака се намират между хората и те трябва да насочат вниманието си към тях, ако искат да разберат земните събития. Би могло да се каже и с това се казва най-правилното, че тези същества са отблъснати през 1879 г., небето е освободено, но Земята е изпълнена с тях. От онзи момент насам тяхното място не е вече на небето, а на Земята.

Ако трябва да охарактеризирам какво всъщност са искали тези същества с бунта си от 1841 г. до 1879 г., трябва да кажа, че са искали да възпрепятстват необходимата духовна мъдрост, която е трябвало да се разкрие на хората, да навлезе в човешките души от 20-то столетие нататък. Те са искали да я задържат горе, да не я допуснат да навлезе в човешките души. Да се отворят човешките сетива за духовното познание от 20 век нататък е можело да стане само когато пречещите духове на мрака се отстранят от духовното царство, така че определени духовни познания да могат да достигнат до хората. Но тези духове на мрака, намиращи се между хората тук, си поставят за задача да объркват хората. Оттук те искат да попречат да се изгради правилното отношение към духовните истини, да отклонят от хората благотворното въздействие на духовните истини.

Срещу това може да се действа само чрез точното опознаване, чрез точното прозиране на тези неща. Някои окултни братства си поставят за задача обратното. Те искат да задържат мъдростите само в техните тесни кръгове, за да ги използват в смисъла на стремежите им за власт. Ние стоим сред тази борба. От една страна, се налага човечеството да се насочи да възприеме духовните мъдрости по правилния начин, от друга страна, се намират затворени окултни братства от най-лош вид, които не искат тези познания да проникнат сред хората, за да останат хората невежи по отношение на духовния свят, да останат неразумни, а намиращите се в затворените окултни

братства да могат свободно да извършват манипулациите си. Ще стане особено зле за човечеството, ако хората не прозрат, че съществуват такива манипулации. Веднага ще си изясните това, което се крие зад тези неща, когато обърна вниманието ви към някои истини, зрели истини, които в известен смисъл са като узрели плодове на дървото на духовния свят и трябва да паднат в царството на хората, но се пречи за всеобщото им разпространение, понеже хората имат своите предпочитания, предубеждения и предразсъдъци, понеже се страхуват от тях.

В това отношение искам да говоря съвсем конкретно. Фактът, че през 1879 г. някои духове на мрака са били свалени и оттогава се намират в човешкото царство, има важни, значителни последици. Преди всичко останало мисленето, ясното мислене придобива невероятно по-голямо значение за хората, отколкото преди. В човешкото развитие няма такава епоха, в която, като се вземат предвид вътрешните необходиминости на човешкото развитие, да може да се каже, че ясното мислене е толкова необходимо, колкото яденето и пиенето са необходими за поддържането на физическото тяло. Защото ако човекът мисли неясно във времето, в което живеем и в което човечеството ще живее в бъдеще, няма да бъдат разбрани в правилната светлина такива зрели истини, които следва да паднат от духовния свят. Преди всичко няма да може да се вникне във великото дълбоко значение на Мистерията на Голгота, появата на Христос в човешкото развитие. За Исус Христос говорят много хора. Теологията дори се стреми да попречи да се говори за дълбокия смисъл, който цялото човешко развитие на Земята получи чрез Мистерията на Голгота. Естествено, това, което трябваше да стане чрез Мистерията на Голгота, ще бъде изживявано бавно и постепенно. А това става така интензивно едва в сегашното столетие.

В старите времена все още е било останало наследство от времето, когато хората са имали атавистичен вътрешен живот, проникнат с духовност. Фактът, че човекът трябва да си извоюва духовност, ако иска да я има, се появява едва в наше

време. Поради това в нашата епоха и по-точно от 1879 г. насам се появяват съвсем определени явления. Днес, понеже външното възприемане е станало толкова грубо, те могат да се видят ясно само ако душевният поглед се насочи към царството, в което човекът навлиза, когато прекрачи портата на смъртта. Защото душите, които са били родени преди 1879 г., навлизат в духовния свят, минавайки през смъртта, по друг начин от родените след 1879 г. Това, за което се касае, е много важно, решително събитие. Това решително събитие води дотам, че хората стават все по-подобни на мислите, които приемат като познание в душите си. За днешните хора това е причудлива истина, но тя е истина. Важно е някои неща да се виждат в правилната светлина, именно да се приемат с ясна, правилна мисъл, с реални, истинни мисли, това е същественото. Да се разглежда дарвинизмът правилно, както например вчера се опитах да го направя в откритите лекции⁵⁷, е добре. Да се взима като основа за общоважаш мироглед, като се вярва, че е истина само едното, т. е. че човек произхожда от животните и да оживяваме в нас мисълта: аз произлизам от животните, произлизам само от такива сили, които създават и животните, – в сегашната епоха тази мисъл води душата до това да стане подобна на собствената си представа. Това е важно! Когато душата отхвърли тялото, изпада в нещастие да се възприема като подобна на собствената си представа! Който тук, във физическото тяло, живее с вярата, че в развитието му действа единствено животинската природа, утвърждава убеждението за времето след смъртта си, че *трябва* да се възприема като животно. Понеже, след като характерът на петата следатлантска епоха е установен чрез събитието от 1879 г., мислите, изграждащи хората, са такива, че човешките души се преобразяват като тях. Затова казах: Не е необходимо някой да има предпочитания към антропософски ориентираната духовна наука, за да я представлява, а е нужно да има единствено съчувствие към хората, които се нуждаят от тези мисли, понеже те са творчески мисли за душевния живот, тъй като в бъдеще

човекът е призван да стане това, за което се смята. Това трябва да настъпи в течение на мъдрото насочване на света, за да може човекът наистина да достигне до пълното свободно самосъзнание. От една страна, боговете трябва да дадат на човека възможността той да стане собственото си творение. Но за да може човекът да даде свръхсетивен смисъл на собственото си творение, да може да намери нещо, което да му даде вечна насока в това, което сам прави от себе си, Христос премина през Мистерията на Голгота. И когато той бъде разбран духовнонаучно, мисловно, тогава се открива и пътят към него, пътят от животинското естество нагоре до божественото.

Тази истина особено изпъква, когато душевният поглед се насочи в света, където човекът пристъпва след смъртта. Хората, родени преди 1879 г., все още са взимали някакъв остатък със себе си, който ги е опазвал да станат това, за което се мислят тук. И още дълго време ще е възможно да бъдат опазвани да станат само това, за което се мислят – нещата се променят постепенно, – но само чрез страдание, само когато могат да страдат, когато, казано парадоксално, страданието замести познанието, като сами усетят незадоволителното в представата им за човека. Хармония със самия себе си, същевременно познание, което оставя човека да бъде човек също и след смъртта, ще има в бъдеще само ако хората осъзнаят истинската си връзка с духовния свят още тук, във физическото тяло. Тези, които се страхуват днес от конкретни духовни знания заради материалистическите си представи, още дълго време няма да искат да приемат, че с 1879 г. се извършва промяна. Въпреки това е необходимо да се възприеме такова нещо. Оттук виждате, че става важно и в бъдеще ще става все по-важно съществуващото като духовно познание да се разпространи по Земята. Духовете на мрака ще държат да наложат своите намерения особено много като внасят объркване между хората, за да не стигнат те дотам, да си изграждат правилните мисли, в които ще могат да се превърнат след смъртта. Човекът трябва да стане това, което си представя.

Това е истина, определена да се разпространи между хората от времето на важните преобразувания през 19 век нататък. Човекът трябва да иска да бъде това, което действително може да е, трябва така да може да мисли за своята същност, ако следва да опази своята душевност. Мъртвият ще може още днес да оповести като правилна чиста истина: «Душата е това, за което се смята.» По времето, когато е било необходимо по Земята да се разпространява истината: «Душата е това, за което сама се мисли», духовете на мрака са инспирирали хората, предизвикали са да се защитава за истина: «Човекът е това, което яде.»⁵⁸ И макар теоретично още да не е широко разпространено «Човекът е това, което яде», жизнената практика доста се определя от това да се признае, че човекът всъщност не е нищо друго освен това, което яде. Да, тази практика в живота стига дори още по-далеч, а именно постоянно да налага това и във външния живот. Повече, отколкото се вярва, много повече, отколкото се вярва, тъжните трагични събития от настоящето са изведени само от принципа «Човекът е това, което яде». В много по-дълбок смисъл, отколкото се мисли с днешната повърхностност, се касае за много малко високоставени неща, заради които днес се пролива толкова кръв. Човечеството вече е заразено от израза «Човекът е това, което яде». Многократно се воюва за неща, които са свързани с него.

Точно затова е така необходимо да се разпространят съответните на времето мисли. Мисълта ще трябва постепенно да се признае за реална душевна сила, а не само за жалка абстракция, в каквато я превърна по-новото време и на всичкото отгоре е гордо с това. През по-старите времена хората все още са били свързани с духовния свят чрез древно наследство. Макар че атавистичното ясновидство до голяма степен вече е изчезнало от доста столетия, това наследство още живее в чувстването и мисленето. Но сега е времето, когато съзнателното все повече трябва да излезе напред като реална мощ, затова и духовете на противоречието, духовете на мрака нахлуват в нашите дни, за да противопоставят абстрактните мисли на ре-

алните под формата на всевъзможни световни програми. Тази взаимовръзка трябва да се прозре. Мисълта трябва да става все по-действителна. Това трябва да се разбере от хората.

Колко много хора има днес, които казват: «Ще видим как-во идва след смъртта, ще му обърнем внимание в правилното време. Тук не искаме да се занимаваме с него, а да служим на живота. Когато идем отгатък, в онзи свят ще ни се покаже как изглежда.» Както е истина, че отгатък човек е това, за което се смята тук, така е истина и още нещо. Нека разгледаме мисълта, която днес не е рядкост. Някой умира и изоставя близките си. Ако те не са неспособни да мислят и въпреки това са настроени материалистически, би трябвало да си представят: Този починал роднина се разлага в гроба, или от него е останало това, което е в урната и т. н. Само доколкото хората не мислят, могат да са материалисти и да не вярват в това. Ако материализмът победи, все повече хора ще вярват, че всичко останало от мъртвия е в урната или в гроба. Тази мисъл обаче е реална сила. Тя не е истина. Ако останалият тук мисли, че мъртвият не живее повече, мъртвият не е повече тук, това е погрешна мисъл, но тази погрешна мисъл наистина е реална сила в душите, които я мислят. Мъртвият възприема тази реална мисъл като много важна за него. И не е все едно, а от най-дълбоко значение дали останалият тук храни в душата си живи мисли за заминалия, за намиращия се в духовния свят мъртъв, или повече или по-малко мисли: Мъртвият е умрял, повече не съществува. Това не само не е безразлично, но има много съществена разлика.

Сега човек почти не може да отиде в Цюрих⁵⁹ – и другаде е така, но тук особено силно се прави, – без навсякъде духовно да се докосне до това, което тук се нарича аналитична психология, психоанализа. Трябва да се каже, че психоаналитиците насочват вниманието си към всякакви духовно-душевни феномени, започват да мислят за духовно-душевното, понеже то лесно се изправя пред тях. Тук искам да посоча само с няколко думи една черта на психоанализата.

Някакъв човек получава хистерични пристъпи. Формата, под която се проявяват тези хистерични пристъпи, е типична за настоящето, затова хората ги забелязват. В определена епоха хората се занимават най-вече с болестите, появяващи се точно в тази епоха и търсят къде могат да лежат причините им. Психоанализата е стигнала дотам да каже: Причините за многократно появяващите се хистерични пристъпи лежат в душевността. Тя вече не може да търси причините в материалното, само във физиологичното или биологичното. Те са в душевното. Според предпочитанията на времето всякакви причини за появата на едни или други хистерични явления се търсят в несъзнателната душевност. Казва се: Тук има човек, получаващ хистерични пристъпи, това идва оттам, че действателното в него не се намира в съзнанието му, а под прага на съзнанието му, където постоянно се надига като подземна, поддушевна вълна и трябва да се търси. Сега започва опасната игра. Там психоаналитиците търсят всичко възможно като изолирани, подземни, скрити душевни провинции, както те се изразяват. При някого, станал хистеричен в тридесетата му година, търсят негативни изживявания в седмата година, които не са изживени съзнателно. Тогава те искат да ги издигнат в съзнанието му, понеже осъзнаването би следвало да лекува и така нататък. Това е игра с извънредно опасни оръжия! Би могло наистина да се каже: Навън по бойните полета се воюва с много опасни оръжия днес, а тук на доста полета се играе една игра с не по-малко опасни оръжия, понеже хората нямат волята да се задълбочат духовнонаучно, за да стигнат до истинското разбиране на такива, изправящи се пред душата явления. Те пристъпват към предмета с незадоволителни познавателни средства. Това е опасна игра. Вярно е, че в много хора днес се проявява нещо несъзнателно, което не се издига в съзнанието. Но това, което психоаналитиците вярват да намират, по правило е най-незначителното, затова и лечебните успехи ще са доста съмнителни.

Ако при някоя тридесетгодишна дама се открие сексуа-

лен проблем в четиринадесета ѝ година, който не е изживян и поради това се разраства и стига до хистерия, се стига до най-незначителното. В един или друг случай може дори да е правилно, но ако не могат да се преценят последиците, това ще предизвика още повече заблуждения. Преди всичко е вярно, че в съвременните хора се подвизават безброй подсъзнателни неща и те са измъчвани от това, а болестите на цивилизацията в нашата съвременност идват оттам. Що е то?

Спомнете си това, което вече изнесох. Мисълта за заминалия мъртъв живее в душата, живее някак си, без душата всъщност особено да мисли за това, живее просто защото душата днес не мисли, а отчасти е чувствителна за такива безсмислени мисли. Тогава мъртвият е принуден от вечните мирови закони да живее с тези мисли. Мъртвият безпокои душата на напуснатия жив. Срещу това може да се направи само едно, да се знае, че мъртвият живее. И поради липса на вяра за живота на мъртвите, хората на физическото поле все повече ще се разболяват от психически болести. По правило не сексуални юношески проблеми, а лишените от вяра мисли предизвикват тези явления. Защото в нашето време мислите имат за задача да станат реални сили, не само такива реални сили, които действат сами за себе си. Сами за себе си те действат, когато след смъртта душата става все по-подобна на това, което си е представяла в тялото. Тези мисли стават реални сили в по-висш смисъл поради това, че свързват същества, в този случай самите мъртви с живите, по неправилен начин. Само чрез това, че колкото е възможно повече се съхранят мислите за умрелия като за продължаващ да живее, толкова повече човек спасява и себе си от това, отношението му към мъртвия да стане фатално както за него, така и в известно отношение за самия мъртъв, принуден от вечните мъдри закони непрестанно да безпокои живия, без това да стига до съзнанието му, а да се проявява под формата на болести.

Запитайте сега какво е правилното лекарство за много такива явления, които вижда психоаналитикът! Разпростра-

няването на знанието за духовния свят. То е всеобщото лечебно средство, подходящата терапия, а не индивидуалното лечение, към което се насочва болният.

Виждате, че животът изисква да изоставим мисълта: Тук нека да се посветим само на физическия живот, а когато преминем през портата на смъртта, ще видим в кой свят навлизаме. Защото е истина, че както нашият живот тук е важен за времето между смъртта и ново раждане, така животът на душите между смъртта и ново раждане е важен за душите тук.

Това, което ви казах, е мисъл, мисълта за липсата на вяра в съществуването на мъртвите. Но мъртвите са свързани с живите с много връзки. Това, за което говорих, е неправилна връзка. Но има правилни връзки, които трябва да съществуват, които изграждат правилните отношения с духовния свят. Духовната наука, антропософски ориентираната духовна наука търси тези правилни взаимоотношения. Взаимният живот на хората тук, на Земята, ще протече правилно в бъдеще, ако хората създадат правилни отношения с духовния свят. Иначе ще става все по-възможно отделни хора да правят такива машинации, каквито описах през последния вторник⁶⁰, за да постигнат чрез това власт над други хора.

Трябва само да стане напълно ясно, че когато погледнем на Изток, където определени събития се появяват така интензивно като знамения, можем да разберем нещата, ако с вътрешно вникване си изясним същността на Изтока. Вземете това, което постоянно сме казвали⁶¹ относно заложибите на източните народи за шестата следатлантска културна епоха. Тогава всички заблуждения, идващи от Изток, ще станат ясни, понеже от това, което се случва там, трябва да се развие нещо съвсем друго, не така удобно за хората и те не бива да се учудват. Но това, за което се касае, е да се поставим по правилния начин в тези течения, които се проявяват в сегашното време и още повече ще се проявят в бъдеще. А човек постепенно се поставя в тях по правилния начин, когато духовнонаучно правилно достигне до знанията, които дават обяснения за ду-

ховния свят. Чрез това се постига и правилното отношение към духовния свят.

Последния път обърнах вниманието ви върху едно неправилно отношение към духовния свят, търсено от някои хора. Казах, че живи хора се изпращат в духовния свят чрез специални машинации, така че тук те не изживяват напълно живота си и когато пристъпят в света, където живеят между смъртта и ново раждане, могат да използват определени сили. Тогава някои нечестно действащи братства, искащи да удовлетворят само своите стремежи за власт, могат да ги използват като медиуми, за да получат това, което може да се получи от мъртвите, на които се е дала възможност да притежават такива знания.

Такива окултни братства по правило са и онези, които заблуждават хората относно най-важните неща в духовния свят. Ако ви разкажа, че през ноември 1879 г. е станало важно събитие – битката на силите на мрака със силите на светлината завършва в смисъла на символичния образ, където Михаил побеждава дракона, – важното не е в казаното, че се е случило такова нещо, защото в много книги можете да прочетете, че това събитие е предвидено в световното развитие и трябва да стане. Не това е езотеричната истина, а важното е, и аз се стремя да обясня епохалното му значение, какво всъщност е станало и как хората трябва да се отнасят по правилния начин към това събитие. Това е, за което се касае. *Елифас Леви*⁶², *Баадер*⁶³, *Сен-Мартен*⁶⁴ са знаели и са казали, че това събитие ще настъпи, то не е тайна. Но в наше време има стремеж да се предизвика объркване в главите на хората относно такива събития, по възможност такова объркване, че човешките глави да приемат такива неща за суеверие, а не за реалност, макар че са разпространявани и от древни мъдрещи. Затова е така важно човек да получи правилни обяснения за тези неща.

Днес има правилен път, по който се получават духовните истини, прокапващи от духовния свят във физическия от 1879 г. насам. Този правилен път е именно пътят, показван от ду-

ховната наука. И ако в изучаването на тази духовна наука няма отклонения от чистия, истинския стремеж, тя ще доведе до правилното за хората съотношение между физическия и духовния свят. Но това, което се постига по този начин и трябва да се разпространи между хората, предполага усилия, изисква усилия от тяхна страна. Някои удобства трябва да се изоставят. Изискват се усилия. Когато някой говори за слизащите от духовния свят импулси, които са важни и за формирането на бъдещето, винаги се намират хора, които казват: «Искам да знам специално това или онова.» На хората им се иска да им се обрисова във всички подробности например какво ще се случи със сегашната война през 1920 г. Те не разбират, че знанието за бъдещето не бива да се утежнява с описанието на подробности и че въпреки това то може да бъде абсолютно сигурно, действително и сигурно. Това е невероятно трудно да се разбере.

Искам да го изясня с едно сравнение, защото ще кажете: «Това не е разбираемо. От една страна, той твърди, че детайлите вредят точно на знанието за бъдещето, а от друга страна, иска да се вслушаме в това знание за бъдещето, понеже казва правилното за него.» Искам да го изясня с едно съвсем просто, тривиално сравнение. Има лоши и добри играчи на шах. Който не е добър играч, ще прави погрешни ходове и ще изгуби играта. Добрият играч на шах ще има повече шансове и ще спечели играта. В определен момент лошият играч на шах просто прави погрешното, а добрият прави правилното. Но и добрият, и лошият играч на шах употребяват мислите си, за да си представят в детайли какъв ход ще направи партньорът? Трябва ли някой да знае какви ходове ще направи партньорът му след два часа, ако сам е добър играч на шах? Не, не е необходимо да знае, но поради това изкуството му като истински добър играч на шах не е безполезно. В бъдеще той ще прави правилното, защото вниква в правилните ходове и ще играе погрешни ходове, ако не знае кои са правилните ходове. Но той трябва да се конфронтира със свободната воля

на противника си. Затова не можете да кажете: Какво помага на някого да може правилно да играе шах, когато има противник? Помага много да може правилно да се играе шах. Когато се вдълбочите в сравнението ще намерите правилното, което имам предвид.

Но сравнението същевременно ще ви покаже колко е важно това, което трябва да ви каже всеки, запознат с окултните неща, че в момента, когато човек изведе от духовния свят импулсите си за дела на физическия свят, същевременно трябва да има предвид, че ще срещне други духовни сили, че има противници, с които трябва да се съобразява, че няма само свободно поле пред себе си, където всичко да реализира. Това е неудобното. Запознайте се с окултни импулси, с импулси, изведени от духовния свят, и се опитайте, бих казал, да ги реализирате като политик. Ако сте истински съвременен човек, ще ви се иска всичко да тръгне като от само себе си, тези неща да протекат така, че само да можете да командвате. Но ако имате действени духовни импулси, именно окултни духовни импулси, които искате да приложите във физическия свят, навсякъде трябва да се съобразявате със свободната воля не само на хора тук, но и на духовни същества. Не трябва да смятате, че при днешните условия имате свободно поле пред себе си, а да знаете, че работите на пренаселено място.

Става дума за това, чрез действителна духовна наука да знаете правилното например за характера на подготвящата се на изток шеста следатлантска културна епоха и в отделния случай да реализирате правилния окултен импулс, както играчът на шах прави своя ход според хода на партньора си. Наистина се касае до това човекът да се живее в духовния свят и да направи правилното в индивидуалния конкретен случай. Не са важни всеобщите абстрактни програми, а повишаването на духовната, на спиритуалната виталност, непрекъснатото усилие. Днес човечеството иска да има абстрактни програми, предпочита в пет изречения да покаже какво да се прави в целия свят, като определя посланици от всички страни

на Земята, които да сформират световен съвет и да гласуват за всичко, ставащо на Земята според веднъж приети норми. Това, за което се касае и се изисква от хората, е именно необходимостта от познанието за духовния свят, непрестанното контактуване с духовните сили.

То обаче е свързано с нещо друго, свързано е с това, че трябва да се съобразяваме със силите на партньорите, а не само със своята собствена мощ. Тя е изключена от тези неща. Поради това извлечените от окултния свят импулси ще са правилни, ще предизвикат правилното, но никога няма да могат да бъдат поставени в служба на стремежа за власт. Това не е възможно.

Какво трябва да се направи, ако човек иска да упражнява власт? Трябва да се направи нещо друго. Трябва да се направи опит по неправилен начин, както описах последния път, че е правено, да се постигне знание за бъдещето, като чрез медиуми се стига до узнаване какво ще се случи от такива души, които първо насилствено са изпращани в света на мъртвите, за да могат все още да използват земни сили. Така някои окултни братства са постигали знание за взаимната връзка на Запада с Изтока и в много отношения са извършвали машинации, довеждащи до такова знание. Такова знание, поставено в служба на стремежи за власт, цели нещо специално. Честното, правилното постигане на окултни импулси в живота осъществява само това, което по отношение на живите хора се съобразява същевременно с техните отделни ангелски същества. Знаем, че всеки един от хората, върху които действат окултни импулси, стои като душа в отношения с духовния свят, всеки е живо същество. Западът би трябвало да се отнася към Изтока така, че навсякъде да се съобразява с живите партньори, с ангелите, които закриват отделните хора. Това е неудобно!

Такова влияние следва да се премахне чрез ариманическите сили, за да може да се упражнява власт от тази страна. Но това може да се постигне само като се използват неправомерни средства, както описах последния път, като се присвоят

бъдещи импулси. Поради това нашата епоха страда ужасно, че сред нещата, които се случват, се примесват импулси, открити по споменатия начин. Честният търсач на истината има за задача първо да се убеди, че съществуват такива лоши импулси и че човек може да стигне до правилни действия в бъдеще единствено ако открие правилните импулси, търсейки ги по честния духовнонаучен път.

Виждате ли, скъпи приятели, службата, за която става дума в духовната наука, не е едностранчива, а е служба, извършвана от живите и мъртвите. Това е важно нещо. За мен беше необходимост – понеже нашите цюрихски приятели се опитваха да привлекат подходящи кръгове в нашата духовна наука – да говоря точно в това време за сериозността на духовното познание в по-новото време.

Бих казал, че дори в нашето общество се забелязва как работят някои противодействащи сили. Помислете само какво се разпространява – бих казал почти толкова дълго, колкото трае тази война – като клевети и подозрения в това, което аз и някои други искаме да направим. Естествено, също и тук участват противникови сили.⁶⁵

Че настоящото време се нуждае от обновяване на духовния живот, от събуждане на хората от някои спящи състояния, ще ви стане ясно също от начина, по който говорихме в тези разглеждания. Непрекъснато срещаме хора, които вярват: Сега се намираме във война, а после ще настъпи мир и с това се приключва. Нещата не стоят така. Днес се случват много важни знамения. Никой не може да разбере тези знамения, ако не иска да се задълбочи духовно-научно. И тъй като тези времена са така сериозни, че ще става все по-трудно и по-трудно, като изхождам от принципите на духовната наука, искам да спомена с благодарност и обстоятелството, че въпреки такива неблагоприятни условия, нашите цюрихски приятели и този път ни приеха така мило и не пожалиха усилия, въпреки неблагоприятните условия, да намерят възможност за изнасяне на лекциите. Така чудесните намерения, които си поставиха

цюрихските приятели, можаха да се реализират също и в това време, когато много трудно се намират възможности за изнасяне на лекции, поради нахлулите трудности на епохата. Искам специално да спомена, че тези трудности все повече ще зачестяват. И понеже през близкото бъдеще ще трябва да използваме времето, което още можем да си извоюваме за срещите ни, не искам да оставя неизговорена тази благодарност към нашите скъпи цюрихски приятели, които с големи усилия създадоха възможността да се проведат както откритите лекции, така и лекциите за членовете⁶⁶. Когато по-късно си спомняме нещата, положително ще ни изглежда като нещо много значително, че точно в това време, в което се случват такива трагични световни събития, можахме да се съберем по този начин и да говорим, както го направихме. Така искаме и понататък да работим в смисъла на духовнонаучните импулси и да се опитаме да направим това, което успеем при тежките условия на сегашното време с убеждението, което можем да спечелим от правилното разбиране на духовната наука, че колкото и незначително да изглежда на фона на днешните трагични, опустошителни събития, ние вършим нещо извънредно важно и решително. Нещата, които можем да направим така, се вливат в потока на събитията и макар още да не са много видими днес, са от голямо значение. Проникнем ли се от тези мисли, те ще ни дават сила да продължим и сами ще станат силата, изпращаща по правилния начин лъчите си във времето. Времето трябва да възприеме такива мисли. Нека да живеем с това убеждение като в една духовна атмосфера! Тя може да се породи от духовната наука, ако правилно я разбираме.

В този смисъл, скъпи приятели, ние и в бъдеще оставаме заедно!

ДВЕ ЛЕКЦИИ ЗА ПСИХОАНАЛИЗАТА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 ноември 1917 г.

Във връзка с лекциите, които имам да изнасям сега в Цюрих⁶⁷, отново установих, че почти не може да се влезе в контакт с духовния живот на този град, без вниманието да се спре на това, което днес се нарича аналитична психология или психоанализа⁶⁸. Различни съображения, свързани с тази точна формулировка ми дават основание да започна с кратка забележка относно някои неща от аналитичната психология, от психоанализата. Към това ще прибавим и други забележки. Знаем колко е важно за антропософски ориентирания духовен изследовател да свързва разглежданията си с характерното за времето, с вълненията на съвремението. Може да се каже, че към психоанализата днес се чувстват привлечени хора, които сериозно търсят духовните основи на съществуването, душевността на човека и в известен смисъл за съвременната епоха е характерно, че много от нашите съвременници се интересуват от съвсем определени, своеобразни сили в човешката душа. И към онези, които поради импулсите на времето, бих казал, докосват с нос определени явления на душевния живот, принадлежат психоаналитиците.

Особено важно е да обърнем внимание на това движение, понеже явленията, към които то се насочва, са налице – по различни причини, които също ще обсъдим – и в нашето време те застават пред душите на хората. Днес човек трябва да обърне вниманието си към такива явления.

От друга страна, на хората, които се занимават с тези неща, им липсват необходимите знания, за да ги обсъдят, да могат преди всичко да ги разберат. Така че може да се каже: В нашето време психоанализата е явление, принуждаващо хора-

та да обърнат внимание на определени душевни процеси, но от друга страна, ги кара да разглеждат такива душевни явления, бих казал, с неподходящи познавателни средства. И това е особено важно, понеже разглеждането с неподходящи познавателни средства на нещо, което явно е тук и предизвиква човешкото познание в настоящето, води до най-разнообразните тежки заблуждения, което не е безопасно за социалния живот, за напредъка на знанието и влиянието на този напредък върху социалния живот.

Може да се каже, че половинчатите истини при известни обстоятелства могат да бъдат по-вредни от пълните заблуждения. А нещата, които се изнасят днес от психоаналитичните теоретици, трябва да се приемат за половинчати истини.

Нека хвърлим поглед в списанието на психоаналитиците. Това, което днес се нарича психоанализа, води произхода си от болестен случай⁶⁹, наблюдаван от виенския лекар интернист *д-р Бройер*⁷⁰ още през осемдесетте години. Д-р Бройер, когото познавах⁷¹, освен че е лекар, е изключително душевно фин човек. Той наистина се интересува във висока степен от всякакви естетически и общочовешки въпроси. При неговия задълбочен начин на разглеждане на болестите е понятно, че такъв случай, какъвто наблюдава през осемдесетте години, му е особено интересен. Той лекува дама, която изглежда да страда от тежки хистерични пристъпи. Те се състоят в това, че дамата получава от време на време едностранна парализа на ръката, временно помрачаване на съзнанието, припадъци, полусън в особено дълбока форма и освен това забравя езика, с който обикновено общува.

Тя винаги е можела да говори немски, това е бил родният ѝ език, но под влиянието на хистеричната ѝ болест не може повече да го говори, а разбира само английски.

Бройер забелязва, че когато дамата се намира в състояние на полусън, с внимателен лекарски подход било възможно да бъде поощрена да разкаже нещо преживяно, едно много тежко преживяване. С разказа за този случай, споменат в учебници-

те на Бройер, искам да ви покажа как в полусън, отчасти под изкуствено предизвикана дрямка – Бройер е можел да поставя хората в хипноза – дамата разказва нещо от своите изживявания. И чрез това той стига до заключението, че тази хистерия е във връзка със съвсем определено преживяване, свързано с баща ѝ. Преди известно време бащата бил болен и тя се грижила особено усърдно за него. Веднъж преживява нещо при тези грижи за болния. Тя многократно разказва за това преживяване и описва следното:⁷² «Веднъж се събужда през нощта, обхваната от напрежение и силен страх за болния, който има висока температура и трябва да бъде опериран от очаквания да дойде виенски хирург. Майката излиза за известно време и Ана (пациентката) сяда на болничното легло, полагайки дясната си ръка на облегалката на стола. Тя изпада в състояние на будно сънуване и вижда как от стената пропъзлява черна змия и се приближава към болния, за да го ухапе.»

Материализмът винаги «виси на врата» на съвременния човек и в болничната история виждаме следната забележка, която няма да разглеждаме по-нататък: («Много е вероятно на поляната зад къщата наистина да е имало змии, от които момичето още от преди е било изплашено и които дават материал за халюцинацията.»)

Това е само забележка, на която дали ще обърнете повече или по-малко внимание, няма значение. И така, змията излиза от стената и иска да ухапе бащата – така си представя тя. «Опитва се да отблъсне гадината, но е като парализирана; дясната ръка виси над облегалката на стола, изтръпнала, безчувствена и отпусната, и гледайки я, пръстите ѝ се превръщат в малки змии с мъртвешки глави.» Това се случва пред болничното легло на бащата.

«Вероятно тя прави опит да прогони змията със схванатата дясна ръка и поради това настъпва анестезията и парализата на същата като асоциация във връзка с халюцинацията със змията. Когато тя изчезва, в страха си момичето иска да се помоли, но гласът ѝ пресеква, не може да говори дотогава, до-

като си спомня английски детски стих и успява да проговори и да се помоли на този език.»

Цялата болест започва с това събитие. От него остава и едностранната парализа на ръката, полусънното състояние и невъзможността да се изразява на друг език освен на английски.

Д-р Бройер забелязва, че винаги, когато я оставя да разказва, се появява облекчение на състоянието и от това извежда плана за лечението. Той се опитва постепенно да узнае цялата ситуация, като хипнотизира болната и чрез това наистина му се удава да предизвика съществено подобрение на състоянието, така че болната се освобождава от нещата, като ги извлича от себе си и ги споделя с друг.

Бройер и неговият сътрудник Фройд⁷³ във Виена, които типично за тогавашното време се намират под влиянието на школата на Шарко⁷⁴ в Париж, приписват всичко на това, което може да се нарече душевна травма, душевно нараняване, «nervous shock», както се нарича в Англия. Следователно при това изживяване до болничното легло душевният шок действа върху душата, подобно на физическо нараняване на тялото.

По начало – това трябва да се отбележи – Бройер схваща нещата като душевна болест, като вътрешен проблем. Той е убеден, че не могат да се установят анатомични или физиологични промени, например не е било възможно в основата да стои увреждане на нервите, разположени от ръката към мозъка или др. подобни. Още от началото той е убеден, че има работа с вътрешен психически факт. В ранните периоди е имало склонност фактите да се разглеждат така, че се е казвало: Такива неща могат да настъпят поради душевно нараняване, травма, шок и др. подобни. Но скоро, поради това, че особено д-р Фройд се занимава с нещата – с чието тълкуване д-р Бройер в никакъв случай не е напълно съгласен, – те придобиват друг характер и то, защото Фройд казва⁷⁵: Не могат да се обяснят нещата с душевен шок, с душевно нараняване, това не става, не е достатъчно. Също и Бройер е убеден, че не е достатъчно, когато се говори само за душевно нараняване.

Искам да вмъкна, че д-р Бройер бил много зает личен лекар, научно много образован, отличен ученик на Нотнагел, който само поради външни обстоятелства не е станал професор. Когато нещата се разгледат хипотетично, може да се каже, че ако Бройер би станал професор и би проследил нещата, а не да е много зает интернист във Виена и поради това малко да се занимава с тях, може би те щяха да получат друг облик! Но с тях се занимава преди всичко д-р Фройд. Той е на мнение, че не могат да се разглеждат просто като травма, като душевно нараняване, а е необходимо да се проследи при какви условия действията такава – може да се нарече – душевно нараняване. Нали с право се казва, че момичето е седяло до болничното легло на бащата, но много хора седят до болнично легло и положително получават дълбоки впечатления, но не им се случва подобно нещо. Неученият лаик⁷⁶ в такъв случай бързо се задоволява с извънредно дълбокомисленото обяснение, като казва: Някой има предразположението за това, друг го няма. Много дълбокомислено, нали, но най-глупавото, което може да се каже. Защото ако нещата в света се обясняват с предразположения, лесно могат да се намерят обяснения за всичко, нужно е само да се каже: Налице е предразположението за това.

Хората, които сериозно мислят за такива неща, естествено, не искат да говорят така и търсят причините. Фройд вярва, че ще разбере причините чрез случаи като следния. Ще намерите безброй такива случаи в литературата, в която психоаналитиците ги поместват, и може да се каже, че наистина се е събрал безкрайно много материал, за да се прозре нещо в тази област. Един случай, описан от психоаналитици, е следният⁷⁷. Искам да го разкажа така, както най-лесно може да се разбере. Не ни е нужна абсолютна историческа точност.

Дама се намира сред други гости на вечеря, където се празнува отпътуването на домакинята, която е нервнболна и заминава на курорт в чужбина. Отпътуването, което се празнува, е същата вечер. След като домакинята тръгва и гос-

тите се разотиват, дамата, за която става дума, чийто случай ще опишем, тръгва заедно с други гости по улицата, по която иззад ъгъла се появява бързо приближаващ се файтон. Както често се прави в градовете, когато хората се прибират – не знам дали ви е познато, – те не вървят по тротоарите, а по средата на улицата. Когато файтонът се появява, гостите се качват на тротоарите. Само дамата, за която става въпрос, не се качва на тротоара, а се затичва направо по улицата пред конете и въпреки ругатните на файтонджията – файтонджиите ругаят в такъв случай, – не може да се отмести от улицата. Тя тича пред файтона, докато стига до един мост и там поисква да се хвърли във водата от страх да не бъде премазана. Минувачи я спасяват и връщат в къщата, като предотвратяват по-голяма катастрофа.

Естествено, тази случка е свързана с вътрешното състояние на въпросната дама. Да тича пред конете, вместо да се качи на тротоара, е наистина хистерична проява. Става въпрос обаче да се потърсят причините за такова събитие. Фройд започва да търси първо в детските години или изобщо по-рано, понеже в този и в други случаи се стреми да намери част от причините в изминалия живот.

Ако тогава се е случило нещо, което в известен смисъл не е напълно преработено душевно, може да остане заложба за импулси и по-късно да се активира чрез някакво шоково изживяване.

Наистина в детството на въпросната дама лесно се открива такова изживяване. Като дете тя се возила във файтон и се случило конете да се уплашат и побегнат, като стигат точно до брега на една река. Файтонджията скача, извиква на детето, то успява също да скочи в последния момент, а файтонът потъва във водата и конете се удавят. Следователно шокото преживяване е налице. Известна асоциация с конете също е налице. В момента, когато дамата вижда насреща си опасност от конете, изгубва присъствие на духа и като следствие на детското преживяване, побягва пред колата, вместо да се от-

страни. Отново можете да видите, че при психоаналитиците се открива научна методика, каквато е присъща днес на науката, психоаналитиците я имат, но нали има много хора, в чието детство се е случило нещо подобно, но които не биха направили същото, да тичат пред конете, макар и да асоциират кон с кон? Следователно към едното трябва да се прибави друго, ако се случи човек да бяга пред конете, вместо да се отдръпне настрана.

Фройд продължава да търси. И действително точно в този случай той открива много интересна взаимовръзка. Тя се състои в следното: Въпросната дама, която бяга пред конете, е сгодена с един господин. Но обича двама, годеника си – тя е напълно убедена, че го обича повече от другия, – но също и друг. Поради това не е напълно наясно, а само наполовина. Другият обаче е съпруг на най-добрата ѝ приятелка, а приятелката е домакинята, чието заминаване се е празнувало вечерта. Следователно изнервената домакинята отпътува, приятелката, присъстваща на празника си тръгва с другите гости, бяга пред конете и когато се изследва, се открива, че по-рано е съществувала важна връзка между тази дама и мъжа на най-добрата ѝ приятелка. Любовната връзка в края на краищата е стигнала донякъде и това е било дори отчасти причина за нервността на приятелката, както можете да допуснете. Накратко, без да има понятие – според собственото ѝ мнение, – дамата тръгва с другите гости, побягва по улицата пред конете, спасяват я, гостите я занасят обратно в къщата – при тези обстоятелства това се разбира от само себе си, – която току-що е напуснала и където е била на вечеря. Лекарят изследва цялата история на болната. Той действително успява да накара дамата да му разкаже нещата. Но тук тя запъва и той само с усилие успява да я подтикне да продължи да разказва. Излиза наяве, че след като се свързва – знаем, че току-що съпругата е заминала, а мъжът е останал сам в къщи – и става нормална, той ѝ се обяснява в любов. Виждате много странно нещо. Д-р Фройд изследва и други подобни случаи и вижда, че такива неща се случват

само тогава, когато се намесват любовни чувства, става въпрос за любов, нещо любовно се включва в играта, когато под прага на съзнанието дремят любовни чувства. Фройд е убеден, че при изследването на такива хистерии, за които по-рано се е вярвало, че се получават поради душевни наранявания, може да се открие при каквито и да е условия и различни констелации, че от някаква страна се появяват любовни чувства.

Забележете, че не е необходимо – и това се отнася за най-характерните, най-важните случаи – тези любовни чувства да са достигнали до съзнанието на въпросния пациент.

Така се оформя това, което Фройд нарича своята теория за неврозата, своята сексуална теория. Той открива, че сексуалността взима участие във всички подобни случаи. Виждате, тези неща естествено са изключително изкушаващи. Първо, в съвременното изобщо съществува стремежът да се обясни човешката същност с помощта на сексуалността. Оттам не бива да се чудим, че лекар, който в толкова много случаи на хистерични болести открива, че участва любовта, стига до такава теория.

От друга страна, точно това е точката, където започва възможно най-голямата опасност, понеже аналитичната психология е опит за познание с неподходящи средства. Затова нещата са така опасни, защото, бих казал, този стремеж за познание е безкрайно изкусителен, поради обстоятелствата на времето, но също и поради това, че винаги се вижда, че сексуалните отношения играят някаква роля. Психоаналитикът Юнг, който написва книгата «Психология на несъзнателните процеси», професор Юнг от Цюрих не застъпва становището, че сексуалната теория, теорията за неврозите на Фройд е достатъчна, а е на друго мнение.

Юнг забелязва, че Фройд има своите противници. Между тези противници е и *Адлер*⁷⁸. Адлер застъпва съвсем друго становище. Както Фройд изследва голям брой случаи – можете да прочетете в книгата на Юнг – и навсякъде вижда участието на сексуалността и оттам стига до извода, че сексуалността

е действащата причина, така Адлер специално разглежда друга страна на нещата и намира, че тази друга страна е всъщност по-важна от онази, която Фройд изтъква на преден план. Адлер – искам само общо взето да охарактеризирам – намира, че както сексуалността играе много определяща роля в човека, така и друг инстинкт играе също доминантна роля и това е стремежът да се упражнява власт върху обкръжението, инстинктът за власт. Волята за власт при *Ницше*⁷⁹ е дори философски принцип⁸⁰. И точно както Фройд превръща сексуалността в теория, така също могат да се намерят безброй случаи за инстинкта за власт. Нужно е само да се анализира хистерията, случаите съвсем не се срещат толкова рядко, много предпочитани в такъв случай са особено сърдечните атаки, но и всевъзможни други състояния. Домът, цялото обкръжение и всичко възможно се задвижват. Повикват се лекари, болната безкрайно се съжالياва. Накратко, тя упражнява тиранична власт върху обкръжението. В такъв случай разумният човек знае, че на човека в действителност нищо не му липсва, макар че хората съзнават своето болестно състояние и страдат от него. Но в действителност нищо им няма, те са здрави и същевременно, когато искат, са болни. Могат да се вземат както за здрави, така и за болни. Те наистина падат на пода, когато припаднат от сърдечната атака, но по правило падат на килима, а не до него! Тези неща добре могат да се наблюдават.

Напиращата в подсъзнанието воля за власт води особено лесно до хистерични състояния. Адлер изследва случаите, които са на негово разположение предимно в тази светлина и открива, че навсякъде, където се проявят хистерични случаи, може да се докаже, че поривът за власт е възбуден по някакъв начин и изкривен до болестно състояние. Юнг си казва⁸¹: В края на краищата не можем да не дадем право на Адлер. Това, което е изследвал, е налице. Не може да не се даде право на Фройд. Това, което е наблюдавал, е налице. Следователно веднъж е така, веднъж иначе.

Това е напълно разумно, веднъж е така, веднъж иначе. И

Юнг създава особена теория⁸². Тази теория не е безинтересна, когато се вземе не само като абстрактна теория, а се разглежда така, че в нея същевременно се открива действието на импулси на времето, на това, което се отразява в епохата, именно безсилието на познанието на нашето време, недостатъците на познанието. Юнг казва: Общо взето има два типа хора. При единия тип е по-силно развито чувстването, при другия – повече мисленето.

Един голям учен отново прави епохално откритие, което всеки разумен човек от улицата може да го направи. Защото това, че хората могат да се разделят на хора на чувствата и хора на мисленето, е напълно ясно. Но учените имат и друга задача. Те трябва не само да разглеждат нещата като лаици, като казват: Между хората в нашето обкръжение има два типа – хора на чувствата и хора на разума, – а трябва да направят още нещо. В такъв случай учените казват, че този, който чувства, по определен начин излиза от себе си и се насочва към обективното; другият се дръпва назад от обекта или се задържа пред него и мисли. Първият се нарича екстрове́ртен тип⁸³, другият – интровертен. Първият е човекът на чувствата, вторият – на разума. Нали, не може да се оспори, че е направено научно разделяне, дълбокомислено, остроумно, до известна граница наистина съответстващо на нещата? Юнг казва по-нататък: При екстрове́ртния тип, този, който живее предимно в чувствата, разсъдъчните понятия много често остават в подсъзнанието. Той живее в чувствата, но в подсъзнанието остават разсъдъчните понятия. И така той влиза в сблъсък с това, което има в съзнанието си, и това, което като разсъдъчни понятия изобилства долу в подсъзнанието. От този сблъсък могат да произлязат всякакви състояния. Тези състояния се появяват предимно при хора, в които преобладават чувствата.

Противно на тях, при другите, които повече се занимават с мисленето, разсъдъчните хора, чувствата остават в основата и потъват в подсъзнанието, гъмжат в подсъзнанието и идват в сблъсък със съзнателния живот. Съзнателният живот не

може да си обясни какво всъщност се издига нагоре. Това са подсъзнателни чувства. И поради обстоятелствата, че човекът всъщност никога не е цялостен, а веднъж е такъв тип, друг път – друг, могат да се породят такива състояния, че подсъзнателното да се опълчи срещу съзнателното. И много често това може да доведе до хистерични пристъпи.

Наистина може да се каже, че теорията на Юнг всъщност не е нищо повече от описание на, както казах, тривиалната преценка за хората на чувствата и на разсъдъка и не е никакво особено задълбочаване във фактите. Но от всичко това трябва да видите поне, че хората на настоящето започват да обръщат внимание на всякакви душевни своеобразности, че тези душевни своеобразности застават пред духовните им очи и те се занимават с тях, като питат: Какво става в човека, в който се появяват такива неща? Все пак хората не са толкова далеч от това да си кажат: Това не са физиологични, анатомични изменения. Те си мислят, че са надмогнали материализма, понеже не го посочват, а говорят за душевното. Все пак това е път, по който се търси да се надмогне материализма и да се обърне внимание на душевността.

Своеобразното е, че когато се разгледат нещата по-отблизо, се вижда как действат особено недостатъците на познанието, как опитът за познание с неподходящи средства наистина повежда в странни посоки. Само че изрично трябва да отбележа, че хората не виждат в какво са навлезли, а и техните последователи, читатели и съвременници също не виждат. Когато правилно се разгледат, нещата наистина имат много опасна страна, понеже толкова много неща не се виждат, а те тътнат в подсъзнанието на хората. Много е странно, самите теории тътнат в подсъзнанието. Хората измислят теория за подсъзнателното, но сами буботят с техните теории в подсъзнателното.

Юнг се занимава с нещата като лекар и учудващото е, че пациентите се лекуват душевно-терапевтично от тази гледна точка. Много хора работят да въведат нещата в педагогиката,

да ги приложат педагогически. Виждаме, че не заставаме пред ограничена теория, а пред опита нещо да се направи културно явление. Много е интересно как някой, който като лекар третира нещата подобно на Юнг, след като наблюдава всякакви случаи и ги лекува, дори привидно наистина ги излекува, как бива подтикван все по-нататък и по-нататък. И така Юнг бива подтикнат към следното. Той си казва: Когато се открият такива абнормни явления в душевния живот на определен човек, трябва да се продължи преди всичко да се търси, доколко инфантилни, детски преживявания са сложили отпечатък в душевния живот на човека и продължават да действат. Това е, което се търси особено в тази област – последици от изживявания в детството. Показах ви примера от литературата на психоанализата, който играе голяма роля. Но Юнг вижда, че между многото случаи има голям брой, при които не може да се докаже, че човекът е изживял нещо като индивид, макар да се търси до най-ранното му детство. Когато се изследва всичко, с което човекът влиза в контакт, не се открива конфликтът в човешкия индивид, от който да се обяснят нещата. Поради това Юнг стига до разграничаване на два типа несъзнавано. Първото е индивидуалното несъзнавано, което се намира в човека, макар и не в съзнанието. Нали, когато младата дама скача от колата в детството и получава шок, споменът отдавна е изчезнал, не е повече в съзнанието, но действа подсъзнателно? Когато се вземе това подсъзнателно – човекът има безброй подсъзнателни неща в себе си, – се получава личното или индивидуалното несъзнавано. Това е първото, което Юнг отличава.

Второто обаче е надличното несъзнавано. Той казва: Има и такива неща, които навлизат в душевния живот, които не се намират в личността, но не са и в материалното вън в света, следователно трябва да се приемат като намиращи се в душевния свят.

И психоанализата започва да издига до съзнанието такива душевни неща. Това трябвало да бъде точно терапията,

лечебният метод – нещата да се издигнат в съзнанието. Следователно лекарят трябва да започне да извлича от болния не само каквото е изживял индивидуално, но и всякакви други неща, които изобщо не е изживял индивидуално, каквито не са и навън в света, а са душевно съдържание. При това психоаналитиците стигат дотам да кажат: Всъщност човекът е изживял не само това, което е преживял сам от своето физическо раждане, а всичко възможно от своето физическо раждане назад. И това сега тътне в него. Следователно човек, който се ражда днес, подсъзнателно изживява също например легендата за Едип. Той не само учи легендата за Едип в училище, а я изживява. Той изживява гръцките богове, изживява цялото минало на човечеството. И най-лошото е, че човекът изживява всичко това, но то не се издига в съзнанието му. Психоаналитикът трябва следователно да си каже и дори стига дотам да си каже: Гръцкото дете също е изживявало това, но на гръците то е било разказвано, те са го изживявали в съзнанието. Днешният човек също го изживява, но то тътне в него – при екстровеертиния човек в несъзнателните мисли, при интровертиния като несъзнателни чувства. Това бушува в хората, бушува като демони.

Помислете си пред каква необходимост всъщност стои психоаналитикът, ако е верен на теорията си! Той стои пред необходимостта да вземе нещата на сериозно и просто да каже: Да, когато определен човек днес порасне и това го довежда до болест така, че има връзка с бушуващото в него, а той не знае за тази връзка, трябва да го накараме да я осъзнае, трябва да му се обясни, че има духовен свят, че вътре има богове, които са различни богове. Защото дори психоаналитикът казва, че човешката душа има връзка с боговете, но понеже не знае за тази връзка, това става болестна причина. Психоаналитикът търси всевъзможни информации. Но те понякога са гротескни. Нека да приемем, че някой хистерично болен има хистеричен пристъп, понеже се страхува от демон, да речем от един огнен демон. Предците ни са вярвали в демоните на огъня, съ-

зерцавали са ги и са знаели за тях. Сегашните хора също имат връзка с демоните на огъня – това признава и психоаналитикът, – но връзките не са съзнателни и на хората не се обяснява, че има демони на огъня. Следователно се стига до причини за болестни състояния. Юнг стига дори толкова далеч, че казва: Боговете, с които човек има връзка, но не знае нищо за нея, си отмъщават, ядосват се и си отмъщават. Отмъщението се проявява като хистерия. – Хубаво. Той следователно казва, че днешният човек, който е малтретиран в подсъзнанието си от демон, не знае, че в огъня има демони; един демон на огъня го измъчва, но той не може да получи връзка с него, защото това е суеверие! Това не е възможно. Какво прави такъв беден съвременен човек, който се разболява от това? Той проектира нещата навън, това означава, че търси някой приятел, когото преди е обичал или нещо подобно, и казва: Той е, който ме преследва, който ме ругае. Той се чувства преследван от него и т. н. Това означава, че въпросният болен има демон, който го измъчва, проектиран върху друг човек.

Често терапията, която психоаналитиците прилагат, се състои в това да отклонят нещата към себе си. Често се случва – в добър или в лош смисъл – пациентите да правят лекаря бог или дявол.

Виждате извънредно интересния факт, че лекарят на настоящето е принуден да си каже: Хората са измъчвани от духове и понеже не им се дава учение за духовете, понеже не приемат никакво учение, не приемат в съзнанието си нищо, затова се превръщат в духове на мъките, проектират своите демони навън, натрапват си всякакви демонични неща и така нататък. А колко крайно фатално психоаналитикът вижда ситуацията, може да ви стане ясно от това, че Юнг изтъква следния интересен факт. Той и някои негови колеги казват, че когато някой има в себе си душевни енергии, които идват от такива мъчения, трябва да ги отклони към нещо. Нека да се върнем назад към елементарни случаи в психоанализата. Пациентка идва на преглед, болестта ѝ произлиза, както се разкрива от психо-

аналитичната история, оттам, че в миналото е била влюбена в някого, когото не е получила и това ѝ е останало. Би могъл да бъде и демон, който я измъчва, но в повечето случаи, които лекарите изследват, е така, че нещо се е случило в личното несъзнавано, което те различават от надличното несъзнавано. И там лекарят опитва да го отклони, като иска да измести това, което е недоузряла фантазия. Той казва: Когато нуждаеща се от обич душа не е получила своето, любвеобилието, което не е могла да приложи, трябва да се обърне в самарянска дейност, тя трябва да вземе участие в някои благотворителни организации и т. н. Това може да е много добро, но Юг сам казва, че не винаги се удава тази енергия да се отклони така. Естествено, ученият господин отново трябва да има малко сведения. Затова казва, че енергиите, които седят по такъв начин в душата, имат известна наклонност; те не винаги могат да се дирижират. Нямам нищо против тези изрази, искам само да изтъкна, че не е истина, изобщо не е нищо друго от повтаряне на това, което лаикът често казва, но разбира се, със свои изрази. Юнг разказва един случай, който е много интересен и добре изразява как тази наклонност не може да се дирижира.

Мъж, американец, типичен човек на съвремието, Selfmademan, се издига до прилежен шеф и ръководител на предприятие, посвещава се всеотдайно на своята работа, има голям успех, добри печалби и си мисли: Скоро ставам на четиридесет и пет години, достатъчно се мъчих в живота, сега ще си позволя спокойствие. Купува си вила, кола и тенискортове и всичко, което принадлежи към това. В четиридесет и петата си година иска да напусне работата си и да живее извън града, като получава авторските и лицензионните възнаграждения от предприятието си. Но не шеш ли, щом заживява в имението си, нито играе тенис, нито кара кола, не отива на театър, не се радва на цветята, насадени наоколо, а самотно стои в стаята си и размишлява. Тук го боли нещо, там го боли, всичко го боли и наистина ту го заболява главата, ту гърдите или краката. Скоро сам не може повече да се понася, престава да

се смее, уморява се, изтощен е и непрекъснато го боли глава, става ужасно. Не може да се констатира никаква болест. Така е при много хора днес, нали, уж са здрави, а боледуват? Да, следователно няма болест. Лекарят може само да каже: Знаете ли, историята е душевна – днес лекарите го казват, – вие сте душевно болен, нагодили сте се към работата си, били сте вътре в нея, сега енергията ви не може да върви в друга посока, не може да бъде дирижирана. Върнете се на работа, това е единственото средство, което знам. Въпросният господин е на същото мнение. Но виж ти, сега и на работата не може да постигне нищо. Той е неспособен и там и също е болен така, както в имението си. Оттам Юнг с право стига до заключението: Енергиите не могат така лесно да се преместят от един наклон на друг. Дори когато отново се върнат, не се получава. Въпросният човек идва на преглед дори при него, но и той не може да му помогне, защото е станало вече късно. Болестта така силно го е обхванала, била е необходима по-ранна намеса. Това показва, че с терапията на отклонението също има трудности. Юнг сам привежда примера.

Навсякъде се срещат факти, които са важни и значителни, които, смея да кажа, сега могат да се обяснят само чрез духовната наука, т. е. антропософията. Хората ги забелязват. Въпросите са тук, срещат се навсякъде. Някога наистина ще се разкрие, че човекът е сложно същество, че не е онова просто същество, за което е създадена илюзорната представа от напредналата наука на 19 век. Пред днешния психоаналитик стои странен факт. За днешната наука този факт е необясним. В антропософията лесно ще намерите обяснение със средствата, които имате в моите лекции. Мога още веднъж да разясня явлението, ако сами не намерите обяснението. Може например да се случи някой да стане хистерично спял, да не вижда. Има хистерично слепи, които биха могли да виждат, но не виждат, душевно слепи са. Може да се случи такива хора да бъдат частично излекувани, започват отново да виждат, но не всичко. Например може да се случи такъв хистерично спял

отново да си възвърне зрението, да вижда целия човек, но без главата! Такъв частично излекуван се разхожда по улиците и вижда всички хора без глави. Това наистина съществува. Има и още по-куриозни случаи.

Всичко това, както казах, може да се обясни с антропо-софски ориентираната духовна наука и в лекцията, която изнесох миналата година⁸⁴, можете лесно да намерите обяснението например за този случай, в който не могат да се виждат главите на хората. Но както казах, всички такива случаи са познати на днешния психоаналитик. Познато му е толкова много, че си казва: За хората може да бъде извънредно фатално, ако имат връзка с надличното несъзнавано. Но в името на бога – това психоаналитикът не го казва, – а в името на науката, да не би духовният свят сега да се вземе на сериозно! Само това не! На хората изобщо не им идва на ум да започнат сериозно да се занимават с духовния свят. И тогава се случва нещо много странно. Много малко хора могат да забележат какви странни явления се появяват под влиянието на тези неща. В книгата на Юнг «Психология на несъзнателните процеси», публикувана наскоро, искам да насоча вниманието ви към нещо извънредно интересно, от което ще видите до какво днес вече стига психоаналитикът. Ще трябва да ви прочета откъс: «Според този пример», това са примери, където той показва, че човекът е свързан не само с това, което е в неговия индивидуален живот или в настоящето, а има връзки с всевъзможни демони, божества, духове и т. н., «според този пример за пораждането на по-нови идеи от съкровището на първичните образи», тук той не ги нарича богове, а първични образи, «искаме да продължим с по-нататъшното представяне на процеса на пренасянето. Видяхме, че либидото намира своя нов обект в онези очевидно нелепи и необичайни фантазии, именно съдържанието на абсолютното несъзнавано.» Следователно абсолютното несъзнавано е надличното несъзнавано, не личното.

«Както току-що казах, неосъзнатата проекция на първичните образи върху лекаря е опасност за по-нататъшното

лечение, която не бива да се пренебрегва». Значи, пациентът пуска демоните си навън и ги проектира върху лекаря. Това е опасност. «Картините съдържат не само всичко красиво и велико, което човечеството някога е мислило и чувствало, но също всеки позор и злодеяние, на които хората са били някога способни.»

Представете си, Юнг стига толкова далеч, че осъзнава: Човекът има в себе си несъзнателно всички злодеяния и подлости редом с най-красивото, което човечеството е било способно да мисли и чувства. Нали, хората не благоволяват да говорят за Луцифер и Ариман, но в такова изречение те се подразбират: «Картините съдържат не само всичко най-красиво и велико, което човечеството някога е мислило и чувствало, но и всяко злодеяние и подлост, на които хората някога са били способни. Когато пациентът не може да отличи личността на лекаря от тези проекции, всяко разбиране се прекъсва и човешките отношения стават невъзможни. Но когато пациентът избягва Харидба, попада на Сцила, интроекцията на тези картини, което означава, че прехвърля техните качества не върху лекаря, а върху себе си.» Следователно тогава сам е дявол. Той смята, че сам е дяволът. «Тази опасност е също така лоша. При проекцията той се люшка между прекалено възторжено и болестно възвеличаване и изпълнено с омраза презиране на лекаря си. При интроекцията той изпада в смешно себеобожествяване или морално себеразкъсване. Грешките, които прави и в двата случая, се състоят в това, че лично си приписва смисъла на абсолютно несъзнаваното. Така сам се прави на бог или дявол. Тук лежи психологическото основание защо хората винаги се нуждаят от демони и никога не са могли да живеят без богове, с изключение на няколко особено умни *Specimina des homo occidentalis* от вчера и завчера, свръхчовеци, чийто бог е мъртъв, поради което сами стават богове и то рационалистични богове с дебели черепи и студени сърца.» Виждате, че психоаналитикът стига дотам да каже: Човешката душа е така устроена, че се нуждае от бого-

вете, има нужда от боговете и трябва да се разболеет, ако няма богове. Поради това винаги е имало богове; хората се нуждаят от боговете. Той, психоаналитикът, дори се подиграва, че когато нямат богове, те сами трябва да станат богове, но само «рационалистични богове с дебели черепа и студени сърца.» «Понятието бог», казва психоаналитикът, «е именно чисто и просто необходима психологическа функция на ирационалната природа...»

Виждате, че не може да се продължи нататък, без по този начин по естественонаучен път да се представи необходимостта от понятието за бог. Човекът трябва да има бог, нуждае се от него – това се знае от психоаналитика. Но аз не прочетох изречението докрай, нека продължим: «Понятието бог е именно чисто и просто необходима психологическа функция на ирационалната природа, която няма нищо общо с въпроса за съществуването на бог.»

Тук се сблъскват, след като прочитате цялото изречение, с най-голямата дилема на съвременността. Психоаналитикът доказва, че човекът се разболява, когато няма своя бог, но тази необходимост няма нищо общо със съществуването на бог. И той продължава: «Тъй като последният въпрос», именно за съществуването на бог, «принадлежи към най-глупавите въпроси, които могат да се поставят. Достатъчно се знае, че човек дори не може да си представи бога, да не говорим да си представи, че той наистина съществува, както не може да си представи процес, който не е обусловен по необходимост.»

Тук стигате до мястото, където можете да схванете нещата. Нещата са тук, чукат на вратата на познанието. Тук са и хората, които търсят. Те виждат абсолютната необходимост, но разглеждат това, което смятат за абсолютна необходимост, когато тя се постави като сериозен въпрос, като най-глупавия въпрос, който изобщо може да се постави.

Тук е моментът, когато можете непосредствено да видите къде всъщност се минава покрай нещата в днешния духовен живот. Можете да бъдете сигурни, че тези психоанали-

тици като познавачи на душата, като душевни изследователи са много по-напред от това, което предлага разпространената сега университетска психиатрия, университетската психология, и имат право по определен начин да погледнат отвисоко към тази ужасна, така наречена наука. Но човек може да ги види на такова място, където ясно се вижда пред какво е изправено днешното човечество, опирайки се на сегашното знание.

Много хора не виждат това. Хората днес изобщо не знаят какво представлява сегашната вяра в авторитета. Никога не е имало такава вяра в авторитета, каквато цари в настоящето. Никога тя не се е намирала така в подсъзнанието, както днес. Трябва постоянно да си повтаряме: Да, в името на бога, какво правите, когато терапевтично работите с хистерични хора? Търсите някакво подсъзнателно съдържание, което не е отделено от съзнанието. Но при теоретиците се намира колкото си искате такова подсъзнателно съдържание. Ако то се издигне от подсъзнанието нагоре в съзнанието, идва именно нещо такова, каквото трябва да ви дойде сега до съзнанието, каквото къркори в подсъзнанието на модерния лекар и съвременния пациент. Цялата литература е изпълнена с него, то е навсякъде и всеки ден, всеки час сте изложени на необходимостта да го възприемате. Но понеже такива неща могат да се обяснят само с духовната наука, затова толкова много хора ги възприемат несъзнателно, всмукват ги в подсъзнанието си и те остават в него. Психоанализата поне накара хората да приемат душевното като душевно. Те го правят. Но дяволът навсякъде «виси на врата им». Бих искал да кажа, че те не могат да достигнат до духовната действителност и преди всичко не искат да достигнат до нея. Оттам днес навсякъде се срещат предпоставки и последствия, които представят най-невероятните неща. Но днешните хора не разглеждат достатъчно внимателно тези неща. Естествено, който прочете книгата на Юнг «Психология на несъзнателните процеси», би трябвало, когато чете такава теза, да падне на пода. Но днешният човек не

го прави. Следователно можете да си представите колко много неща действително стоят в това подсъзнание на съвременното човечество. И също поради това, че психоаналитиците виждат колко лежи в несъзнателното, понеже те го виждат, виждат някои неща различно от други хора. Още в предговора Юнг казва например нещо, което в първата част не е лошо: «Психологическите процеси, придружаващи сегашната война, преди всичко невероятното подивяване на всеобщото мнение, взаимните клевети, неподозираният бяс за разрушение, чудовищните лъжи и неспособността на хората да спрат кървавия демон, не са годни настоятелно да представят пред очите на мислещия човек проблема на дремещото под подредения свят на съзнанието хаотично несъзнавано. Тази война неумолимо показва на културния човек, че е още варварин и същевременно каква желязна пръчка за наказание е подготвена, ако още веднъж му хрумне да обвинява съседа си за собствените си лоши склонности. Но психологията на отделния човек съответства на психологията на нациите.» Следва допълнение, с което отново не се знае какво да се прави. «Каквото правят нациите, прави го и всеки отделен човек и докато той го прави, прави го и нацията. Само промяната на нагласата на отделния човек е началото на промяната на психологията на нацията.»

Тези изречения отново показват колко деструктивно действат върху мисленето. Искам да ви запitam дали има смисъл да се каже: «Каквото правят нациите, прави го и всеки отделен човек.» Тогава би имало смисъл да се запита: Би ли могъл отделният човек да прави нещо, без нациите да го правят? Нали, абсолютна безсмислица е да се каже това? Безсмислицата е това, което днес действа поразяващо дори при изтъкнати, големи умове. А сега цялото това нещо, в което действа такова деструктивно мислене, трябва не само да представлява терапия, но и да навлезе в педагогиката. В основата отново лежи основателният копнеж да се внесе нов, духовен елемент в педагогиката. Би ли следвало да се внесе това, което се открива със съвсем незадоволителни познавателни средства?

Това са най-важните въпроси в наши дни!

Отново ще вникнем в нещата от гледната точка на антропософската наука, ще ги осветим в по-широк смисъл и ще видим как изобщо трябва да ги разглеждаме много по-обширно. Но те трябва и конкретно да се наблюдават. Такива проблеми, които обикновено се третираат още със старите незадоволителни познавателни средства, трябва преди всичко да се изместят в светлината на антропософското познание.

Да вземем за пример проблема Ницше. Днес искам само да загатна за проблема, утре ще разгледаме такива проблеми по-подробно. От изнесените вече лекции⁸⁵ знаем за духовната борба между 1841 г. и 1879 г., знаем за падналите в царството на хората духове. Такива неща и подобни на тях ще трябва да играят роля в бъдеще, когато се разглежда животът на човека. Ницше е роден през 1844 г., три години преди да слезе на Земята, душата му се намира сред духовната борба горе в царството на духовете. Той още е юноша, когато живее *Шопенхауер*⁸⁶, който умира през 1860 г. Едва след като Шопенхауер умира, Ницше се посвещава на неговите произведения. Там душата на Шопенхауер, която е горе в духовните царства, действа с него. Това е реалната ситуация. Ницше чете Шопенхауер, но той действа отгоре в мислите на Ницше, който възприема Шопенхауеровите произведения.

Но в какво положение се намира Шопенхауер там горе? Той е горе от 1860 г. и през цялото време, докато Ницше чете произведенията му, се намира сред борбата на духовете, разгаряща се горе. Това, което Шопенхауер инспирира в Ницше, го възприема сам във връзка с борбата на духовете, в която е включен. През 1879 година тези духове са свалени от небето на Земята. До 1879 г. виждаме духовното развитие на Ницше да поема много странни пътища. По-късно те се обясняват от влиянието на Шопенхауер и *Вагнер*⁸⁷. В моето произведение «Фридрих Ницше, борец срещу своето време»⁸⁸ ще видите някои опорни точки за това. Вагнеровото влияние дотогава не е по-различно от преди, когато е действало на Земята. Защото

Вагнер е роден през 1813 г. През 1841 г. започва духовната борба. Но Вагнер умира през 1883 г. Духовният път на Ницше в определен смисъл поема странната си посока тогава, когато започва влиянието на Вагнер. Но Вагнер влиза в духовния свят, когато духовната борба горе е преминала и духовете вече са паднали от небето на Земята. Ницше се намира долу, когато духовете се намират наоколо на Земята, Вагнер е горе, когато те вече са паднали. Влиянието на Вагнер след смъртта му върху Ницше показва съвсем друга задача, не както влиянието на Шопенхауер върху Ницше. Тук започват надличните конкретни влияния, а не онези абстрактни демонични, за които говори психоанализата. Човечеството ще трябва да се реши да навлезе в този конкретен духовен свят, да схване нещата, които са така очевидни, когато се изследват фактите. В бъдеще ще се напише биография на Ницше според това, че е бил повлиян от онзи Рихард Вагнер, който е роден през 1813 г., изживял е до 1879 г. всичко, довеждащо до блестящото същество, което охарактеризирах в моята книга; че от 16-та си година нататък е бил под влиянието на Шопенхауер, но Шопенхауер е присъствал в духовния свят по време на духовната борба преди 1879 г., че е изложен на влиянието на Вагнер след като той посмъртно се намира в духовния свят, а Ницше е бил на Земята, където са слезлите долу духове на мрака.

Юнг допуска, че Ницше фактически намира един демон, проектира го навън върху Вагнер. Проекции, наклонност, интровертни и екстровеертни човешки типове – всичко това са думи за абстракции, но не за действителности! Вижте, скъпи приятели, нещата са много важни. И не е така, че човек агитира само за мироглед, в който е убеден, а точно това, което се намира извън този мироглед, показва колко е необходим този мироглед на днешното човечество.

За това ще продължим да говорим утре.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 11 ноември 1917 г.

Опит да се стигне до познание в душевната област с неадекватни познавателни средства – така означих вчера това, което се появява като аналитична психология или психоанализа. Може би нищо не е така подходящо, както тази аналитична психоанализа, за да покаже как всеки в нашето съвремие се стреми към антропософски ориентираната духовна наука и как, от друга страна, заради неосъзнавани предразсъдъци хората не смеят да разгледат нещата духовнонаучно. Вчера ви представих ситуацията, от която можете да видите как се правят гротескни скокове в мисленето на модерната наука, когато тя се осмели да се занимае с душевни проблеми, и как могат, бих казал, да се пресрещнат такива скокове в мисленето на съвременните учени. Посочихме, че един от най-добрите психоаналитици Юнг стига до разграничаването на повече мислещия и повече чувстващия човек и тръгвайки оттам, допуска съществуването на чувствени импулси в подсъзнанието на мислещия човек, които нахлуват нагоре в съзнанието, атакуват наличното там мислене и чрез това предизвикват душевни конфликти, или обратното, че мисли, намиращи се в подсъзнанието, нахлуват в душевния живот и предизвикват душевни конфликти.

Би могло да се каже: Да, тези неща се обсъждат в научните дискусии и би могло да се изчака, докато хората благоволят да преодолеят несъзнателните предубеждения срещу антропософски ориентираната духовна наука. Трудно е обаче човек да остане напълно безучастен, когато такива неща не остават само теории, а навлизат в практическия живот, в културното развитие. Психоанализата не само иска да работи в областта на терапията, което може би е по-малко обезпокояващо, понеже засега там привидно почти не се отличава от други лечебни методи – казвам привидно, – но тя иска да се разпростре в областта на педагогическата практика, в известен смисъл да

стане основата на педагогическата дейност. Тогава става необходимо по-настойчиво да се посочи по-голямата опасност, съдържаща се в тези половинчати истини, отколкото в само теоретичните дискусии.

Днес ще трябва да разширим нашите разглеждания, като хвърлим светлина върху един или друг аспект, имайки предвид, че всичко, отнасящо се до темата, може да се обсъди само в течение на времето. Първоначално искам да обърна внимание на фактите на психоанализата, подходящи да насочат към важна духовна област, в която съвременният човек би искал да пристъпи, но не съвсем точно, не екзактно, а като я остави забулена в мъгла. Защото съвременният начин на мислене, който даже и в такава област е заболял от материализма, все още предпочита – позволете ми парадокса – неясното, мистично боравене с всевъзможни недоузрели понятия. Тъкмо сред материализма се среща най-гротесктната мистика, най-отблъскващата мистика, ако понятието мистика може да се употреби в смисъла, че човек обича да плува във всевъзможни мъгляви понятия и не иска да доизработи своите възгледи до ясни, строго разграничени понятия. Областта, в която душевните факти карат психоаналитиците да бързат, е областта на извънсъзнателната разсъдъчна дейност, извънсъзнателната дейност на разума. Колко често не съм обсъждал изчерпателно нещата, а само съм ги посочвал – понеже за духовния изследовател те всъщност се разбират от само себе си, – колко често обаче съм насочвал вниманието ви към това, че разумната дейност, разсъдъчната дейност, интелигентността не се намира само в човешкото съзнание, а навсякъде; че сме обградени от ефективна разумна дейност, също както сме обградени с въздух; човекът и другите същества изцяло са потопени в градивна разумна дейност.

Фактите много лесно биха могли да насочат психоаналитиците към това. Вчера ви посочих случая⁸⁹, който Юнг описва в книгата си «Психология на несъзнателните процеси», отнасящ се до дамата, която напуска вечерята с другите

гости, тича пред конете на улицата, стига до моста, спасена е от пешеходци и е занесена в къщата, която е напуснала, където домакинът ѝ се обяснява в любов. Ако вземем гледната точка на Фройд или Адлер, за да обясним такъв случай, е необходимо да разгледаме или любовния инстинкт, или инстинкта за власт. Но с това не се улучва истински проникващото, фундаменталното в ситуацията, което се открива само ако достигнем до разбирането, че съзнанието не изчерпва интелигентността, разумността, но също и рафинираността на това, което в човека действа като разум, ако сами не ограничим закономерностите на живота до границите на съзнанието. Нека запитаме: Какво всъщност иска дамата, когато си тръгва с гостите след сбогуването и отпътуването на приятелката ѝ? Дамата иска да получи възможност да се осъществи това, което по-късно е настъпило, т. е. да остане сама с домакина. Нали с всичко, намиращо се в съзнанието, което човек допуска, което си признава, не се получава осъществяване на желаното? Не е пристойно, както се казва. Касае се до това, да се осъществи нещо, което човек дори не е необходимо да си признае. Но много повече ще се стигне до истинското обяснение точно на този факт, ако се разгледа подсъзнателният рафиниран ум на дамата, който тя не осъзнава. През цялата вечер тя желае да остане сама с господина, желае да го направи. Както когато човек не е достатъчно умен, бърка средствата за изпълнението на нещата, а когато е по-умен, ги избира по-умно, за да се реализират, и в този случай може да се каже, че в обикновеното съзнание на дамата понятията за почтено и непочтено, разрешено или неразрешено не допускат да се стигне до съгласие с необходимите средства, водещи до съвместната среща. Но в това, което лежи под слоя на обикновеното съзнание, работи мисълта: Аз трябва да остана насаме с мъжа, трябва да използвам първата възможност, за да се върна в къщата.

Би могло да се каже, че ако не беше се представил случаят с конете, който освен това е подпомогнат от предишните асоциации с потъването на другите коне, е щяло да се намери

друга възможност; нужно е било дамата само да припадне. И може да се каже с почти хипотетична сигурност, че положително би припаднала, ако не бе се появила възможността с приближаващия се файтон. Тя би припаднала на улицата и тогава пешеходците са щели да я занесат в къщата. Или ако не припадне, ще се намери друга възможност. Може да се каже, че подсъзнанието игнорира всички скрупули, които има горното съзнание. Подсъзнанието застава на гледната точка: Който иска да постигне целта, трябва да избере и средствата, без да се съобразява с приличието. В такъв случай сме насочени към това, което Ницше, знаещ нещо за такива неща, нарича големия разум срещу малкия разум⁹⁰, всеобхващащия, който не достига до съзнанието, а действа под прага на съзнанието и чрез който хората вършат най-разнообразни неща, които не си признават съзнателно. Чрез обикновеното, външното съзнание човекът е свързан със сетивния свят, изобщо с целия сетивен свят, също и с това, което живее в целия сетивен свят. Преди всичко тези неща са представите за приличие, граждански морал и т. н. Всичко това принадлежи към физическото поле, човекът е там с това съзнание.

В подсъзнанието обаче човекът е свързан със съвсем друг свят, с този, за който Юнг казва, че душата се нуждае от този свят, понеже стои във връзка с него, но също казва, че е глупаво да се поставят въпроси за неговото съществуване. Да, така е. Щом се прекрачи прагът на съзнанието, душата на човека не се намира в проста материална връзка с него, а така, че там царят мисли, които могат да бъдат много рафинирани.

Юнг има право, като казва, че вниманието на съвременния човек, така наречения културен човек на настоящето трябва да бъде обърнато към такива неща. Защото тази, така наречена съвременна култура има особеността да потиска многобройни импулси в подсъзнанието, които тогава се проявяват по такъв начин, че се стига до ирационални действия, както се казва, стига се до ирационално поведение на човека. Това, че се говори за стремеж за власт и любовен порив, произлиза

само оттам, че в момента, когато човекът навлезе с душата си в подсъзнателните сфери, се приближава до областите, където властват тези нагони. Причините не са нагоните, а фактът, че човек се потапя с подсъзнателния си разум в области, където тези нагони действат.

За нещо друго, което интересува дамата по-малко от любовните отношения с този мъж, тя няма да се подложи на усилието да прояви своята подсъзнателна хитрост. За това е нужен този специален интерес. А че любовният интерес често играе роля, произлиза само от факта, че е много разпространен. Но ако психоаналитикът би насочил вниманието си повече към други области, освен към психоаналитичните санаториуми, където, струва ми се, че повечето болни са жени – това се говори и за антропософските мероприятия, но аз вярвам, че по-скоро важи за такива санаториуми, – ако психоаналитичните изследователи бяха по-добре запознати с друга сфера и в санаториумите имат повече пациенти от други области, може би щеше да се постигне по-обширно познание. Да вземем например, че се основе санаториум, в който приемат за психиатрично лечение хора, станали нервни или хистерични специално заради борсови спекулации. Там със същото право, както любовта се проследява от Фройд в подсъзнателните области, ще се открият съвсем други неща. Там би се видяло с какви изобретателни подсъзнателни рафинирани представи работи онзи, който например се занимава с борсови спекулации. Тогава, като се приложи методът на изключването, ще се установи, че сексуалната любов не играе особена роля и ще може във висока степен да се изследва царящата там рафинираност, съобразителност и т. н. Също и стремежът за власт няма винаги да прави впечатление, а ще се открият още много други нагони, властващи в подсъзнателните слоеве, в които човек се потапя с душата си, когато изобщо навлезе в несъзнателното. А ако се изгради санаториум за хистерични учени, между другото, което действа подсъзнателно, любовният порив ще играе малка роля. Запознатите с фактите в тази област

знаят, че при днешните условия някои учени не са подтиквани към своята наука предимно от любов, а от съвсем други пориви, които биха излезли наяве, ако се изведат на повърхността чрез психоанализата. Най-важното обаче е, че душата се различава от съзнателните сфери надолу в несъзнателните, които могат да се осветлят само чрез духовното изследване и в които господстват неовладяни от човека нагони, понеже той може да владее само това, което се намира в съзнанието му.

Отново една доста неудобна истина. Естествено, тогава трябва да се признае в още по-голяма степен, отколкото се прави от психоаналитиците, че човекът може да бъде много хитро същество в подсъзнателните слоеве на душата си, много по-хитро, отколкото е в обикновеното си съзнание. Но в тази област могат да се направят странни изводи тъкмо с обикновената наука. Описание на тези изводи можете да прочетете във втората глава на новата ми книга, «За загадките на душата»⁹¹, която скоро ще излезе, където разглеждам какво си позволява да пише за антропософията академикът *Десоар*⁹² в произведението си «Отвъд границите на душата». Тази втора глава от книгата ми «За загадките на душата» ще бъде добър принос в случай, че мислещите хора днес искат да си създадат представа за морала на съвременните учени. Когато четете тази глава, ще видите с какви противници всъщност имаме работа. От изложените там гледни точки искам да спомена само някои, които отчасти са във връзка с днешната тема.

Този човек намира какво да оспори, като се опира на места от моите произведения, които цитира. Той разказва как различавам последователните културни епохи – древноиндийската, древноперсийската, халдейско-египетската, гръко-латинската – и казва, че, според Щайнер, сега живеем в шестата.

Тези неща принуждават наставнически да ги опровергаем, защото показват пътя, по който трябва да се отнасяме към такъв индивид. Как този Макс Десоар стига и във всички останали безсмислени бъркотии да каже, че според мен сега

живеем в шестата следатлантска културна епоха? Лесно може да се обори, когато човек има опит с филоложките методи. Бях шест и половина години във Ваймарския Гьотев архив, познавам малко аргументите на филоложките методи и лесно мога да докажа според тези методи как Десоар стига дотам, да ми припише тази шеста културна епоха. Той е прочел книгата ми «Въведение в тайната наука»⁹³. В тази книга има едно изречение⁹⁴ непосредствено преди описването на петата следатлантска културна епоха, съвременната. Там казвам, че нещата бавно се подготвят и че макар появили се през 14-то и 15-то столетие, те са подготвени през 4-то, 5-то и 6-то столетие. Следователно казвам «4-то, 5-то и 6-то столетие...» в един ред и след 4-5 реда стои, че това 6-то столетие е подготовката за петата следатлантска епоха. Десоар чете така повърхностно, както е свикнал и както е присъщо на някои учени, бързо вижда мястото, което е отбелязал в полето и е подчертал с червено или с друг цвят, като обсъждайки книгата ми «Въведение в тайната наука», го сбърква с това, което стои пет реда по-нататък, сбърква следатлантския културен период с това, което е написано за 4-то, 5-то и 6-то столетие, и казва «шести културен период» вместо пети, понеже погледът му се плъзга четири реда по-надолу!

Така виждате с каква грандиозна повърхностност всъщност работи такъв индивид. Тук имаме пример, където такива учени могат да се подхванат директно филоложки. Такива грешки пронизват всички глави на тази долнокачествена работа. И докато Десоар твърди, че е изучил цяла поредица от мои произведения, можах филоложки да докажа в какво се състои тази цяла поредица от произведения. Той всъщност е прочел, но съвсем малко разбрал, «Философия на свободата»⁹⁵. За нея формулира едно изказване, което е най-проста нелепост. След това е прочел «Въведение в тайната наука», но така, че се получава това, което току-що описах. Освен това е прочел «Духовното ръководство на човека и човечеството»⁹⁶, малкото произведение «Прераждане и карма»⁹⁷ и «Кръвта е съвсем

особен сок».⁹⁸ Това е всичко, което е чел от моите книги, то може да се докаже от статиите, които е писал. Друго не е чел. Това е морал на съвременен учен! Важно е в такъв случай да се конфронтират съвременните учени. В този случай от всички мои книги този учен познава само малкия брой, който споменах, и върху него обосновава изложенията си, при това с напълно корумпирано мислене. Така обаче правят изобщо много учени сега. Когато например говорят за животните, нямат достатъчно сведения, а приблизително толкова от живота на животните, колкото има Десоар от моите произведения.

Може да се оформи хубава глава, ако би се обхванало с поглед подсъзнателното при Макс Десоар. Самият Десоар дава възможност на едно специално място в своята книга да се погледне неговото подсъзнание. Той разказва по гротескен начин⁹⁹, че понякога му се случва, когато говори пред публика, изведнъж да забележи, че мислите му вървят без душата му да присъства, тогава продължава да говори известно време и по начина как се държи публиката, забелязва, че мислите му са поели по-различна посока от вниманието му. Това го разказва напълно наивно. Помислете си сега, че той говори тогава за всякакви своеобразности на човешкото съзнание. Аз деликатно посочих¹⁰⁰, че там Десоар се разкрива по странен начин. Казах, че не е възможно той да има себе си предвид; възможно е да бъде само така, че в този случай той говори така, както когато човек се идентифицира с други неумели оратори и казва аз, като се премества в другия; защото би било много голямо изискване, ако се очаква сам да се характеризира. Но той сам се характеризира! Така е наистина. Щом обсъждаме такива въпроси, понякога трябва да се посочват много странни неща. Той споменава «Философия на свободата» само с една забележка, като формулира тривиално изречение, което е типично Десоарово, не произлиза от мен¹⁰¹. Всичко това е лудост. При това казва: В Щайнеровата първа книга «Философия на свободата». Човек наистина е принуден, понеже «Философия на свободата» не е моята първа книга, а е завършекът на десетго-

дишна писателска дейност, да посочи такива изблици на академична параноя, на академична лудост при такова прилагане на научния морал. Известно ми е, разбира се, въпреки че в тази статия показах колко е корумпирано цялото това изложение, че винаги ще се намерят хора да кажат: Десоар опроверга Щайнер и т. н. Разбира се, че това много добре го знам. Знам, че днес се говори на стените, когато човек иска да пречупи това, което хората днес уж изобщо не притежават – вярата в авторитета, понеже уж са я премахнали!

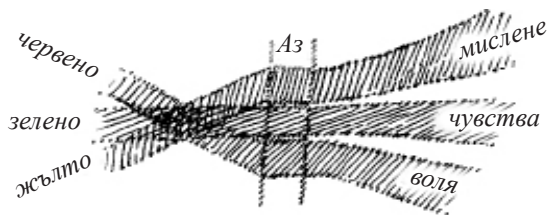
Но тъкмо тази лекция¹⁰² ще е доказателство за трудностите, с които се бори духовната наука в съвременното културно течение, по простата причина, че е принудена да посочи ясни и точни граници на понятията и конкретни духовни изживявания. При такъв индивид като Десоар далеч не може да става дума например за логика. А в много голяма степен логиката изобщо липсва в съвременната така наречена научна литература.

Там е и причината, защо официалните учени и духовните науки, дори и когато произлизат от най-малоценните, както е например университетската психиатрия или психология, не са в състояние да достигнат до едно мнение, понеже им липсва най-елементарното изискване – действителното наблюдение на живота. Докато и в най-широките кръгове не се стигне до убеждението колко далеч от всяко истинско изследване и истинско чувство за действителното е това, което днес фигурира като научна литература – не казвам наука, а научна литература – и често представлява съдържанието на университетски и по-скоро популярни лекции, докато не се пречупи тази вяра в авторитета в най-широки кръгове, няма да има спасение.

Тези неща трябва да се кажат, дори когато човек има най-голям респект пред естественонаучния начин на мислене, когато винаги подчертава тъкмо най-великите постижения на естественонаучния начин на мислене. Трябва да стане известно, че такива неща навлизат в живота по напълно противоречив начин.

След това отклонение бих желал да се върна на темата.

Десоар намира особено показателно¹⁰³ в един случай, при който си позволява още една комбинация от обективни неистини и клевети, че в книгата «Духовното ръководство на човека и човечеството» соча важно, подсъзнателно влияние на духовни импулси, като показвам, че в детето, което изгражда мозъка си, действа по-интелигентна мъдрост от това, което по-късно става съзнателно, когато мозъкът вече е изграден. Познавате тази глава от «Духовното ръководство на човека и човечеството». Една здравословна наука би трябвало да започне при такива нормални влияния на подсъзнателното. Но тази наука се нуждае от още нещо. Ако разгледате книгата «Как се постигат познания за висшите светове», ще срещнете обсъдена там тайната на прага¹⁰⁴. Вие ще намерите тази тайна на прага така обсъдена, че се показва как след прекрочването на прага и пристъпването в духовните светове, в известен смисъл става разделяне, диференциране на трите основни сили на душевния живот: мислене, чувстване и воля. Спомнете си само при обсъждането на пазача на прага в книгата «Как се постигат познания за висшите светове» как е показано това, което в известен смисъл действа заедно в обикновеното съзнание, така че не може да бъде разделено – мислене, чувстване и воля, – как се разделя и всяка дейност става самостоятелна, така че когато описвам тези неща, мога да кажа: Ако тук (виж рис.) е границата между обикновеното съзнание и онези региони, в които душата живее вътре в духовния свят, би трябвало схематично да начертая, че това е областта на волята (червено), това обаче непосредствено граничи с областта на чувствата (зелено) и това граничи с областта на мисленето (жълто).

Ако трябваше да скицирам пътя в духовния свят, след преминаването на прага би трябвало да го направя схематично така: трябва да покажа как от едната страна мисленето става самостоятелно (жълто), чувстването също става самостоятелно (зелено, дясно) и се разделя от мисленето; волята става самостоятелна (червено, дясно). Така че мислене, чувстване и воля се разгръщат като ветрило.

Това намирате описано с думи в моята книга «Как се постигат познания за висшите светове». Правилното действие на тези три сили, които тук действат поотделно, за да не се получи бъркотия, се дължи на това, че в известен смисъл прагът има определена широчина, в която живее нашият аз. И ако азът е здрав, ако азът притежава цялото си душевно здраве, тогава безразборно действащите мислене, чувстване и воля се държат така, че да не се преплитат едно в друго, но въпреки това взаимно да се повлияват като граничат едно с друго. Това е същинската тайна на нашия аз, че мислене, чувстване и воля трябва да бъдат държани едно до друго, така че да се влияят взаимно по правилния начин, но да не могат да се преплитат едно в друго. Преминем ли през прага в духовния свят, те не могат да се преплитат, понеже веднага се разделят.

Философи като например Вунд¹⁰⁵ говорят, че не бива да се разчленява душата на три, понеже е единство. Тук Вунд конфузно смесва всичко. Но нещата са такива, че мислене, чувстване и воля произхождат по три различни начина в духовния свят; в душата обаче действат като единство. Това трябва да се вземе под внимание. И когато се каже – нещо, което веднъж трябва да се каже, – че антропософията всъщност различава три души, но има само една душа, хората твърдят, че антропософията няма основание. Тогава трябва да се отвърне, че на целостта на човека не пречи, че човекът, естествено, има и две ръце.

Тук имаме сега (виж рис. средата и дясната страна) съотношението на душевните сили, които действат в аза, заедно с аза и начина на тяхното действие от другата страна на прага

на съзнанието вътре в духовния свят. Но може да настъпи и другият случай поради това, че азът е отслабен от нещо. Тогава в известен смисъл прагът ще бъде прекрачен на обратната страна, тогава мисленето се отклонява (виж рис. жълто, ляво), смесва се с чувстването (зелено, ляво) и с волята (червено, ляво), и в душевността имаме смесени мислене, чувстване и воля, там те се преплитат. Това обаче настъпва тогава, когато, да речем, мисленето е изложено на опасност да не се обхване напълно, а да се прояви в съзнанието самостоятелно. И понеже азът не действа правилно, мисленето се плъзва в сферата на чувствата или дори във волевата сфера. Вместо нещата да вървят едно до друго – мислене, чувстване и воля, – мисленето обхваща чувстването или дори волята, без азът да може да развие дейността си.

Това става в хистеричните или нервните случаи, описани от психоаналитиците. Там мисленето, чувстването и волята се отклоняват към обратната страна, в известен смисъл, от правилната посока, която води в духовната област. Ако човек има истинските заложби, дарбата да проверява, може да види как протичат нещата, бих казал, просто да ги докосне. Вземете дамата, която стои до леглото на болния си баща¹⁰⁶, с нейното силно азово съзнание, което е потиснато от бденето през многото нощи – може да се случи и най-дребното нещо и някоя мисъл няма да върви паралелно с чувството, а ще се претърколи в областта на чувствата.

Важно изискване е мисленето на съвременния човек все повече да бъде в състояние да се държи извън вълните на чувствата и волята. Ако мисленето обхване чувствените вълни в подсъзнателното – тук е подсъзнанието (виж рис., дясно), тук е съзнанието (средата), тук е подсъзнанието (ляво), – в организма настъпва безредие. Това е извънредно важно.

Можете да си представите в съвременния живот, където толкова много неща достигат до хората, без те правилно да ги разберат, без да ги прозрат и осмислят, как мислите постоянно навлизат долу в чувствата. Но само мисленето е ориенти-

рано към физическия план; чувстването не е насочено само към физическия план, а стои също така във връзка с духовния свят. Чувстването наистина стои във връзка с всички духовни същества, за които може да се говори, че са реални. Така че човекът, когато се потапя с неадекватни понятия в живота на чувствата си, идва в сблъсък с боговете – нека така да се каже, – но също и със злите богове. Той влиза в конфронтация там. Всички сблъсъци идват оттам, че човекът се потапя в тези сфери с неадекватни познания. Той трябва да се плъзне надолу с неадекватни понятия, щом се намира много повече в чувствената сфера, отколкото в обикновената сфера на разума. В сферата на чувствата човек не може да се еманципира от своята взаимовръзка с духовния свят. Ако в материалистическото време се еманципира в сферата на разума, винаги ще навлиза с неадекватни понятия в света на чувствата си и трябва да се разболее.

Каква ще бъде единствената помощ човекът да оздравее? Отново да бъде доведен до такива понятия, които обхващат също и сферата на чувствата, което означава отново да се говори на съвременните хора за духовния свят, по всеобхватен начин да се говори за духовния свят. Не става въпрос за пригодените към индивида терапевтични методи на психоаналитика, а за важащата за всички духовна наука. Възприемат ли се наистина понятията на духовната наука – не всеки, който ги слуша или чете, наистина ги възприема, – възприемат ли се те действително, не се стига до положението трите душевни сфери в подсъзнанието – мислене, чувстване и воля – да се преплитат хаотично, откъдето произлизат всяка хистерия и всяка невроза, които са вътрешно-душевни, а за такива говори психоанализата.

За това обаче е необходимо човек да има смелостта да достигне до конкретното действие на духовните светове, да има смелост да признае, че в наше време живеем в криза, свързана в по-голямата си част с кризата, която констатирахме за 1879 година и под чието въздействие се намираме. Още вчера казах,

че някои неща трябва да се разглеждат по различен начин от начина, по който ги разглежда материалистическата нагласа на нашето време и посочих за пример Ницше¹⁰⁷. Ницше е роден през 1844 г.; през 1841 г. започва борбата в духовния свят, за която говорих; три години Ницше се намира вътре в тази борба. Рихард Вагнер не я е прекарал; той е роден през 1813 г. Следователно три години Ницше живее в духовния свят, когато тази борба вече се води. Той поема всички импулси, които може да поеме в духовния свят под влиянието на тази борба, и с тях слиза долу. Прочетете в първите произведения на Ницше¹⁰⁸ как настроението на борбата се придава в това, което пише, как във всяко изречение, бих казал, има полъх от това, което е изживял през трите години на присъствието си в духовния свят от 1841 г. до 1844 г. Чрез това първите произведения на Ницше получават своята особена окраска. След това е особено важно, вече ви описах, че е шестнадесетгодишен, когато умира Шопенхауер и когато четете неговите произведения. Поражда се реално отношение между душата на Шопенхауер, намираща се в духовния свят, и душата на Ницше. Ницше четете всяко изречение на Шопенхауер така, че го прониква този импулс от духовния свят. Шопенхауер се намира в духовния свят от 1860 година, когато борбата горе още продължава. Какво иска Шопенхауер? Под влиянието на тази борба той не иска да засили въздействието на произведенията си, а на мислите си. Ницше наистина продължава мислите на Шопенхауер, но ги продължава по своеобразен начин. Когато е преминал вече през портата на смъртта, Шопенхауер вижда, че е написал произведенията си в епоха, в която духовете на мрака още не са приближили, още не са долу на Земята, и иска да продължи мислите и импулсите си, които се пораждат от това. Още докато наблюдава в духовния свят борбата на духовете на мрака срещу духовете на светлината, той иска да продължи своите произведения, внася в душата на Ницше импулсите да продължи мислите му. Това, което навлиза в душата на Ницше от духовния свят, контрастира със случващото се на физиче-

ския план в личните отношения с Вагнер. Така се изгражда душевният живот на Ницше, така протича и животът му като писател.

Наближава 1879 г. Борбата, приключила в духовния свят, продължава долу, след като духовете на мрака падат. През 1889 г. Вагнер пристъпва в духовния свят. Чрез цялата карма, в която включих конкретното му отношение с духовния свят, Ницше е изложен на определена опасност. Той е изложен на опасността духовете на мрака да го поведат по особено лоши пътища. Шопенхауер проявява, бих казал, трансцендентален егизъм. Като душа, той стои в духовния свят, инспирира Ницше така, че да продължи мислите му. Това е траещо *post mortem* трансцендентно-еготично основание. Еготичното не е нужно винаги да е нещо лошо. Но когато Вагнер влиза в духовния свят, духовете на мрака вече са го напуснали. В известен смисъл той идва в съвсем друга атмосфера. Вагнер става – трябва да се кажат неща, които са парадоксални, но са истина – водач на Ницше от духовния свят по нееготичен начин. Не го кара да продължи мислите му, а оставя Ницше да върви по пътя, подходящ за него, прави му добро, като в подходящия момент допринася за замъгляване на съзнанието му. Той го предпазва съзнателно да навлезе в опасни духовни области. Това изглежда много парадоксално, но е лежащият в основата нееготичен начин, по който душата на Рихард Вагнер въздейства от по-чистите духовни области върху Ницше, когато върху него въздейства първоначално Шопенхауеровата душа, намирайки се сред борбата на духовете на мрака срещу духовете на светлината отвъд, в духовния свят. Това, което Вагнер наистина иска за Ницше, е, колкото е възможно да го предпази в кармата му от слезлите вече на Земята духове на мрака.

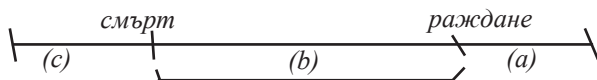
И Ницше е предпазен до голяма степен от духовете на мрака. Който по подходящ начин почувства въздействието на последните произведения на Ницше¹⁰⁹, ще намери в тях велики мисли, ако ги отдели от противоречията и нещата почерпени от силните противодействия. В моята книга «Фридрих

Ницше, борец срещу своето време»¹¹⁰, се потрудих да представя великите мисли, отделени от всичко, което при Ницше идва от противодействащи импулси.

Да, светът е многостранен и има истина в това, което самият Ницше казва¹¹¹: «Светът е дълбок и е замислен по дълбок от деня.» Не би трябвало човек да иска да критикува обширните области на духовния живот с обикновеното съзнание. Ние разбираме мъдрото ръководство на света само когато отстраним егоистичните мисли при разглеждането на конкретното в ръководството на света, дори и тогава, когато трябва да причислим към мъдрото развитие и трагичните явления в световното развитие. И наистина, когато искаме действително да прозрем нещата, стигаме до много неудобни места.

Когато някой иска да прозре такъв живот за бъдещето, какъвто е животът на Ницше, няма да може да го направи, ако само описва нещата, случили се в обкръжението му на Земята. Разглеждането на живота ще трябва да се разшири до духовния свят. Трябва да се насочим към необходимостта за разширяване на разглеждането чрез явленията, които днес застават пред психоаналитика и с които той иска да се справи с неадекватни познавателни средства, но не може да се справи. Поради това, ако се последва психоанализата, особено в педагогическата област, човечеството ще бъде доведено до трудни ситуации. Защо?

Премислете факта, че мисленето се плъзва в сферата на чувствата. Да, докато човек живее с душата си в сферата на чувствата, не живее повече в живота, който е ограничен чрез раждането (зачатието) и смъртта, а там живее в целия свят, който се разширява – ако това е обикновеното протичане на живота (виж рис.), с чувствата се живее също и във времето от последната смърт до сегашното раждане (b), а с волята дори и в предшестващото выплъщение (c).

Представете си отношението на педагога, който иска да подходи психоаналитично към възпитаника си или пациента. Когато се намеси в душевния му живот, който е потънал в сферата на чувствата, той се намесва не само в индивидуалния живот на човека, но също и във всеобхватния живот, който далеч надхвърля индивидуалното. Но относно този всеобхватен живот между хората не съществуват взаимни връзки, които могат да се изчерпят само чрез обикновени представи, а те навлизат в реални жизнени взаимовръзки – това е много важно! Представете си, че се създава такова отношение между психоаналитичния възпитател и възпитаника му. Тогава това, което се разиграва там, не може да остане само в областта на представите, като възпитаникът само се научи на нещо, а много повече се изграждат реални кармически отношения, понеже се навлиза много по-дълбоко в живота. В известен смисъл въпросният индивид ще бъде изтръгнат от кармата му, ще бъде променено протичането на кармата му. Не е възможно това, което надхвърля индивида, да се лекува индивидуално. Лечението трябва да е генерално, общочовешко. Ние сме събрани заедно в определена епоха, следователно щом се надхвърли индивидуалното, трябва да действа нещо общо. Това означава, че не бива индивид да застане срещу друг индивид и да го лекува или педагогически да постъпва с него, както прави психоаналитикът, а трябва да се внесе нещо всеобщо. В културата на съвремението трябва да навлезе нещо, което насочва душата към това, което иначе остава подсъзнателно. И това, което се издига нагоре, трябва да стане само среда, не работа, която се урежда от индивид към индивид.

Тук лежи голямата грешка, която се прави, която е от огромно значение и има ужасни последици. Вместо да има стремеж да се направи така, че духовният живот да бъде проникнат с познание за духовния свят, както трябва да бъде в настоящето, тези души, при които се показва как задържаният духовен живот води до болест, се затварят в санаториуми и се лекуват индивидуално. Това никога няма да доведе до нещо

друго освен чрез общуването между индивидите да се завържат объркани кармически отношения, не да произлезе истинско повдигане на несъзнателното душевно съдържание, а да се породят кармически взаимоотношения между лекуващия и лекувания, понеже се навлиза в индивидуалното.

Виждате, че се навлиза в конкретния живот, с който човек не бива да си играе и с който може да се справи едва когато не се стреми към нищо друго освен към общочовешкото в тази област. Тези неща трябва да се изучават въз основа на конкретните отношения на човека с духовния свят. Затова ще е от полза, ако хората започнат да говорят не само абстрактно, както прави Юнг, че човекът изживява всичко, което прекарва човечеството, всички възможни демони, като ги прави не действителности, а абстрактни демони, когато казва, че да се спори за тяхното съществуване, е глупост. Той ги превръща в абстрактни демони, само в мисловни демони. Да, измислените демони никога не биха могли да разболеят човека, никога не биха могли да се намират в подсъзнанието, а могат да са само в съзнанието. Същественото е, че хората, които се отдават на такива теории, сами работят с толкова много несъзнателни представи, че не могат да достигнат до правилното. Хората стигат до абсолютизиране на определени понятия. Постоянно трябва да казвам, че там, където понятията започват да стават абсолютни, винаги се стига до задънена улица или до пропаст, в която мисленето пропада.

Човек като д-р Фройд е принуден да разшири сексуалната сфера над цялата човешка същност, за да може да обясни от нея всичко, проявяващо се като такива душевни явления. На различни хора с психоаналитични възгледи, които се обръщат към мен, казвам, че една теория, един мироглед може да устои само ако човек го приложи върху себе си, иначе се разпада и превръща в нищо. Казвал съм, че образец е най-простото погрешно заключение, когато само се разшири достатъчно коректно.

Всички критиняни¹¹² са лъжци, казва един критинянин.

Щом го казва един критинянин и ако е вярно, трябва да е лъжа и това твърдение тогава само се отрича, унищожава се. Следователно не бива един критинянин да каже «Всички критиняни са лъжци» с претенцията това да е правилно. Това е само пример, логичният пример за абсолютизирането. Но така всяка теория трябва да се разглежда със самата себе си, без да се разпадне.

Разгледате ли Фройд с Фройд, както той издига нагоре своите несъзнателни неща, трябва да кажете: Теорията на Фройд идва от сексуалния живот; тя е резултат от сексуалния живот. Както твърдението, че всички критиняни са лъжци, трябва да произлиза от една лъжа и се разпада, така се разпада и твърдението за универсалността на сексуалността, когато се провери със самата сексуалност. Така е и с другите неща. Разбира се, такъв принцип не може да се разбере категорично, без да се приложи по жив начин в действителността. Но тъкмо това става особено постижение на антропософски ориентираната духовна наука, че по този начин може да бъде приложена върху самата себе си.

ИНДИВИДУАЛНИ ДУХОВНИ СЪЩЕСТВА И ЕДИННАТА МИРОВА ОСНОВА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 18 ноември 1917 г.

Спомнете си за разглежданията, които се опитахме да свържем с различните твърдения и изводи на съвременните психоаналитици¹¹³. При тези разглеждания исках да стигнем до разбирането, че понятието за несъзнателното, както се употребява от психоанализата, всъщност е неоснователно. И докато не се надмогне това понятие на несъзнателното – чисто негативно понятие, – няма да може да се каже нищо друго освен, че психоанализата работи с неподходящи познавателни средства върху един феномен, за който съвременното съвсем особено се интересува. И понеже психоаналитиците се стремят, от една страна, да изследват духовно-душевното и ние видяхме, че проследяват това духовно-душевно и в социалния живот, трябва да се каже, че тук е поставено начало, което все пак означава повече от това, което официалната университетска наука може да даде именно в тази област. Но от друга страна, понеже аналитичната психология се опитва да навлезе в живота чрез педагогиката, терапията и вероятно в бъдеще също и чрез социалната политика, опасностите, свързани с това, наистина трябва да се приемат като много сериозни.

Възниква въпросът: Кое е това, до което съвременните изследователи изобщо не могат да достигнат и не искат да достигнат? Те признават, че съществува нещо душевно и извън съзнанието. Търсят нещо душевно извън съзнанието, но не могат да се издигнат до опознаването на самия дух. Духът никога не може да се схване по някакъв начин чрез понятието за несъзнателното, защото един несъзнателен дух е като човек без глава. Обръщам вниманието ви на това¹¹⁴, че при ня-

кои хистерични състояния дори има хора, които виждат само телата на хората по улиците, но не главите. Това е болест, когато не се вижда ничия глава. Така между днешните изследователи има хора, които искат да виждат целия дух, но докато си го представят като несъзнателен, същевременно показват, че самите те са обхванати от налудничави идеи, като че ли би могло да има несъзнателен дух, дух без съзнание, когато в правилен смисъл прекрачим прага на съзнанието, както винаги сме описвали въз основа на духовнонаучното изследване, или в болестен анормален начин, както е винаги в случаите, описвани от психоаналитиците.

Когато се прекрачи прага на съзнанието, винаги се навлиза в духовна област, съвсем безразлично дали човек идва в подсъзнателното или в надсъзнателното, той винаги навлиза в духовна област, но в област, в която духът е съзнателен по определен начин, развива някаква форма на съзнание. Където има дух, има и съзнание. Трябва само да се потърсят условията, при които съществува въпросното съзнание. Именно чрез духовната наука човек трябва да има възможност да познае кой вид съзнание има определена духовност. Когато преди осем дни тук¹¹⁵ дадохме примера с дамата, която напуска едно общество, тича пред конете, за малко да скочи в реката, но я спасяват минувачи, занасят я обратно в къщата, откъдето е дошла, за да срещне домакина, понеже е влюбена по неясен, подсъзнателен начин в него, тогава не бива да се казва, че духът, който не принадлежи към съзнанието на тази дама, който я подтиква и води, е несъзнателен дух или че той е несъзнателна душевност. Той е много съзнателно нещо. Съзнателността на този демоничен дух, който завежда дамата до неправомерния любим, този демон е дори много по-хитър в своето съзнание, отколкото е дамата в дневното ѝ съзнание. И когато човекът прекрачи прага на съзнанието си по някакъв начин, тези духове, които оживяват и започват да действат, не са несъзнателни духове, а са духове, които сами за себе си стават съзнателно подвижни, дейни. Изразът *несъзнателен дух*, както го употре-

бават психоаналитиците, няма никакъв смисъл, защото точно така добре бих могъл да кажа за цялото уважаемо събрание тук, ако не знаех за него, че то е моята несъзнателност, ако бих говорил, изхождайки само от самия себе си. Също толкова малко бива да наречем несъзнателни духове духовните същества, които се намират около нас и обхващат личността в един такъв случай, както в случая, който ви разказах преди осем дни. Те са под съзнанието, не се схващат от съзнанието, което имаме в нас, но за себе си са напълно съзнателни.

Особено важно е – именно за задачата на духовната наука в нашето време – да се знае това, понеже знанието за лежащата отвъд прага на сетивния свят духовна област, знанието за действителните, съзнателни за себе си индивидуалности не е само постижение на днешната духовна наука, а е наистина древно знание. По-рано това се е знаело в смисъла на древно-атавистично ясновидство. Днес се знае чрез други средства, учи се постепенно да се познава. Но знанието за действителните, намиращите се извън човешкото съзнание духове, живеещи в по-различни условия от тези на хората, но намиращи се в непрекъснати отношения с тях и от които човекът може да бъде повлиян в своето мислене, чувстване и воля, това знание винаги е съществувало. И това знание винаги се е смятало за тайна на някои братства, които го съхраняват в своите кръгове като строго езотерично. Защо те го пазят като строго езотерично? Да се разясни въпросът в този момент би отвело доста далеч, но трябва да се каже, че някои братства винаги са били проникнати от честните убеждения, че мнозинството от хората не е узряло за такова знание. До голяма степен това е вярно. Но много други братства, наречени леви братства, се стремят да задържат това знание за себе си, защото притежавано от малка група, такова знание дава власт над другите, които не го притежават. Винаги е имало стремежи за осигуряване властта на определени групи над другите. Това може да се направи, когато известно знание се разглежда като езотерична тайна, но се използва, за да се упражнява власт.

В днешно време е особено необходимо наистина да се обясняват тези неща. Знаете, че от 1879 г. – това е изложено в последните лекции¹¹⁷ – човечеството изцяло живее в особена духовна ситуация. Специално действащи духове на мрака са преместени от духовния свят в царството на хората, а тези, които по неправомерен начин държат в малки групи тайните, свързани с този факт, биха могли да извършат всичко възможно с тях. Днес първо ще ви покажа как именно някои тайни, отнасящи се до развитието на съвременното, биха могли да се използват по неправилен начин. Трябва само добре да запомните това, което ще кажа днес, което ще бъде повече историческо, и да го свържете с това, което ще кажа утре.

Всички знаете как 20-то столетие би трябвало да изгради особено отношение към Христос в развитието на човечеството, доколкото в течение на първата половина от двадесетото столетие трябва да настъпи събитието¹¹⁸, загатнато в първата от моите мистерийни драми¹¹⁹, че за достатъчно голям брой хора Христос ще се появи като действително същество в етерния свят.

Ние живеем във времето на материализма и знаем, че от средата на 19 век досега материализмът достигна своята кулминация. Но противоположностите трябва да се появят в действителността едновременно. Точно в кулминацията на материализма човешкото развитие трябва, от друга страна, да съвпадне с онова овътрешняване на развитието на човечеството, което ще направи възможно Христос действително да се възприеме в етерния свят. Може да се разбере, че именно оповестяването на тази тайна за етерното появяване на Христос, за това ново отношение, в което Христос ще встъпи, ще предизвика неудоволствие и съпротива при онези хора, които, като принадлежащи към някои братства, искат да използват в техен смисъл това събитие през 20 век, това появяване на етерния Христос. Те не искат то да стане всеобщо благо за човешкото познание. Има братства и те винаги влияят на общественото мнение, като разпространяват различни неща чрез сред-

ства, на които най-малко се обръща внимание. Има окултни братства, които разпространяват, че времето на материализма скоро ще изтече, дори че в известна степен е изтекло. Бедните, достойни за съжаление «умни хора», умни, разбира се, в кавички, които в многобройни събрания, книги и сдружения разпространяват днес учението, че материализмът е изиграл ролята си, че вече се разбира нещо за духа! Те не могат да дадат на хората нищо повече от думата дух и отделни фрази. Тези хора повече или по-малко стоят в служба на онези, които имат интерес да казват, което не е истина, че материализмът е изиграл ролята си. Това не е истина, а напротив, материалистическата нагласа ще се засилва и най-добре ще избуява, когато хората си въобразят, че повече не са материалисти. Материалистическата нагласа се увеличава и още повече ще се увеличава през следващите четири, пет столетия.

Необходимо е този факт да се схване с ясно съзнание, да се знае, че ще бъде така. Човечеството ще стигне до правилното, когато човек работи в духовния живот така и знае, че петата следатлантска културна епоха е тук, за да отдели материалистическата същност от всеобщото развитие на човечеството. Но толкова повече е необходимо да се постави насреща духовното познание. В предишните лекции казах¹²⁰ какво трябва да опознаят хората на петата следатлантска културна епоха. Това е напълно съзнателната борба срещу встъпващото в човешкото развитие зло. Както в четвъртата следатлантска културна епоха протече борбата за разбирането на раждането и смъртта, така сега протича борбата за разбиране на злото. Сега става въпрос за напълно съзнателното схващане на духовното учение, а не да се хвърля прах в очите на съвременниците, че дяволът на материализма вече не е тук. Той все повече и повече ще се налага. Онези, които третират тези неща по неправилен начин, знаят за появата на Христос точно така добре, както и аз, но те третират това събитие на Христовото проявление в етерния свят по друг начин. И за да се разбере това, трябва да се разгледа следното. Като се вземе предвид

израстването на човечеството днес, в тази пета следатлантска културна епоха, съвсем неправилно звучат думите, които много хора изговарят, изхождайки от своята леност: «Нека да си поживеем между раждането и смъртта, да се отдадем на живота тук, а дали ще навлезем в някакъв духовен свят, когато умрем, тогава ще видим. Тук да се наслаждаваме на живота си, както ако съществуваше само материален свят, а когато отидем там, ще видим дали има някакъв духовен свят!» Това е толкова разумно, колкото когато някой каже: «Щом Бог живее, аз съм атеист!»¹²¹ Приблизително е толкова разумно, но такава е нагласата на много хора, които казват: «След смъртта ще видим какво има там, дотогава няма нужда да се занимаваме с някаква си духовна наука.»

Такава нагласа е била спорна във всички времена, но тя ще бъде много фатална в тази пета културна епоха, в която живеем, защото става много актуална за човека поради господството на злото. Щом човекът премине през портата на смъртта при съвременните условия на развитието, внася отвъд съзнанието, което сам си е изградил между раждането и смъртта. Онзи човек, който при съвременните условия изцяло се е занимавал с представи, понятия и чувства, свързани само с материалния, със сетивния живот, при съвременните обстоятелства е осъден да живее след смъртта си само в област, към която имат отношение изработените понятия в земния му живот. Докато този, който възприеме духовни представи, навлиза правилно в духовния свят, другият, който се е съпротивлявал да възприеме духовни представи, в известен смисъл остава в земните условия – и това трае дълго време, – докато възприеме толкова духовни понятия, че чрез тях да може да бъде приет в духовния свят. Следователно дали тук възприемаме духовни понятия или не, това определя света, който ни заобикаля отвъд. Много от тези, които са се съпротивлявали или са били възпрепятствани да възприемат духовни понятия тук в живота – можем да го кажем само със състрадание – и като мъртви бродят по Земята, остават свързани със земната

сфера. И когато душата на човека не е повече изолирана от обкръжението чрез тялото, което вече не я възпрепятства да действа разрушително, тогава живеейки в земната сфера, душата на човека става разрушителен център.

Нека разгледаме един, бих казал, по-нормален случай, когато при съвременните условия след смъртта в духовния свят преминават души, които приживе съвсем не са искали да узнаят никакви духовни понятия или да изпитат чувства, отнасящи се до духовния свят. Те се превръщат в разрушителни центрове, понеже остават в земната сфера. Само души, които имат известна връзка с духовния свят, преминават през портата на смъртта така, че навлизат в духовния свят по правилния начин, отдалечават се от земната сфера и могат да изградят връзка с останалите тук.

Трябва да сме наясно, че духовните връзки между мъртвите души и самите нас, които сме били свързани с тях, не се прекъсват със смъртта, те остават, дори са много по-вътрешни след смъртта, отколкото са били тук. Но това, което казах, трябва да се приеме като сериозна, значима истина.

То не е нещо, което знам само аз; и други знаят, че това е така в съвремението. Има обаче много хора, които използват тази истина в много лош смисъл. Днес има заблудени материалисти, които вярват, че материалният живот е единствен. Но има също и посветени, които са материалисти и чрез някои братства разпространяват материалистически учения. За тези посветени не бива да вярвате, че стоят на смешната гледна точка, че няма дух или че човекът няма душа, която може да бъде независима от тялото и може да живее без него. Спокойно можете да допуснете, че този, който наистина е посветен в духовния свят, никога няма да бъде така глупав да вярва само на голата материя. Но има мнозина, които по определен начин имат интерес да разпространяват материализма, да оставят материализмът да се разпространява и взимат различни мерки голяма част от хората да вярва само на материализма и да остане изцяло под влиянието му. Съществуват братства, ръко-

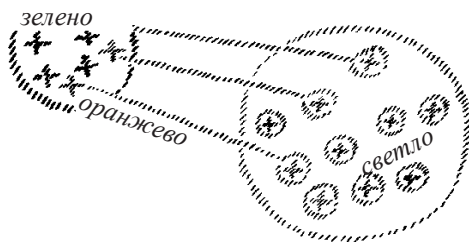
водени от посветени, които имат интерес да поддържат и разпространяват материализма. На тези материалисти много добре им служи, когато постоянно се говори, че материализмът всъщност вече е преодолян. Хората могат да се стремят към някаква цел, като произнасят точно противоположните думи. Начините на процедуриране с това често са доста сложни.

Какво целят такива посветени, които всъщност много добре знаят, че човешката душа е чисто духовна същност, напълно самостоятелно духовно същество по отношение на плътта и въпреки това поддържат и поощряват материалистическата нагласа на хората? Тези посветени целят тук да има много души, които между раждането и смъртта да възприемат само материалистически понятия. Чрез това тези души ще бъдат обработени и принудени да останат в земната сфера. Те ще бъдат задържани в земната сфера. А сега помислете, че това правят братства, които съвсем точно познават такива отношения. Тези братства обработват определени човешки души, за да останат след смъртта си в царството на материалното. Когато след това братствата вземат мерки – което е напълно възможно за способностите им – същите души след смъртта си да дойдат в сферата на тяхната власт, тази власт нараства до невероятни размери. Следователно тези материалисти съвсем не са материалисти, които не вярват в духа, не са така глупави тези посветени материалисти. Те много добре знаят как стоят нещата с духа, но принуждават душите да останат при материята и след смъртта, за да могат да си служат с тях за своите цели. От такива братства се създава клиентела от мъртви души, които остават в областта на Земята. Тези мъртви души притежават сили, които могат да бъдат насочвани и с тях да се постигат неща, чрез които да се дойде до особено силно разгръщане на властта в сравнение с други, които не са посветени в такива неща.

Такава е дейността на някои братства. И подобни неща може да прозре само някой, който не се заблуждава, че не съществуват такива братства или че дейността им е безобидна.

Тя съвсем не е безобидна и самите те не са безобидни. Според тях хората трябва още да останат в материализма. Те трябва да вярват на твърденията на такива посветени, че има духовни сили, но че тези духовни сили не са нищо друго освен определени природни сили.

Искам да характеризирам идеала, който имат такива братства. Човек трябва малко да се напегне, за да разбере нещата. Представете си един безобиден свят от хора, които са малко заблудени чрез господстващите днес материалистически понятия, които малко са се отклонили от старите, изпитани религиозни представи. Представете си такова безобидно човечество. Бихме могли да си го представим графично (чертае се). Тук си представяме областта с такова безобидно човечество (по-големия кръг, светло). Както казах, това човечество не е наясно относно духовния свят и заблудено чрез материализма, съвсем не знае как да се държи с преминалите през портата на смъртта.

Нека предположим, че тук е областта на такова братство (по-малък кръг, зелено). Това братство разпространява учението на материализма, то се грижи тези хора на всяка цена да мислят чисто материалистически. Чрез това братството си създава души, които след смъртта остават в земната сфера. Те стават спиритуална клиентела за братството, за тази ложа (виж рисунката, оранжево), което означава, че са създадени мъртви, които не напускат земната сфера, а остават при Земята. Вземат ли се правилните мерки, те се задържат вътре в ложата. По този начин са създадени ложи, които съдържат живи и умрели хора, но умрели, които са станали сродни със земни-

те сили. Нещата се насочват така, че тези хора правят събрания, както при спиритическите сеанси¹²² в течение на втората половина на 19 век. Възможно е това, което става на тези сеанси – моля да го имате предвид, – да се ръководи от ложата с помощта на мъртвите. Но според истинските намерения на майсторите (учителите), които са в тези ложи, хората не бива да знаят, че имат работа с мъртвите, а да вярват, че имат работа просто с по-висши природни сили. Желателно е да се покаже на хората, че това са по-висши природни сили като психизъм и други подобни по-висши природни сили. Искане се да се отнеме на хората действителното понятие за същността на душата и се казва: «Както има електричество и магнетизъм, така има и такива по-висши сили.» Именно от водещите в ложата се прикрива, че това идва от душите на мъртвите, но поради това другите, *безобидните* души постепенно стават зависими, душевно зависими от ложата, без да знаят от какво са зависими, откъде всъщност се ръководят.

Няма никакво средство срещу тези неща освен знанието за тях. Знае ли се за тях, човек вече е предпазен. Знае ли се така, че това знание да е истинско убеждение, истинска вяра, човек вече е предпазен. Но той не бива да бъде прекалено ленив и да избягва да си усвои познанието за тези неща. Трябва да се каже, че все още не е напълно късно. Защото често съм посочвал – нещата могат постепенно да се изяснят и аз мога само постепенно да представя елементите, за да ви стане съвсем ясно, – че в течение на втората половина на 19 век много западни братства въведоха спиритизма като опит да се убедят дали вече са постигнали с човечеството това, което са искали. Беше изпробвано колко далеч са достигнали с въздействието си върху човечеството. В спиритическите сеанси – това очаквахте – хората трябваше всъщност да кажат, че има по-висши природни сили. Но левите братства бяха разочаровани, че хората най-често не казваха: «Има по-висши природни сили», а казваха: «На сеансите говорят духовете на мъртвите». Това беше жестоко разочарование за посветените на левите ложи.

То беше точно това, което те не желяеха, защото тези посветени искаха да отнемат на хората именно вярата в мъртвите. Не дейността на мъртвите, не действеноста на силите на мъртвите, а мисълта, че това идва от мъртвите, тази правилна важна мисъл трябваше да им бъде отнета. Виждате, че това е по-висш материализъм. Той е материализъм, който не само отрича духа, но иска да натъпче духа в материята. Виждате, че материализмът има още форми, под които може дори сам да се отрича, да се казва, че материализмът е изчезнал и че вече говорим за духа. Но всички говорят за духа по размит начин. Човекът остава материалист, когато цялата природа се прави на дух така, че да се появи психизмът. Въпросът е да може да се хвърли поглед в конкретния духовен свят, в конкретната духовност.

Тук имате началото на нещата, които през следващите пет столетия ще стават все по-интензивни. Злите братства засега се ограничиха до това, но те ще продължат, ако не им бъдат отнети нещата, като се преодолее удобството по отношение на духовнонаучния миороглед.

Следователно те се издадоха в спиритическите сеанси. Вместо да се утвърдят, укрят, те се компроментираха, бяха разобличени чрез тях. Това по-скоро беше нещо, чрез което се показа, че възнамеряваното начинание не им се удаде напълно. Поради това също от самите тези братства през деветдесетте години произлезе стремежът и спиритизмът като такъв да бъде дискредитиран за известно време. Накратко, виждате, че по този път със средства на духовния свят е направено нещо много радикално. Това, за което се касае, е увеличаване на властта, използване на определени условия на развитието, които трябва да се проявят в течение на развитието на човечеството.

Срещу материализирането на човешките души, срещу това заточение на човешките души в земната сфера – ложите също са в земната сфера – може да се противодейства. Когато душите на умрелите съдействат в ложите, трябва да са заточени в земната сфера. Срещу това домогване да се дейст-

ва в земната област чрез душите, може да се работи, като се следва импулсът на Мистерията на Голгота. Този импулс на Мистерията на Голгота е също и спасяването на света от материализирането на душата. Какъв ще бъде пътят на самия Христос, лежи изцяло извън волята и намеренията на хората. Никой човек, каквото и знание да притежава, никой посветен няма влияние върху това, какво ще извърши Христос, за да се появи в течение на 20-то столетие събитието, за което често съм ви говорил, което е посочено също и в мистериите драми. Това зависи от самия Христос. Христос ще се намира в земната сфера като етерно същество. За хората е важно как те ще се отнасят към него. Върху появяването на самия Христос никой няма каквото и да било влияние, дори да е най-могъщият посветен. То ще стане. Моля да го запомните. Но могат да се вземат мерки това появяване на Христос да бъде прието по различни начини и да има различни въздействия.

Да, онези братства, за които ви разказах, които искат да заточат душите на хората в материалната сфера, тези братства имат стремежа да възпрепятстват хората да забележат идването на Христос като етерна индивидуалност през 20 век. И този стремеж се поражда под влиянието на съвсем определена идея, всъщност съвсем определен волев импулс. Те се стремят да завладеят сферата на влияние, която ще се създаде чрез Христос през 20 век и по-нататък, за едно друго същество – за това ще говорим още по-точно, – за една друга същност. Има западни братства, които искат да оспорят Христовия импулс и на негово място да поставят друга индивидуалност, която никога не се е появявала в плът, а само като етерна индивидуалност, но изцяло с ариманическа природа.

Всички машинации с мъртвите и др., за които ви говорих, в крайна сметка служат на целта да отклонят вниманието на хората от Христос, който премина през Мистерията на Голгота, и незабелязано да им натрапят господството на друга индивидуалност над Земята. Това е напълно реална борба, а не е абстрактно понятие или нещо подобно, тя е съвсем реална

борба, която се стреми да постави друго същество на мястото на Христос за продължението на развитието на човечеството през останалото време от петата следатлантска културна епоха, както и за шестата и седмата. Към задачите на здравословното, честно духовно развитие принадлежи да се премахнат такива домогвания, които са изключително антихристиянски. Но само ясното прозрение може да постигне нещо. Защото другото същество, което тези братства искат да провъзгласят за владетел, това друго същество ще го наричат като Христос, истински ще го наричат «Христос»! И ще бъде изключително належащо правилно да се различава истинския Христос, който, както ще се появи, няма да е физически въплътена индивидуалност, от това същество, което ще се отличава от истинския Христос, защото никога не е било въплътено по време на земното развитие, а е същество, достигнало само до етерно проявление. То ще бъде поставено от тези братства на мястото на Христос, който трябва да остане незабелязан.

Тук имаме борбата, която се отнася до фалшифицирането на появата на Христос през 20 век. Да, който наблюдава живота само на неговата повърхност, преди всичко външните дискусии за Христос, Исус и т. н., не вижда дълбочината. Това, което се представя на хората, за да бъдат отвлечени от дълбоките неща, от това, за което всъщност става въпрос, е мъгла, дим. Когато теолозите спорят за Христос, във всички такива дискусии винаги има някакво духовно влияние и тези хора подкрепят съвсем други цели и намерения от тези, в които сами вярват с тяхното съзнание.

Това е именно опасното на понятието за несъзнателното, че днес самите хора не са наясно относно тези отношения. Докато злонамерените братства съвсем съзнателно преследват целите си, това, което тези братства съзнателно преследват, естествено, остава неосъзнато за тези, които провеждат всякакви дискусии на повърхността. Но до същността на нещата не се достига, когато се говори за несъзнателното. Защото това, така наречено несъзнателно се намира просто отвъд

прага на обикновеното съзнание и е сфера, в която знаещият може да разгръща такива неща. Виждате ли, едната страна на нещата е, че всъщност насреща наистина застават някои братства, които искат да заменят дейността на Христос с дейността на друга индивидуалност и така да устроят всички неща, че това да успее.

Насреща им стоят източни братства, именно индийски, които не по-малко искат да се намесят в развитието на човечеството. Тези индийски братства, от своя страна, преследват друга цел. Те никога не са развивали езотерична дейност, с която да привлекат мъртви в обсега на своята дейност, в обсега на своите ложи, това не ги занимава. Но от друга страна, те също не искат Мистерията на Голгота да навлезе със своите импулси в развитието на човечеството. Това също не го искат. Но не го искат, не защото мъртвите не им стоят така на разположение, както посочих при западните братства. Те не искат да се борят с Христос, който в течение на 20 век ще пристъпи в развитието на човечеството, с поставянето на друга индивидуалност, за което биха се нуждаели от мъртвите, а те ги нямат. Тези източни леви братства, именно индийските, искат да отклонят интереса от Христос, искат християнството да не се наложи. Те не искат да се прояви интересът за истинския, преминал през Мистерията на Голгота Христос, който е бил на Земята в едно единствено въплъщение в продължение на три години и който повече не може да се появи във физическо въплъщение на Земята. Те не искат да използват мъртвите в ложите си, а нещо друго. В тези индийски източни ложи вместо мъртвите, както при западните ложи, се използват друг вид същества.

Когато човекът умре, изоставя своето етерно тяло, с което се разделя много скоро след смъртта. При нормални обстоятелства това етерно тяло се поема от Космоса. Посочвал съм по различен начин¹²³, че това поемане е нещо сложно. Но преди Мистерията на Голгота, а дори и след Мистерията на Голгота, именно в източните области става възможно нещо

съвсем определено.

Когато човекът изоставя етерното си тяло след смъртта, някои същества могат да облекат това етерно тяло. Те стават етерни същества с такива, изоставени от хората тела. Така че в източните области може да се случи не мъртви хора, но всякакви демонични духове да облекат изоставени от хората етерни тела. И такива демонични духове, облечени с изоставени от хората етерни тела, се приемат в източните ложи. Западните ложи имат директно заточени в материята мъртви, а източните леви ложи имат демонични духове, които не принадлежат към земното развитие, но се промъкват в земното развитие, защото обличат изоставени от хората етерни тела.

Външно, екзотерично се прави така, че този факт се преобразява в почитание. Знаете, че към изкуството на определени братства принадлежи създаването на илюзии, защото когато хората не знаят в каква степен илюзията изобщо съществува в действителността, могат да бъдат заблудени с изкуствено създадени илюзии. Това, което се иска, се прави като се облича във формата на обожаването. Помислете си, че пред мен имам племе от хора, на което казвам – след като преди това като «зъл» брат съм постигнал етерното тяло на някой предшественик да бъде привлечено от демонично същество, – че трябва да обожават този предшественик. Предшественикът просто е изоставил етерното си тяло, което е привлечено от демоните чрез машинации на ложите. Следователно се въвежда обожествяването на предшествениците. Но тези предшественици, които се обожествяват, са просто някои демонични същества в етерното тяло на въпросния прадед.

Възгледите на източните хора могат да бъдат отклонени от Мистерията на Голгота, като се работи по този начин в източните ложи. Тогава за източните хора, а може би изобщо за хората ще се постигне да не забележат Христос като индивидуалност, когато следва да се появи в етерния свят. Те не искат на негово място да поставят някой друг Христос, а да не се забележи появата на Христос Исус.

Така от две страни се води борба срещу етерно проявяващия се в течение на 20-то столетие импулс на Христос. И което става в отделните случаи, всъщност е само последствия от проявяващото се като велики импулси в развитието на човечеството. Затова е така тъжно, че постоянно се залъгват хората, че несъзнателното, така нареченото несъзнателно действа в тях, че навътре са се утаили любовни афекти или нещо подобно, докато в действителност от всички страни през човечеството преминават импулсите на съвсем съзнателна духовност, която остава относително неосъзната, ако човек не се грижи съзнателно за осъзнаването ѝ.

Към тези неща трябва да прибавите и други. Хората, които честно са загрижени за развитието на човечеството, от край време са се съобразявали с неща, които сега охарактеризирах – много повече не може и не бива човек да направи – и от тяхна страна са направили правилното.

Едно истинско място за духовен живот, извънредно добро място, опазено от всички възможни илюзии в първите християнски столетия, е Ирландия, ирландският остров. Тя е истински опазена, повече от друга област на Земята, от всички възможни илюзии. Това е причината защо през първите християнски столетия толкова много мисионери на християнството са тръгнали от Ирландия. Но тези мисионери на християнството е трябвало да се съобразяват с едно наивно човечество, сред което са действали, защото европейското човечество, сред което са действали, по това време е било наивно. Трябвало е те да се съобразят с наивността на това човечество, но за самите себе си да познават и разбират великите импулси на човечеството. През 4 и 5 век в Средна Европа действат именно ирландски посветени. Там подготвят това, което трябва да се случи в бъдеще. По определен начин те стоят под влиянието на инициационното познание и са знаели, че в 15 век, през 1413 година ще започне петата следатлантска културна епоха. Те са стояли под това влияние и са знаели, че трябва да се подготвят за съвсем ново време, че наивното човечество трябва

да бъде опазвано за новата епоха. Какво се прави тогава, за да се опази това наивно човечество на Европа, в известна степен да бъде обградено и да не се допуснат да дойдат определени вредни влияния. Какво е направено?

По един мъдър и честен начин еволюцията е насочвана така, че постепенно се затруднява корабоплаването, което съществува през старите времена от северните страни към Америка. Докато в по-старите времена корабите са пътували от Норвегия към Америка с известна цел – утре ще говорим още за тези неща¹²⁴, – постепенно се прави Америка напълно да бъде забравена от европейското население, връзката с Америка постепенно да избледнее. През 15-то столетие европейското население не знае нищо за Америка. Развитието се насочва така именно от Рим. Връзката с Америка постепенно е била изгубена, понеже е било необходимо европейското човечество да бъде запазено от американските влияния. Съществено участие в това, европейското човечество да бъде опазено от американското влияние, взимат именно монасите от Ирландия, които като ирландски посветени християнизират европейския континент.

В по-старите времена са били донасяни съвсем определени влияния от Америка, но точно във времето, когато започва петата следатлантска културна епоха, европейското население е трябвало да остане неповлияно от Америка, да не знае нищо за нея и да живее с вярата, че Америка не съществува. Едва когато настъпва петата следатлантска културна епоха, Америка отново е открита, както е познато от историята.

Към истините, които вече могат да бъдат опознати, принадлежи и тази, че каквото се учи в училище като история, в повечето случаи е *Fable convenue* (условно установена басня). И това, че Америка за първи път е открита през 1492 година, също е *Fable convenue*. Известно време връзката с нея умело е била прикривана така, както е било необходимо. Но отново трябва да се знае как стоят нещата и какво представлява истинската история. Така че известно време Европа е била

изолирана и грижливо опазвана да не достигат до нея определени влияния.

Такива неща показват колко е важно това, така наречено несъзнателно да не се схваща като несъзнателно, а като нещо, което протича много съзнателно зад прага на човешкото съзнание, ежедневно то ни съзнание. Наистина е важно по-голяма част от човечеството днес да узнае определени тайни. Поради това направих толкова много, колкото днес изобщо е възможно да се направи, и в публичните лекции в Цюрих¹²⁵ обясних на хората доколко историческият живот не се схваща с обикновеното съзнание, а в действителност се сънува; как съдържанието на историята в действителност се сънува от хората и едва когато те осъзнаят, че то се сънува, представите им ще могат да станат правилни.

Това са неща, чрез които съзнанието постепенно се събужда. Явленията и фактите, които се проявяват, показват истината за тези неща. Само че те не бива да се игнорират. Но хората минават слепи и спящи през събитията, минават слепи и спящи през такива трагични катастрофи като сегашната. Това са неща, които исках да представя пред вас първоначално повече исторически. Утре ще говоря по-точно за тях.

Бих искал да прибавя още една представа към нещата. Първо, от обясненията видяхте каква огромна разлика има в развитието на човечеството между Запад и Изток. Второ, моля ви да имате предвид следното: Психоаналитикът говори за подсъзнателното, за подсъзнателния душевен живот и така нататък. Не става въпрос да се говори с едно такова неопределено понятие за нещата, а те да се схванат. Какво всъщност се намира отвъд прага на съзнанието? Какво има там? Наистина там долу под прага на съзнанието има много. Само по себе си обаче то е много съзнателно. Но трябва да се узнае що за съзнателна духовност има отвъд прага на съзнанието. Трябва да се говори за съзнателна духовност отвъд прага на съзнанието, а не за несъзнателна духовност. Да, трябва да сме наясно, че човекът има много неща, за които не знае в обикно-

веното съзнание. Щеше да е зле за човека, ако в обикновеното съзнание знаеше за всичко, което става в него. Помислете си колко би трябвало да чака със своето ядене и пиене, ако преди това трябва точно да изучи физиологичните и биологичните процеси, които започват да протичат от момента на приемането на храната! Всичко това се извършва в неосъзнаваната от човека област, но навсякъде участват духовни сили, духовни същества, също и при тези чисто физиологични процеси. Но човекът не може да чака с яденето и пиенето, докато се научи какво всъщност протича в него? Така протичат много неща в човека. Голяма част, дори по-голямата част от неговото същество е неосъзнавана от него, или по-добре казано, подсъзнателна.

Но своеобразното е, че от това подсъзнателно, което носим в нас, при всички обстоятелства се намесва едно друго същество. Така че ние не сме само съчетанието от тяло, душа и дух, а носим в тялото си по света нашата независима от нас душа, като кратко време преди раждането подсъзнателните части на човека се завладяват от едно друго същество. То е тук, това неосъзнавано същество, и придружава човека през целия му път между раждането и смъртта. Малко преди раждането то влиза в човека и го придружава. Можем да характеризираме това същество, което изпълва човека в онези части, които не се осветляват от обикновеното съзнание, по следния начин. То е много интелигентно същество, надарено с воля, много сродна с природните сили, много по-сродна, отколкото човекът е сроден с природните сили със своята воля. Трябва да изтъкна обаче особеността, че то би изживяло голяма опасност, ако при сегашните условия би преминало заедно с човека през смъртта. При настоящите условия съществото не може да преживее смъртта. То изчезва малко преди смъртта и трябва да се спасява, но се стреми така да нагласи човешкия живот, че да може да завладее и смъртта. За човешкото развитие би било нещо ужасно, ако това същество, което завладява човека, би могло да завладее също и смъртта, да умре с човека

и по този начин заедно с човека да навлезе в духовните светове, в които той пристъпва след смъртта. То винаги трябва да се спогува с човека предварително, преди той да пристъпи след смъртта си в духовния свят. Това в някои случаи му е доста трудно и се получават всякакви усложнения. Но нещата са такива, че това същество, което витае изцяло в подсъзнателното, е много зависимо от Земята като цял организъм.

Земята в никакъв случай не е същество, каквото геолозите или палеонтолозите си представят. Земята е изцяло живо същество. Човекът вижда от него само костната система, защото геологът и палеонтологът разглеждат само минералното, което е само костният скелет. Щом знаят само това, те приблизително знаят толкова, колкото ако вие бихте влезли тук и от всички уважаеми слушатели бихте видели само костите, само костната система. Представете си, че влизате през вратата и върху тези столове виждате да седят само скелети, не че нямате нищо друго освен кости, но да приемем, че човекът има способността да вижда само костите, както се виждат с рентгенов апарат. Толкова и геологията вижда от Земята, тя вижда само костния скелет. Земята има не само скелет, а е жив организъм и от центъра си излъчва особени сили към всяка точка, всяка територия на повърхността си.

Представете си така повърхността на Земята (виж рис.), тук източната страна, тук западната, само да се обхване големината с очи. Силите, които се излъчват от Земята, са нещо, което принадлежи към живия организъм на Земята. И според това дали човекът живее на едно или друго място на Земята, влиза

във взаимна връзка с тези земни сили, но не неговата душа, не тази безсмъртна душа, която само индиректно се свързва с тях. Безсмъртната душа на човека е много независима от земните условия, тя изкуствено се прави зависима от земните условия по начина, който показва днес. Но по околел път чрез това друго същество, което от момента на раждането навлиза в човека и преди смъртта отново трябва да го напусне, чрез това друго същество действат особено силно различните сили, навлизащи в човека в зависимост от типа на расата и географските особености. Следователно двойникът, който човекът носи в себе си, е този, върху който действат особено географските и другите диференцирани сили.

Това е особено важно. Утре ще видим как се въздейства върху този двойник от различните точки на Земята и какви са последствията. Необходимо е да свържете това, което казах днес, с утрешното, понеже едното почти не може да се разбере без другото. Сега трябва да се опитаме да възприемем такива понятия, които още по-сериозно ще се свържат с отнасящото се до цялата действителност, до онази действителност, в която човешката душа живее според цялото си същество. И тази действителност метаморфозира по различни начини, но много зависи от човека как тя се променя. Важна метаморфоза вече е тази, когато човек осъзнае как човешките души, според това дали между раждането и смъртта възприемат материалистически или духовни понятия и представи, съответно биват заточени в земната сфера или се издигат в духовните сфери. За тези неща трябва да имаме все по-ясни понятия и представи. Тогава ще установим правилните съотношения към целостта и все повече ще трябва да ги изграждаме. Това наистина не лежи в смисъла на едно абстрактно духовно движение, а при нас трябва да залегне в смисъла на напълно конкретно схващаното духовно движение, което свързва някои индивидуалности с духовния живот.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 19 ноември 1917 г.

Относно сегашните разглеждания, които свързвам с появата на стремеж към познанието, но с неподходящи познавателни средства, и които ни доведоха до бъдещи исторически перспективи, ви моля, най-напред да забележите, че както при тези неща, така и при това, което казах при моето предишно посещение, воден от същото намерение, от същия импулс, става дума за съобщения за действителни процеси, а не за някаква теория, не за мисловна систематика, а за споделяне на факти. Тъкмо това е точката, която трябва да имаме предвид, защото иначе ще ни бъде трудно да разберем тези неща. Не става дума да ви представям исторически закономерности или идеи, а за факти във връзка с намерения както на определени личности, участващи в окултни братства, така и на други същества, които имат влияния върху такива окултни братства, чието влияние е желано от тях. Но такива, каквито са те, не принадлежат към възплетените хора, а са същества от духовния свят, и е много необходимо да го имате предвид особено при сведения като вчерашните. Защото при тези братства имаме работа с различни групи – знаете го от обсъжданията през миналата година¹²⁶. Тогава обясних, че сред такива братства имаме работа с група, искаща да се запазят определени висши истини в абсолютна тайна. Но освен това човек има работа с членове на братства, които въпреки другите различия, са били съгласни от средата на 19-то столетие да бъдат разкрити на човечеството предпазливо и по подходящ начин определени истини, чието оповестяване се смята за крайно необходимо. Между тези главни групи има и други с различни нюанси. Оттук виждате, че намеренията, които се внасят в човешкото развитие като импулси именно от такива братства, много често са въпрос на компромис. Братства, запознати с духовните импулси, действащи в човешкото развитие, виждат да набли-

жава значимото събитие от началото на четиридесетте години, а именно борбата на определени духове с по-висшите духове, приключила през 1879 г. В тази борба духове с лична природа, духове на мрака, се включват в събитията, които символно се представят с победата на Михаил над дракона. Когато тези братства чувстват да се приближава това събитие в средата на 19-то столетие, е трябвало да вземат отношение, да се запитат какво следва да се направи.

Членовете на тези братства, държащи сметка преди всичко за изискванията на времето, в известна степен са въодушевени от най-добри намерения. Те са тези, които се намират под влиянието на погрешните импулси, отнасящи се до материализма. Предимно те са загрижени да разкрият на хората, които всъщност искат да знаят нещо само по физически път, нещо от духовния свят именно по материалистически начин. Намеренията, които от тази страна лансират спиритизмът да навлезе в света през четиридесетте години, са добри.

По времето на борбата, в която на Земята трябва да цари предимно критичната духовност, т. е. насоченият само към външния свят разум, става необходимо хората да получат поне усещане, чувство, че наоколо съществува духовен свят.

И както обикновено става, така се поражда и този компромис. Членовете на братства, които се опълчват срещу оповестяването на определени духовни истини, са малцинство и се налага да се съгласят. Да се внесат в света нещата, които са във връзка със спиритизма, не са техните собствени намерения. Където се касае до сдружения и е налице волята на сдруженията, се работи с компромиси. Но естествено, както става обикновено в живота, когато в някое сдружение се реши нещо, не само тези, чиито намерения са се наложили, очакват нещо от решението, а и тези, които първоначално са били против, също очакват нещо, щом вече е гласувано.

Така добронамерените духовни членове на братствата са на погрешното мнение, че чрез използване на медиуми хората биха се убедили в съществуването на духовен свят около тях и

тогава въз основа на това убеждение биха могли да им се дадат и по-висши истини. Това би станало, ако биха се осъществили намеренията на добронамерените членове на братствата, ако проявяващото се чрез такива медиуми се тълкува в смисъла, че човек има работа наоколо с духовен свят. Случва се обаче съвсем друго нещо. Това, което се проявява чрез медиумите, се интерпретира от хората, вземащи участие в сеансите, като идващо от мъртвите. Поради това проявяващото се чрез спиритизма всъщност е разочарование за всички. Оставилите се да бъдат убедени, естествено, най-много съжаляват, че в спиритическите сеанси – отчасти с право – се говори само за появяване на духовете на умрелите. Добронамерените напредничави посветени също са разочаровани, понеже изобщо не са очаквали, че ще се говори за мъртвите, а не за общ елементарен свят. Преди всичко обаче тези неща ги проследяват онези, които са посветени по определен начин. Освен споменатите членове на братства, има членове на други окултни братства, или отчасти и на същите, където има малцинства, а понякога дори мнозинства. Трябва да обърнем вниманието и на други посветени, наречени вътре в братствата «леви братя», които преди всичко използват всеки импулс, внесен в човешкото развитие, за да придобият власт. Тези леви братя също очакват, от своя страна, нещо от това, което се проявява чрез спиритизма. Вчера казах, че сеансите с душите на умрелите хора се провеждат преди всичко от такива леви братя. Какво ще се прояви чрез спиритическите сеанси, е интересно преди всичко за тях. Те постепенно си присвояват цялата област. Добронамерените посветени постепенно изгубват интерес към спиритизма, в известна степен се чувстват дори засрамени, понеже тези, които още от началото не са били съгласни със спиритизма, им казват, че от самото начало е трябвало да се знае, че сега нищо не може да се постигне чрез спиритизма. Поради това обаче спиритизмът остава в зоната на влияние, бих казал, на левите братя. Вчера говорих за такива леви братя, които преди всичко се чувстват разочаровани, понеже виж-

дат, че чрез извикания на сцената спиритизъм е възможно да се разкрие това, което всъщност сами са поощрили, но те не искат да излезе наяве. Тъкмо в спиритическите сеанси, понеже участниците вярват да срещнат мъртвите, е възможно чрез мъртвите да се разкрие това, което някои леви братя правят с душите на умрелите. Възможно е било на спиритическите сеанси да се появят души, с които левите братя са злоупотребили в известен смисъл.

Трябва да знаете, че при тези сведения не става дума за теории, а да се разкажат фактите, отнасящи се за индивидуалности. И когато тези индивидуалности са обединени в братства, от едно и също нещо някой може да очаква едно, друг – друго. Когато се говори за фактите от духовния свят, не е възможно да се търси нещо друго от действия, произхождащи от импулсите на индивидуалностите. Каквото върши един или друг човек, си противоречи също и тук в живота. Говори ли се за теории, не бива да се накърнява законът на противоречието. Говори ли се обаче за факти, ще се види – точно защото се говори за факти, – че много често тези факти от духовния свят си съответстват също толкова малко, колкото делата на хората на физическото поле. Моля, винаги го имайте предвид. Когато се говори за тези неща, не може да се говори за действителности, ако не се отнася до индивидуални факти. Отделните течения трябва да се различават, да се отделят едно от друго.

Това е във връзка с много важен факт, който трябва да осъзнаем преди всичко останало, ако искаме да стигнем до приблизително задоволителни възгледи в настоящето. Това, което ще кажа, е съвсем принципен и значителен факт, макар малко абстрактен, но ние трябва да го разгледаме.

Когато човек иска да си изгради определени възгледи, с право иска отделните части да си съответстват. Той прави това по известен навик, който е напълно правилен, понеже е свързан с най-скъпото душевно и духовно наследство на човечеството от изминалите столетия – монотеизма. Човек иска да доведе всяко преживяване назад до всеобщото единство на

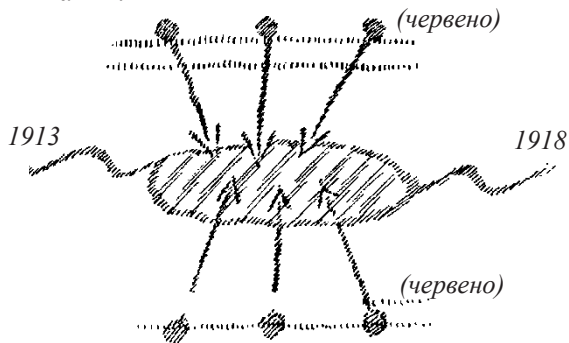
основата на света. Това има своето добро основание, но не в посоката, както обикновено вярват хората, а в съвсем друга посока, за която ще говорим следващия път. Днес искам да ви представя важните неща само принципно.

Който пристъпи към света с предпоставката, че всичко трябва да може да се обясни без противоречия, като че ли произлиза от единна мирова основа, ще изживее много разочарования, точно когато по непредубеден начин разглежда света и неговите явления.

Установено е във времената, че всичко, което човекът вижда в света, го разглежда според пасторалния миросглед: всичко води назад до единен божествен праизвор, всичко произлиза от Бог, следователно трябва да се обясни по единен начин.

Но не е така. Не е така и това, което ни заобикаля като световни явления, не произлиза от единен праизвор, а произлиза от различни една от друга духовни индивидуалности. Различни индивидуалности действат заедно за появата на явленията в света, който ни заобикаля. Така е първоначално. За това, което монотеизмът има право, ще говорим следващия път. Но първоначално е така. Трябва да си представим, че щом прекрачим прага на духовния свят, в определен смисъл ще срещнем високо развити отделни, независими индивидуалности. Но тогава не можем да очакваме, че това, което се появява, може да се обясни, като се опираме на единен принцип. Представете си схематично (виж рис., стр. 180), че тук имаме някакво събитие или, да речем, събитията от 1913 г. до 1918 г. Преживяванията на хората, естествено, продължават и в двете посоки. Да, историкът винаги ще бъде изкушен да предположи общ принцип в цялото протичане на събитията. Така обаче не е, а щом прекрачим прага на духовния свят, който може да се прекрачи надолу и нагоре (виж рис., червено), все едно е, в тези събития действат заедно различни индивидуалности, които са независими едни от други (виж рис., стрели). И ако не се съобразите с това, ако навсякъде предполагате единна мирова основа, никога няма да разберете явленията. Едва когато

имате предвид, че в това, което в известен смисъл са талазите на събитията, различните индивидуалности работят заедно или едни срещу други, едва тогава ще разберете нещата по правилния начин.

Тези неща са свързани с най-дълбоките тайни на човешкото развитие. И само монотеистичното чувство замъгли този факт през столетията или дори хилядолетията, но те трябва да се имат предвид. Оттам следва, че ако днес човек иска да разбере същността на света, не бива да бърка логиката с абстрактната липса на противоречия. Абстрактната безропотност не може да вирее в свят, в който действат заедно различни независими едни от други индивидуалности. Поради това стремежът към абстрактна липса на противоречия винаги ще води до обедняване на понятията, които няма да могат повече да обхващат цялата действителност. Те могат да обхванат цялата действителност само когато обхващат онзи противоречив свят, който представлява действителността. Това, което се простира пред човека като природа, е произлязло по много своеобразен начин. Също и в природата, във всичко, което човекът нарича природа и обхваща, от една страна, като цялост природните науки, а от друга страна, като служба на природата, природна естетика и др., действат различни индивидуалности. Но от мъдрото мирово ръководство са взети в настоящия цикъл на развитието на човечеството много благодатни мерки по отношение на човека. А именно това, че човекът може да

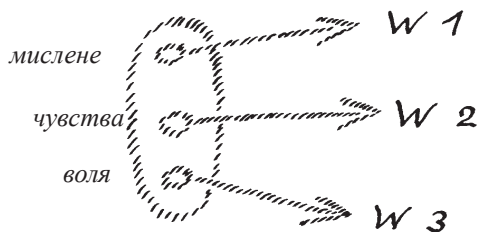
разбира природата с понятия, отнасящи се до единно ръководство, понеже чрез сетивните възприятия той може да изживее от природата само това, което е в зависимост от единното управление. Зад кулисите на природата лежи нещо друго, което се повлиява от съвсем друга страна. Но то бива изключено, когато човекът възприема природата. Така става, че това, което човекът нарича природа, е единна система, но само затова, че е пресята. Доколкото възприемаме със сетивата си, природата същевременно е пресята. Всичко противоречиво в нея е пресято и природата ни се представя като единна система. В момента обаче, когато прекрачим прага и добавим това, което принадлежи към реалността и към обяснението на природата – елементарните духове или влиянията върху човешките души, които се насочат към природата, – в същия момент не сме в състояние да говорим за единна система по отношение на природата, а трябва да разберем, че имаме работа с действията на воюващи едни с други или подкрепящи се взаимно индивидуалности.

В елементарния свят откриваме духове на Земята – гноми; духове на водата – ундини; духове на въздуха – силфи; духове на огъня – саламандри. Всички те са тук. Да, те не са такива, че всичките да биха могли да сформират единна рота. Не е така, а тези различни царства – гноми, ундини, силфи и саламандри – в определен смисъл са самостоятелни; работят не само като членове на една система, а и воюват едни с други. По начало техните намерения нямат нищо общо помежду си, а това, което се поражда, се поражда поради разнообразната общност на намеренията. Познаваме ли намеренията в това, което се представя пред нас, виждаме, че заедно работят например огнените духове и ундините. Но никога не бива да вярваме, че зад тях стои някой, който ги командва. Не е така. Това мнение е много разпространено в настоящето и философи като например *Вилхелм Вунд* – за когото *Фриц Маутнер*¹²⁷ с право казва «Авторитет въз основа на благоволенieto на негова милост издателя», но преди войната той е бил авто-

ритет почти за целия свят – смятат, че всичко намиращо се в човешката душа, представи, чувства и воля, може да се схване като цялост, понеже казват: Душата е единство, следователно всичко това принадлежи към една цялост, към една обща система. Но това не е така и няма да се разберат онези силни многозначителни противоречия и несъответствия в човешкия живот, с които се занимава именно аналитичната психология, ако нашите представи не потъваха зад прага в съвсем други области, където други индивидуалности влияят върху чувствата и волята ни.

Толкова е странно! Вижте, ако това е човешката мъдрост (виж рис., овал) и в човешката мъдрост имаме живота на мислите, чувствата и волята (три кръга), тогава систематик като Вунд не може да си представи нещо повече от факта, че всичко е една система.

Мисленето, животът на представите води в определен свят (W 1), чувствата – в друг свят (W 2), волята – в трети (W 3). Човешката душа е затова, за да образува единство от това, което в света извън човека, в моментния свят извън човека е триделност, троичност. Всички тези неща трябва да се имат предвид, щом за историческото развитие на човечеството станат важни импулсите, които трябва да се включат в него.

Вече казах¹²⁸, че всеки период от следатлантската епоха има своята особена задача. В общи линии характеризирах задачата на петата следатлантска епоха, като подчертах, че човечеството в тази епоха трябва да се занимае със злото като импулс в световното развитие. Какво означава това, сме об-

съждали по различни начини. Не е възможно другояче, освен ако появяващите се на погрешното място сили, които поради това са станали зли, се овладеят чрез усилията на хората през петата следатлантска епоха за доброто на човечеството, така че то да може да работи с тези сили на злото за доброто на цялото бъдещо световно развитие. Поради това задачата на петата следатлантска епоха ще бъде особено тежка, защото много изкушения предстоят на човечеството. И когато злото постепенно започне да се проявява, човекът, естествено, много повече е склонен да му служи при дадени обстоятелства във всички области, вместо да започне борба, като постави в служба на правилното световно развитие това, което му се представя като зло. Въпреки всичко, това трябва да се направи; до определена степен злото трябва да се постави в служба на доброто, на правилното световно развитие. Без това не може да се навлезе в шестата следатлантска епоха, която ще има съвсем други задачи, а именно да предостави възможност на човечеството преди всичко да живее с духовни импулси, съзерцавайки духовния свят, въпреки че още ще е свързано със Земята. Точно с тази задача по отношение на злото през петата следатлантска епоха е свързано, че може да настъпи един вид лично затъмнение при хората. Знаем, че от 1879 г. най-близкостоящите до човека духове на мрака, принадлежащи към царството на ангелите, се подвизават в света на хората, понеже са отблъснати от духовния свят и действат вътре в човешките импулси, намират се вътре в тях. Вече казах, че точно затова, че така близкостоящи до човека същества по невидим начин действат между хората и заради намесващите се сили на злото човекът е възпрепятстван да признае духовното с разума си – понеже това е във връзка със задачата на петата следатлантска епоха, – поради това в тази пета следатлантска културна епоха ще има много възможности за мрачни заблуждения и др. В определен смисъл през петата следатлантска епоха човек трябва да направи усилие да обхване духовното чрез своя разум. Поради това, че духовете на мрака са победе-

ни през 1879 г., все повече духовна мъдрост ще може да протича от духовните светове надолу. Само ако духовете на мрака биха останали горе в духовните царства, щяха да са пречка за това протичане надолу, което занапред не могат да възпрепятстват, но могат да създават заблуждения, които да помрачават душите. А какво се използва за помрачаването, отчасти вече описахме. описахме какво се е направило, за да се попречи на хората да възприемат духовния живот.

Всичко това не бива да бъде повод за оплаквания или нещо подобно, а за засилване на усърдието и енергията в човешката душа, стремяща се към духовното. И ако в тази следатлантска епоха хората постигнат това, което може да се постигне чрез преобразяването на злото в добро, същевременно ще постигнат и нещо огромно, тогава петата следатлантска епоха ще узнае нещо велико за развитието на човечеството, ще го знае много по-добре от предишни или следващи епохи. Христос се появява чрез Мистерията на Голгота през четвъртия културен период от следатлантската епоха, но човешкият разум може да го осъзнае едва през петия културен период от следатлантската епоха. През четвъртия следатлантски културен период хората можеха да разберат, че в Христовия импулс имат нещо, което ги извежда като души отвъд смъртта. Това е станало достатъчно ясно чрез павликянството. Но за развитието на петия следатлантски период ще настъпи нещо още по-значително, в което човешките души ще разберат, че в лицето на Христос имат помощта, чрез която да преобразуват силите на злото в добро. Но има нещо, свързано с тази особеност на петия следатлантски период (1413 – 3573), което човекът всеки ден наново трябва да осъзнава и да не забравя, макар че е доста склонен да го забравя, т. е. че в това пето следатлантско време трябва да стане борец за духовността и да усети, че силите му отпадат, ако непрекъснато не държи юздите им и не ги прищпорва за завладяването на духовния свят. В този пети следатлантски период в най-висока степен се касае за човешката свобода. Човекът трябва да понесе това. И в определен

смисъл всичко, засягащо хората през този пети следатлантски период, трябва да се разглежда така, че да се има предвид идеята за човешката свобода. Отслабнат ли силите на човека, всичко би могло да се превърне в зло. Той не бива да бъде воден като дете в този пети следатлантски период. Определени братства, които в известен смисъл си поставят за идеал да ръководят хората като деца, както са били ръководени в третия и четвъртия следатлантски културен период, не правят правилното. Те съвсем не правят това, което всъщност трябва да се прави за развитието на човечеството – хората да се насочват към духовния свят така, че приемането или отблъскването на духовния свят да бъде предоставено на човешката свободна воля. Това постоянно трябва да се осъзнава от всеки, който говори за духовния свят през петия следатлантски културен период. Поради това определени неща в този пети следатлантски културен период могат само да бъдат казани, но казането сега е също толкова важно, както нещо друго е било важно в предишните епохи. За това искам да ви дам един пример. Споделянето на истини в нашето време, ако мога да говоря така тривиално, изнасянето на истини е най-важното. Хората трябва да се съобразяват с тях, като изхождат от свободата си. По-далеч от лекцията, от споделянето на истините не бива всъщност да се отива. Останалото трябва да последва по свободно решение; така да последва, както следват нещата, които се взимат като решения въз основа на импулсите на физическия план. Това се отнася и за нещата, които в определен смисъл могат да се насочват и ръководят единствено от самия духовен свят. Ще се разберем по-добре, когато преминаем към детайлите. Още през четвъртия следатлантски културен период е така, че други неща са се взимали под внимание, а не само простото слово, простото споделяне. Какво се е взимало тогава под внимание? Нека разгледаме един случай. Островът, който днес се нарича Ирландия, има доста своеобразности. Този остров Ирландия се отличава с някои неща от останалата част на Земята. Всяка област на Земята се отличава от други-

те, това не е нищо особено, но днес искам да изтъкна сравнително голямата разлика между Ирландия и други области на Земята. Можем да се върнем назад в развитието на Земята, както вече знаете от моята книга «Въведение в тайната наука», и да констатираме различни влияния, различни явления в това, което като факти може да се свали от духовния свят. От «Въведение в тайната наука» знаете как стоят нещата, когато човек се върне до това, което се нарича лемурска епоха, какво се случва там от лемурската епоха насам, как са се развили различните неща.

Вчера обърнах вниманието към това, че цялата Земя трябва да се взема като един организъм, но различните територии имат различни излъчвания и влияния върху обитателите си. Тези излъчвания имат особено влияние върху двойника, за когото вчера споменах на края на лекцията. В Ирландия е така, че хората, които са я познавали в по-старите времена, описват цялото ѝ своеобразие в приказки и легенди. Известна е една езотерична легенда, описваща същността на Ирландия в земния организъм. В нея се разказва, че някога човечеството е изгонено от рая, понеже Луцифер изкушил хората и сега те са разпръснати по целия останал свят. Но този останал свят съществува по времето, когато човечеството е изгонено от рая. Следователно раят с Луцифер в него се различава – така се казва в тази приказка, в това легендарно изложение – от останалата Земя, където е отишло човечеството. Ирландия не принадлежи в същия смисъл към останалата Земя, понеже преди Луцифер да влезе в рая, върху Земята било създадено отражение на рая и това отражение е Ирландия.

Разбирате ли добре? Значи Ирландия е това парче Земя, което няма общо с Луцифер, няма отношения с него. Онова, което е трябвало да бъде отделено от рая, за да се появи неговото земно отражение, трябвало да попречи на Луцифер да влезе в рая. Следователно Ирландия е била възприемана в тази легенда така, че най-напред представлява отражение, отделена от рая част, която трябва да попречи на Луцифер да

влезе в рая. След като Ирландия е отделена от рая, Луцифер може да влезе в него.

Тази езотерична легенда, която така бегло ви представям, е много хубава. За много хора тя е била обяснението за съвсем особената задача на Ирландия през различните столетия. В първата мистерийна драма, която написах, откривате това, което толкова много се разказва: как християнизирването на Европа е тръгнало от ирландските монаси. Когато *Патрик*¹²⁹ въвежда християнството в Ирландия, нещата стоят така, че християнството там води до голяма благочестивост. Тълкувайки по друг начин току-що споменатата легенда, по времето, когато силите на европейското християнство в неговите най-добри импулси произлизат от Ирландия, която гърците наричали «Ирне», а римляните «Иверния», тя е наричана от посетените с любов към християнството «Остров на светиите», заради благочестивостта, царяща в християнските манастири. Това е във връзка със силите, за които говорих, териториалните сили, издигащи се от Земята и обхващащи двойника, които за Ирландия са най-добрите.

Вие ще кажете: Тогава би трябвало в Ирландия да се намират най-добрите хора. Да, но по света не е така. Във всяка област пристигат и други, имат поколения и т. н. Следователно не е така, че човекът да е само резултат от късчето Земя, на което стои. Възможно е характерът на хората да противоречи на това, което се издига нагоре от Земята. Не бива това, което наистина се развива в човека, да се прибави като характеристика на земния организъм, отнесен към определена територия. Тук човек отново ще навлезе само в света на илюзиите.

Но днес може да се каже нещо като това, което сега ви подчертах, че Ирландия е съвсем особена почва. От такива предания би трябвало между многото фактори да изпъкне един фактор, който днес по плодоносен начин може да доведе до социално-политически идеи. Би трябвало да се съобразяваме с такива фактори. Това, което казах за Ирландия, е един фактор, човек трябва да се съобразява с такива фактори. Всич-

ко това трябва да се събере и да стане наука за формиране на човешките отношения на Земята. Преди това да стане, няма да има добро по отношение на изграждането на обществените отношения. Това, което може да се каже, като се изхожда от духовния свят, би трябвало да се влее в мерките, които се вземат. Затова в публичните лекции¹³⁰ казах, че е важно всички, които имат общо с обществени дела, държавници и т. н., да се запознаят с тях, защото само чрез това ще могат да овладеят действителността. Но те не го правят, преди всичко не са го направили досега. Но то е необходимост.

Днес съответно на задачите на петия следатлантски културен период става въпрос за казането, за съобщаването, защото преди казаното да се превърне в дела, трябва да се вземат решенията така, както се взимат от импулсите на физическото поле. В предишните времена е било по-различно, тогава е можело да се направи още нещо.

В определен момент от третия следатлантски период известно братство нарежда да се изпратят голям брой колонисти от Мала Азия на остров Ирландия. При това заселените там колонисти произхождат от същата област, от която произхожда по-късно философът Талес¹³¹. Прочетете в моята книга «Загадки на философията»¹³² за философията на Талес. Той произхожда от същата област, макар и по-късно, едва в четвъртия следатлантски период. Но от обкръжението, от цялата духовна субстанция, от която произлиза по-късно философът Талес, посветените изпращат още по-рано колонисти в Ирландия. Защо? Понеже познават своеобразието на такава област на Земята, каквата е Ирландия. Те познават това, което е загатнато с езотеричната легенда, за която ви разказах. Те са знаели, че силите, излъчващи се от Земята през почвата на Ирландския остров, действат върху хората така, че човекът бива по-малко повлияван от интелектуалността, егоизма и решителността. Посветените, които изпращат колонисти, много добре са знаели и избират хора, които поради своите особени кармични заложи изглеждат подходящи да бъдат изложени

тъкмо на влиянията на остров Ирландия. В Ирландия и днес има потомци от онова древно население, което някога е присадено от Мала Азия и е трябвало да се развие така, че да не се прояви ни най-малката интелектуалност, разум и решителност, но за сметка на това да се култивират определени особени способности на душевността.

Така от дълго време е подготвяно това, което се проявява в Ирландия като миролюбиво разпространение и славно развитие на християнството, от което по-късно се излъчва християнизиранието на Европа. От дълго време е било подготвяно това. Съотечествениците на по-късния Талес изпращат там хора, подходящи да станат монаси, които да могат да действат по начина, който ви показах. Много такива неща се правят в древните времена и когато ги намерите днес в екзотеричната история, описани от неразумни историци – които естествено могат да имат много ум, защото умът днес се намира и на улицата, – когато прочетете сведения за колонизациите на древните от такива историци, винаги трябва да сте наясно, че при такова колонизиране действа дълбока мъдрост, то е насочвано и водено, като се е имало предвид това, което следва да стане в бъдеще, като в онова време са се съобразявали със своеобразието на земното развитие.

Това е друг начин да се разпространи духовната мъдрост в света. Този, който поема правилния път днес, не бива да го прави така, не бива да разпръсва по света хората срещу волята им, да им предписва нещо, а така да действа, че да каже на хората истината и те сами да се съобразяват с нея.

В това виждате показан съществен напредък от третия, четвъртия към петия следатлантски културен период. Такъв факт трябва много добре да се вземе под внимание. Трябва да се знае как е необходимо този импулс на свободата да протече през всичко, което се прави през петия следатлантски културен период. Защото именно срещу тази свобода на човешката душевност се опълчва онзи противодействащ дух, за когото говорих вчера като за един вид двойник на човека, придружа-

ващ го от известно време преди раждането до смъртта, но който трябва да напусне човека в момента на смъртта му. Когато човек стои под такова влияние, което непосредствено е свързано с двойника, се проявява всичко възможно, което може да се прояви през този пети следатлантски културен период, но което не е подходящо за петия следатлантски културен период, т. е. да се даде възможност на човека да реализира задачата си така, че в борбата със злото до известна степен да може да се извърши преобразяването на злото в добро.

Помислете какво всъщност стои зад всички тези неща, в които е поставен човекът на петия следатлантски културен период. Отделните факти трябва да се разгледат в истинската светлина; те трябва да бъдат разбрани. Защото там, където действа двойникът, за когото говорих вчера, там се действа против същинската тенденция на петия следатлантски културен период. Само че в този пети следатлантски период човечеството не е стигнало дотам, правилно да разглежда фактите; особено през тези тъжни три години човечеството съвсем не бе в състояние по някакъв начин правилно да разглежда фактите.

Вземете един привидно далеч лежащ факт от това, което обясних. Фактът, който искам да ви покажа, е следният. В голям железодобивен завод е трябвало десетки тонове желязо да бъдат натоварени на товарни вагони. За това, естествено, са ангажирани определен брой работници. Седемдесет и пет мъже трябвало да работят и се установява, че всеки може да натовари дванадесет и половина тона на ден; следователно 75 човека по 12,5 тона на ден.

Един мъж, който повече се вслушва в двойника вместо в това, което трябва да се извоюва за човешката душевност в смисъла на напредъка на човечеството през петия следатлантски период, един такъв човек е *Тейлър*¹³³. Той пита първо фабрикантите, дали не мислят, че отделният работник може да натовари повече от 12,5 тона на ден. Фабрикантите мислят, че един работник би могъл да натовари най-много 18 тона.

Тогава Тейлър казва: Нека да изпробваме.

Той тръгва заедно с работниците, за да експериментира. Чрез това машинното естество се пренася в човешкия социален живот. Започва експериментирането с хората. Той изпробва дали наистина е така, както казват практичните фабриканти, че човек може да натовари най-много 18 тона на ден. Устройва паузи, които според физиологията пресмята така, че хората да съберат в тези паузи тъкмо толкова сили, колкото преди това са изразходвали. Установява се, разбира се, че при един е възможно едно, при друг – друго. Тогава той прилага аритметични методи. Знаете, че те се прилагат в механиката, при хората не могат да се приложат, понеже всеки човек има своето право на съществуване, но Тейлър прилага аритметични средства, това означава, че избира онези работници, които общо взето използват по-рационално паузите, и им разрешава тези рационални паузи. Другите, които не могат да възстановят силите си в тези паузи, просто са изхвърлени. Тогава се установило, че когато по този начин се експериментира с хората, ако избраните чрез селекция напълно се възстановят в паузите, могат да натоварят всеки поотделно по 47,5 тона. Върху работниците се прилага механизмът на дарвиновата теория: неподходящите се изхвърлят, подходящите се избират чрез селекция. Подходящи са тези, които чрез съответното използване на паузите могат да натоварят не 18 тона, както преди се е предполагало, а максимум 47,5 тона. Чрез това също и работниците били удовлетворени, защото така се пести невероятно много и чрез това се увеличило заплащането на всеки работник с 60 процента. Така подходящите в борбата за съществуване, избраните чрез селекция, се правят доволни хора. А другите, неподходящите, нека да гладуват!

Това е началото на един принцип! Такива неща малко се вземат под внимание, защото не се осветляват, като се имат предвид големите взаимовръзки. Но те трябва да се разглеждат от тази страна. Засега е само прилагане на неправилни естественонаучни представи върху човешкия живот. Импул-

сът остава и се прилага върху нещата, които се появяват през петия следатлантски културен период като окултни истини. Дарвинизмът не съдържа окултни истини. Неговото приложение обаче би довело наистина до големи безобразия – прилагане на дарвинистическите възгледи по отношение на непосредственото експериментиране с хора. Но когато към това наистина се прибавят окултни истини, както те трябва да се разкрият в течение на петия следатлантски културен период, по този начин се печели чудовищна власт над хората, но само чрез това, че винаги се избират най-подходящите. Но ще бъдат избирани не само най-подходящите, а чрез това, че се търси определено окултно откритие, за да се направят подходящите все по-подходящи, ще се стигне до чудовищно използване на властта, което ще бъде противопоставено на добрите тенденции на петия следатлантски културен период.

Исках да покажа такива взаимовръзки, каквито сега ви представих, за да видите как изглежда началото на обхващащи бъдещето намерения, и как тези неща трябва да се осветлят от определени по-висши гледни точки. Нашата бъдеща задача ще бъде следващия път да посочим три до четири истини, до които трябва да стигне петият следатлантски културен период. При това ще бъде показано как може да се злоупотреби с тези истини, когато не се приложат в смисъла на правилните добри тенденции на петия следатлантски културен период, а когато предимно изпълняват условията на двойника и са представявани чрез братства, искащи да поставят друго същество на мястото на Христос.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 25 ноември 1917 г.

Днес искам да добавя някои неща към разглежданията, които напоследък направихме. Ако следите хода на времето, ще можете понякога да забележите как в мислите, чувствата и импулсите, в които дълго време хората намираха това, чрез което «стигнахме толкова далеч», днес не можем да намерим нещо, което да ни помогне да се справим в близкото бъдеще. Вчера наш член пхна в ръката ми един брой на «Франкфуртски вестник» от последната сряда, 21 ноември, 1917 г. Там се изказва един много учен господин¹³⁴ – трябва да е много учен господин, понеже пред името му стоеше не само д-р по философия, но и д-р по теология и освен това и проф. пред това: професор, д-р по теология и д-р по философия, следователно много умен човек. Той е написал статия, в която се говори за всякакви съвременни духовни нужди. На едно място в тази статия стои следното: «*Изживяването на битието*, лежащо зад нещата не се нуждае от набожно освещаване или религиозна оценка, понеже самото то е *религия*. Не става дума да се почувства и схване собственото индивидуално съдържание, а това на голямата ирационалност, скрита зад всяко битие. Който вникне навътре така, че да прехвъркне божествената искра, изживява нещо, което претендира да се обозначи като първичен характер, <праизживяване>. Това обединява изживяното с всичко, което е оживено от същото жизнено течение, придава му – нека употребим любимата дума на новото време – космическо жизнено чувство.»

Извинете ме, скъпи приятели, не чета това, за да събудя у вас никакви особено възвишени представи за тези размити изречения, а да ви представя съвременен символ: «Една *космическа религиозност* се надига сред нас и колко е силен копнежа по нея, показва очевидното разрастване на *теософското* движение, което се наема да открие и разбули онзи задсетивен

кръговрат на живота.» Трудно е да накуцваме през тези размити понятия, но това е показателно като символ на времето. Понататък той казва: «При тази космическа набожност не става дума за квиетистична мистика, която започва с отвръщане от света и завършва със съзерцание, с единение, а за нещо, което се получава именно в прибоя на събитията и винаги създава нова подвижност.» И така нататък.

Не можем да видим нещо умно в тези изречения! Но понеже отпред стои «професор, д-р теол. и д-р фил.», трябва да се приеме за нещо умно, иначе ще го вземем за нещо, което, произхождащо от някои неясни тиради, дава възможност да се разбере как ученият господин не стига до никъде по пътя, по който върви, и се чувства принуден да посочи нещо, което също се намира там и очевидно не му изглежда напълно безнадеждно.

Човек изобщо не бива да се възхищава на такива изказвания, понеже те не бива да ни потапят в някакво заблуждение, че от някаква страна отново някой е забелязал, че зад духовнонаучното движение наистина има нещо. Това би било дори много вредно. Защото онези, които изсипват такива изказвания, междувременно са същите, които се чувстват удовлетворени от тях и не търсят нататък, а с такива размити понятия сочат към нещо, което иска да навлезе в света, но самите те принадлежат към онези, които са прекалено лениви, за да се захванат с необходимото за сериозното изучаване на духовната наука, което наистина трябва да проникне и обхване човешката душевност, ако свързаното с действителността следва да се срасне с хода на развитието, за да може да възникне благополучие от това. Естествено, по-лесно е да се говори за «прибой» и «космически чувства», отколкото някой сериозно да се захване с онези неща, които според изискването на времето трябва да се оповестят на човечеството сега. Затова ми се струва необходимо тъкмо тук да се кажат нещата, които са изнесени и по-нататък ще се изнасят в публичните лекции¹³⁵, именно със силното подчертаване на съществуващата разлика

между изживяното, нежизнеспособното, довело до катастрофалното време, и това, което човешката душа наистина трябва да обхване, ако изобщо ще се правят някакви крачки напред.

Със старото знание, чрез което хората са навлезли в нашето време, могат да се организират хиляди конгреси, световни конгреси, народни конгреси и да се образуват хиляди сдружения. Човек трябва обаче да е наясно, че тези хиляди конгреси и сдружения няма да допринесат нищо, ако духовната жива кръв на науката за духа не протече през тях. Това, което липсва на хората днес, е смелостта да навлязат в истинското изследване на духовния свят. Колкото и странно да звучи, но някога трябва да се каже например, че първоначално не е нужно нищо друго освен като първа крачка да се разпространява в по-широки кръгове малката брошура «Човешкият живот от гледната точка на духовната наука» и с това ще се направи нещо друго в постигането на знанието за взаимовръзката на човека с космическия ред. В тази малка брошура «Човешкият живот от гледната точка на духовната наука»¹³⁶ вниманието се насочва към това знание, по-конкретно там е казано как Земята променя всяка година състоянията на съзнанието си и др. Казаното в тези лекции и в тази брошура е напълно съобразено с потребностите на нашето време. Да се възприеме това би означавало много повече от всички празни приказки за космически чувства и вливане в някакъв си «прибой», или не знам още какво. Представих ви именно такива неща, не мога да ги повтарям, защото са прекалено безсмислени в тяхното формулиране.

Това, разбира се, не пречи да им обръщаме внимание, защото те са важни и съществени. Трябва да насоча вниманието ви и към това, да не се заблуждаваме сами, а да сме наясно, че е необходима извънредна яснота, когато искаме да работим за антропософски ориентираната духовна наука.

Още веднъж искам да посоча, че в петата следатлантска културна епоха на човечеството предстои да се занимае с големите жизнени въпроси, които по определен начин са били по-

тиснати от знанието на досегашното време. Вече ги посочих¹³⁷. Един от големите жизнени въпроси е, че трябва да се опитаме да поставим духовно-етерното в служба на практическия живот. Вече обърнах внимание на това¹³⁸, че през петия следатлантски културен период ще трябва да се реши проблемът как да се пренесат човешките настроения, движенията на човешките настроения като вълнообразни трептения върху машините, как човекът да бъде свързан с това, което ще става все по-механично. Затова преди осем дни¹³⁹ ви посочих по какъв външен начин това механизирание започва от определена част на земната повърхност. Дадох ви пример как въз основа на американския начин на мислене се правят опити машинното да се разпростре върху човешкия живот. Дадох примера за паузите, които да бъдат използвани така, че от известен брой работници да се натоварят по 50 тона желязо на човек, вместо 18, като само е необходимо в живота наистина да се въведе дарвиновият принцип за селекцията.

На такива места е налице стремежът човешката сила да се обвърже с машинната сила. Тези неща не бива да се третират така, като че ли трябва да се оборват. Това е съвсем погрешен възглед. Те не могат да се предотвратят, те ще се появят. Касае се само за това, дали в хода на световното развитие те се поставят на сцената от хора, които по безкористен начин са запознати с големите цели на земното развитие и внасят тези неща за доброто на всички, или ги прилагат онези групи хора, които ги използват в егоистичен или групово-егоистичен смисъл. За това става въпрос. Не става въпрос за *какво* в този случай, защото *то* със сигурност ще дойде; става въпрос за това *как* ще дойде *то*, когато се приложат нещата. Защото *то* е необходимо в смисъла на земното развитие. Съединяването на човешката същност с машинната същност ще бъде голям, значителен проблем за бъдещото земно развитие.

Напоследък преднамерено насочвам вниманието също и в публичните лекции към това, че съзнанието на човека зависи от разграждащите сили. Два пъти в публичните лекции в

Базел казах¹⁴⁰: В нервната система ние умираме. Тези сили, тези умиращи сили ще стават все по-могъщи. Ще се създаде връзка между умиращите сили в човека, които са сродни с електрическите и магнитните сили, и външните машинни сили. Човекът ще може да вложи в определен смисъл своите намерения, своите мисли в машинните сили. Ще бъдат открити още неоткрити сили в човешката природа, които действат върху електрическите и магнитните сили.

Това е единият проблем – свързването на човека с механизма, който все повече ще се разпространява в бъдеще. Другият проблем лежи в това, че на помощ ще се призват духовните съотношения. Но това може да се направи само когато времето узрее и когато достатъчно голям брой хора бъдат подготвени по правилния начин за това. Но духовните сили трябва да се мобилизират за овладяването на живота по отношение на болестта и смъртта. Медицината ще бъде одухотворена, много одухотворена. От всички тези неща от определена страна ще бъдат създадени карикатури, но карикатурите само показват какво наистина трябва да настъпи. Отново се касае за това, че с този проблем ще се занимават хора във външен егоистичен или групово-егоистичен смисъл от онази страна, която посочих при другия проблем.

Третото е да се включат човешките мисли във възпроизводството на човешкия род, в раждането и възпитанието¹⁴¹. Посочих¹⁴² как вече се организират конгреси, как по материални начин дори се основават бъдещи клонове на науката за зачеването и свързването на мъжа и жената. Всичко това ни насочва към значителни неща, предвидени в развитието. Смешно е днес да се казва: Как така онези, които по правилен начин знаят за тези неща, не ги прилагат? В бъдеще хората ще се убедят как стоят нещата с това прилагане и какви пречки съществуват понастоящем, за да се основе например духовна медицина и духовна икономика. Днес не може да се направи повече от това да се говори за тези неща, докато хората достатъчно добре ги разберат, онези хора, които са подходящи да

ги възприемат по безкористен начин. Днес много хора вярват, че могат да го направят, но дори и това се възпрепятства от много жизнени фактори, които могат да бъдат преодоленни по правилния начин, ако първоначално се разпространи все по-дълбокото разбиране и поне за известно време се откажем от непосредственото практическо приложение в широк мащаб.

Тези неща се развиват така, че можем да кажем: От това, което до 14, 15 век е стояло зад древните атаквистични действия, малко се е запазило. Днес много се говори за древната алхимия, от време на време хората си припомнят за създаването на хомункулус и т. н. Това, което се говори, най-често не е истина. Разбере ли се някога стоящото зад сцената с хомункулус¹⁴³ при Гьоте, човек ще научи повече за тези неща. Понеже същественото е, че от 16 век нататък те се забуват, оттеглят се назад в човешкото съзнание.

Закономерностите в тях са същите, които определят ритмичната смяна на будното състояние и съня при човека. Колкото човекът може да надделее съня, толкова и човечеството е можело да се противопостави на онова духовно развитие на заспиването на духовната наука, характерно за времето след 16-то столетие. Необходимо е било някога човечеството да проспи духовното, за да се появи то пред него в друга форма. Такива необходимости трябва да се разберат. Но човек не бива да се чувства потиснат от тях. Поради това трябва наистина да е ясно, че е настъпило времето за събуждане и че трябва да се работи за събуждането, че събитията понякога изпреварват знанието и явленията около нас не се разбират, ако човек не направи усилие да усвои знанието.

Многкратно съм обяснявал, че действат определени групи от егоистично окултно стремящи се хора, работещи в посоката, която посочих в тези разглеждания. Първоначално определено знание сред хората е необходимо да се оттегли – знание, което днес се означава с неразбираемите думи алхимия, астрология и т. н., – необходимо е определено знание да бъде проспано, за да няма човекът повече възможност да

черпи душевност от наблюдението на природата, а да разчита само на себе си. За да събуди силите в себе си, е необходимо първоначално определени истини да се появят в абстрактна форма, която отново да трябва да приеме духовен образ.

Три идеи постепенно кристализират в течение на развитието през последните столетия, които така, както се разпространяват между хората, са абстрактни идеи. Кант ги назовава по погрешен начин¹⁴⁴, Гьоте – по правилен¹⁴⁵. Кант нарича тези три идеи Бог, свобода и безсмъртие; Гьоте ги нарича правилно: Бог, добродетелност и безсмъртие. Когато се разгледат нещата, стоящи зад тези три думи, се вижда, че те са същите, които днешният човек схваща повече абстрактно, докато до 14, 15 век са се схващали конкретно, но в древния атаквистичен смисъл са се мислили и по-материално. Правят се експерименти по древния начин, правят се опити в алхимичните експерименти да се наблюдават такива процеси, които да покажат действието на Бог в тях. Правят се опити да се създаде камъкът на мъдреците.

Зад всички тези неща стои нещо конкретно. Този камък на мъдреците следва да постави хората в състоянието да станат добродетелни, но той се е мислил повече като материален. Би следвало хората да стигнат и до безсмъртие, в известен смисъл да се поставят в такива отношения с универсума, че да изживеят в себе си това, което води извън раждането и смъртта. Всички мъгляви идеи, с които днес се търси да се разберат тези древни неща, не се покриват повече с това, което някога се е искало. Нещата са станали абстрактни и съвременното човечество говори за абстрактни идеи. То иска да разбере Бог и добродетелността с абстрактни теории като само абстрактно нещо. Колкото по-абстрактно, толкова по-добре е за съвременния човек да се говори за тези неща; същото се отнася и за безсмъртието. Хората са спекулирали какво би могло да е безсмъртно в човека. В първата лекция в Базел¹⁴⁶ казах, че онази наука, която като философска наука днес се занимава с въпроси като безсмъртието, е премаляла от глад

наука, недохранена наука. Това е само друга форма на израза за абстрактността, която се прилага към такива неща.

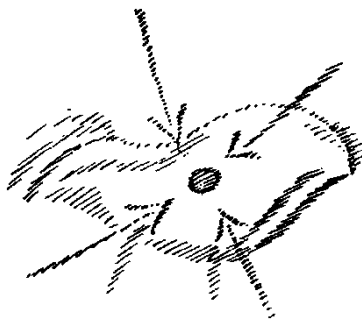
Но в определени западни братства се е запазила връзката с древните традиции и се правят опити те да се приложат по съответния начин, да се поставят в служба на определен групов егоизъм. Наистина е необходимо някога да се посочат тези неща. Естествено, когато от този ъгъл на Запада в публичната екзотерична литература се говори за Бог, добродетел или свобода и безсмъртие, също се говори в абстрактен смисъл. Само в кръговете на посветените се знае, че всичко това е спекулация, че всичко са абстракции. Те търсят по много конкретен начин това, което се означава с абстрактни формули като Бог, добродетелност и безсмъртие. И поради това тези думи се превеждат за посветените в съответните школи. Бог се превежда със злато и се търси да се стигне до тайната, която може да се означава като тайната на златото. Златото, като представител на слънчевата същност в самата земна почва, действително включва в себе си значителна тайна. Златото стои материално в такова съотношение с другите вещества, както в мислите мисълта за Бог стои по отношение на другите мисли. Въпросът е само как да се схване тази тайна.

А това е свързано с групово-егоистичното използване на мистерията на раждането. Съществува стремеж да се достигне до действително космическо разбиране. Човекът на новото време изцяло замества това космическо разбиране със земно разбиране. Когато човекът иска да изследва как например се развива зародишът на животното или човека, изследва с микроскоп намиращото се на определено място на Земята, като насочва поглед към него през микроскопа. Той го разглежда като нещо, което трябва да се изследва. Но не може да се касае до това. Ще се стигне дотам – и известни кръгове са близко – да се прозре, че силите, действащи там, не се намират в това, към което се насочва погледът през микроскопа, а че те идват от космоса, от съотношенията в космоса. Пораждането на зародиш става чрез това, че в живото същество, в което се обра-

зува зародишът, действат сили от всички страни на космоса, космически сили. И когато се извърши оплождане, при това, което се поражда от оплождането, е важно кои космически сили действат при оплождането.

Нещо, което днес още не се разбира, ще се прозре в бъдеще. Днес се мисли, че някъде се намира определено живо същество, например кокошка, и когато в това живо същество се поражда нов зародиш, геологът изследва как яйцето израства в кокошката. Той изследва силите, които, произхождащи от самата кокошка, карат яйцето да расте. Това е безсмислица. Яйцето съвсем не израства от кокошката, а кокошката е само почвата. Силите, които създават яйцето от почвата, подготвена в кокошката, действат от космоса. За това, което биологът вижда с микроскопа си днес, вярва, че там, където е полето за наблюдение под микроскопа, се намират и силите, за които става въпрос. Но това, което той вижда там, зависи от силите на звездите, които в дадена точка действат заедно като определена констелация. И ако тук се открие космическото, едва тогава ще се открие истината, че космосът е това, което създава яйцето в кокошката.

Всичко това обаче е свързано с тайната на Слънцето и – от страна на земното разглеждане – с тайната на златото. Днес само загатвам. Тези неща ще станат много по-ясни в течение на времето.

В същите школи, за които става дума, добродетелността

не се нарича добродетелност, а просто здраве и стремежът е да се прозре космическата констелация, която стои във връзка със здравето и болестите на човека. Чрез това, че се опознават космическите констелации, се опознават отделните вещества, намиращи се в почвата, течностите и т. н., които, от своя страна, са във връзка със здравето и болестните състояния. От определена страна все повече ще бъде изучавана материалната форма на науката за здравето, която обаче почива на духовна основа. От тази страна следва да се разпространява схващането, че грижата и усилието за постигането не се състоят в абстрактното изучаване на всякакви етически принципи, чрез които човекът може да стане добър, а че човекът може да стане добър като, да речем, под влиянието на определена звездна констелация приема веществото мед, или под влиянието на друга – арсеник. Можете да си представите как проникнатите от групов егоизъм хора могат да използват тези неща за придобиване на власт! Нужно е само това знание да се скрие от другите, които не могат да взимат участие, и вече се притежава най-доброто средство да се владеят големи маси хора. Не е необходимо да се говори за тези неща, а само например да се произведе някакъв нов деликатес. Тогава за този нов деликатес, който е препариран по съответния начин, трябва само да се намери начин за пласирането му, когато тези неща се схващат материалистически. Но човек трябва да е наясно, че във всичко материално се крие духовно въздействие. Зад тайните на живота достига само този, който знае, че не съществува нищо материално в истинския смисъл на думата, а всичко е духовно.

Също и проблемът за безсмъртието трябва да се насочи в материалистическа посока от тази страна. Този проблем за безсмъртието може да се насочи в материалистическа посока по същия начин с използването на космическите констелации. Тогава не се постига това, за което многократно се спекулира относно безсмъртието, но се постига друго безсмъртие. Някъде има окултно братство, човек се подготвя – докато още

не е възможно да се въздейства върху физическото тяло, за да се продължи изкуствено живота – да извършва с душата си неща, които го правят способен да остане в ложката след смъртта си, за да продължи да помага със силите, които стоят на негово разположение. Безсмъртие в тези кръгове се нарича просто удължаване на живота.

За всички тези неща виждате външни знаци. Не знам дали някои между вас са забелязали известната книга, идваща от Запад и носеща заглавието «Нелепостта на умирането»¹⁴⁷. Всички тези неща протичат в тази посока. Те са само в началото, понеже това, което е по-далеч от началото, днес още се пази за груповия егоизъм, държи се езотерично. Но тези неща действително са възможни, ако се приложат материалистически, когато абстрактните идеи за Бог, добродетелност и безсмъртие се направят конкретни идеи за злато, здраве и продължаване на живота, когато в смисъла на груповия егоизъм се използва това, което ви представих като големите проблеми на петия следатлантски културен период.

Това, което професор, д-р теол., д-р фил. мъгляво нарича «космическо чувство», от мнозина – за съжаление също и от мнозина в егоистичен смисъл – се проповядва на хората като космическо познание. Докато столетия наред науката поглежда само това, което действа едно до друго на Земята, не хвърля поглед към най-важното, което се проявява в процесите на извънземното, тъкмо през петия следатлантски период става въпрос за използване на силите, идващи от космоса. И също както за редовния професор по биология е от особена важност днес да има възможно най-силния микроскоп, възможно най-точните лабораторни методи и т. н., сега се касае дали определени процеси се извършват сутрин, на обяд или вечер, дали това, което е направено сутринта, бива излагано някак си на влиянието на вечерта или космическото влияние се изключва от сутринта до вечерта и се парализира. Такива процеси ще станат необходими в бъдеще и ще бъдат провеждани. Естествено, още доста вода ще трябва да изтече от

Рейн, докато чисто материалистическите катедри, лаборатории и др. се предоставят на духовнонаучните изследователи, но те трябва да бъдат предоставени, ако човечеството не иска съвсем да навлезе в упадък. Сегашните лабораторни изследвания трябва да бъдат заменени с такива, при които например, когато става въпрос за доброто, което следва да се постигне в близко бъдеще, така да се постигне, че определени процеси, извършващи се сутрин, да се прекъсват през деня и да се остави космическият поток отново да протече през тях вечерта и това да се запази ритмически до сутринта. Така че процесите да протичат по такъв начин, че определени космически влияния винаги да бъдат прекъсвани по време на деня и да бъдат внасяни само сутрин и вечер. За това ще са необходими най-различни мероприятия.

От това можете да разберете, че когато човек не е в състояние да съдейства на случващото се, може само да говори за тези неща. Но от същата страна, която иска да постави златото, здравето и продължаването на живота на мястото на Бог, добродетелност и безсмъртие, от същата страна има стремеж не да се работи със сутрешните и вечерните процеси, а със съвсем друго. И последния път обърнах вниманието към това, че от една страна импулсът на Мистерията на Голгота следва да бъде отдалечен от света, като от Запад се въведе другият импулс, един вид антихрист; че от Изток следва да се парализира Христовият импулс така, както се проявява през 20-то столетие, като интересът се отклони от етерното появяване на Христос.

От тази страна, откъдето ще има стремеж да се представи антихристът за Христос, ще се използва това, което може да действа особено чрез най-материалните сили, но чрез най-материалните сили да действа именно духовно. От тази страна ще има стремеж преди всичко да се използва електричеството и именно земният магнетизъм, за да се предизвикат въздействия над цялата Земя. Показах ви как земни сили се издигат в това, което наричам човешкия двойник. Тази тайна ще се раз-

крие. Ще бъде американска тайна да се използва северният и южният магнетизъм така, че да се изпращат управляващи сили над Земята, които действат духовно. Погледнете магнитните сили на Земята и ги сравнете с това, което ще кажа сега – протичането на магнитните линии, където стрелката на компаса сочи изток и запад и където изобщо не се отклонява. За тези неща не мога да дам нищо повече от указания. От определена небесна посока постоянно действат духовни същества. Нужно е тези духовни същества само да се поставят в служба на земното битие и ще може – понеже тези духовни, действащи от космоса същества могат да бъдат посредници на тайната за земния магнетизъм – да се разкрие тази тайна и по отношение на трите неща – злато, здраве и продължение на живота – да се стигне до много голям групов егоизъм. Ще се касае именно да се внесе съмнителна смелост в тези неща, но тя ще бъде внесена сред определени кръгове!

От източна страна ще се касае да се засили това, което вече обясних¹⁴⁸, като главно от противоположната страна на космоса да се поставят в служба на земното битие същества, изпращащи влияния надолу. В бъдеще ще настане голяма борба. Човешката наука ще се обърне към космическото, но по различен начин ще се опита да си служи с него. Задачата на добрата, на полезната наука ще бъде да открие определени космически сили, които могат да възникнат на Земята чрез взаимното действие на космически течения, идващи от две посоки. Тези две космически течения от две посоки ще идват от Риби и Дева. Преди всичко ще трябва да се открие тайната как действащото като слънчева сила от посоката на Риби се свързва в космоса с идващото от Дева. Доброто ще е, че ще се открие как от две страни на космоса сутрешни и вечерни сили могат да се поставят в служба на човечеството – силите от една страна от посоката на Риби и от друга страна от посоката на Дева.

За тези сили няма да се грижат там, където се опитват да постигнат всичко чрез дуализма и полярността, чрез позитив-

ни и негативни сили. Духовните тайни, които могат да оставят духовността да протече от космоса на Земята – с помощта на двустранните сили на магнетизма, позитивния и негативния, – идват от всемирното пространство, от посоката на Близнаци. Това са обедни сили. Още в древността се е знаело, че там става въпрос за космически сили и днес също екзотерично е познато на учените, че в Зодиака зад Близнаци по някакъв начин стои позитивен и негативен магнетизъм. Там ще става въпрос да се парализира това, което следва да се извлече от космоса чрез разкриването на двойствеността; да се парализира по материалистически егоистичен начин, чрез сили, предимно протичащи към човечеството от Близнаци, и да може изцяло да се постави в служба на двойника.

При други братства, които преди всичко искат да подминат Мистерията на Голгота, ще става въпрос да използват двойствената човешка природа, тази двойствена човешка природа, която така, както човекът е достигнал до петия следатлантски културен период, съдържа, от една страна, човешкото, но в човека също и нисшата животинска природа. Човекът наистина е кентавър в известна степен. Той съдържа нисшата животинска природа астрално и човешката си природа в определена степен само като поставена върху тази животинска природа. Чрез това взаимодействие на двете природи в човека има и дуализъм от сили. Това е онзи дуализъм от

сили, който в посока на Изток ще бъде използван от индийската страна, от известни егоистични братства, за да се изкуши също и европейския Изток, имащ задачата да подготви шестата следатлантска епоха. Там се използват силите, идващи от Стрелец.

Да се завоюва космическото за човечеството или по два неправилни начина, или по един правилен начин, е това, което предстои на човечеството. То ще доведе до истинско обновление на астрологията, която е атавистична в древната си форма и не може да продължи да съществува в тази древна форма. Знаещите за космоса ще воюват, като едните ще прилагат сутрешните и вечерните процеси по начина, който вече споменах: на Запад предимно обедните процеси, на Изток среднощните процеси. Ще се създадат субстанции не само според химическите сили на притегляне и отблъскване, а ще се знае, че една друга субстанция се поражда в зависимост от това дали се произвежда сутрин, на обяд или среднощ. Ще се знае, че такива вещества ще въздействат по съвсем друг начин върху триделността: Бог, добродетел и безсмъртие – злато, здраве и продължаване на живота. От взаимното действие на идващото от Риби и Дева няма да може да се направи нищо погрешно. Там ще се постигне това, което от известна страна ще освободи механиката на живота от човека, но не може да стане причина за никакво господство и власт на една група над другите. Космическите сили, които ще се вземат от тази страна, ще създадат странни машини, но само такива, които ще могат да отнемат работата от хората, понеже ще носят в себе си известна интелигентност. И една духовна наука, съобразяваща се с космическото, ще има грижата да не позволи на всичките големи изкушения, които ще произлязат от тези машинни животни, които човекът сам ще създаде, да упражняват вредно влияние върху хората.

Към всичко това трябва да се прибави, че е необходимо хората да се подготвят, като повече не смятат действителностите за илюзии, а знаят, че наистина ще се появи духовно схващане

за света, духовно разбиране на света. Много зависи от това нещата да изглеждат такива, каквито са! Но човек може да ги види такива, каквито са, ако е в състояние да приложи към действителността понятията, идеите, идващи от антропософски ориентираната духовна наука. За останалото време от земното битие до голяма степен ще съдействат именно мъртвите. Как ще съдействат те, ще е много важно. Преди всичко според поведението на хората на Земята съдействието на мъртвите от едната, от добрата страна ще бъде насочено в такава посока, че мъртвите ще могат да действат там, където импулсът за действие изхожда от самите тях, където е взет от духовния свят, който се изживява от мъртвия след смъртта.

Противно на това, ще се появят много стремежи, които по изкуствен начин ще въведат мъртвите в човешкото битие. И по заобиколния път през Близнаци, в човешкия живот ще бъдат въвеждани мъртви, чрез което човешките трептения ще прозвучат, ще вибрират в механичните устройства на машините по определен начин. Космосът ще движи машините по онзи околел път, както току-що споменах.

При това ще става въпрос да не се прилага нещо друго, когато се появят тези проблеми, а само елементарни сили, принадлежащи към природата; да не се влагат неподходящи сили в машинния живот. В окултните области ще трябва да се изключи самият човек да бъде впрегнат в механичните процеси по такъв начин, че дарвинистката теория за селекцията за определяне на работната сила на хората да се използва така, както ви показах с примера последния път.

Давам тези сведения, които, естествено, не могат да изчерпят темата за толкова кратко време, понеже смятам, че ще медитирате за тези неща, че ще се опитате да изградите мост между своя собствен жизнен опит и тези неща, предимно онзи жизнен опит, който може да се спечели тъкмо в това трудно време. Ще видите как много неща ще ви се изяснят, когато ги разгледате в светлината, излъчваща се от такива идеи. Защото в наше време наистина става въпрос не да се противопоставят

силите и констелациите на силите, за които винаги се говори във външния екзотеричен живот, а се касае за съвсем други неща. Касае се за това, че понастоящем действително следва да се разпростре един вид було над истинските импулси, за които става въпрос. Наистина има определени човешки сили, които могат да спасят нещо за себе си. Какво да спасят? Определени човешки сили се влагат, за да се поставят в служба на ариманическо-луциферически сили импулсите, които бяха правилни импулси до Френската революция и бяха поддържани от известни окултни школи, но сега да се поставят така, че да се поддържа обществен ред, който човечеството смята, че е надделяло от края на 18 век насам.

Главно две сили стоят една срещу друга: представителите на принципа, преодолян в края на 18-то столетие, и представителите на новото време. Голям брой хора инстинктивно са представители на импулсите на новото време. Тези, които следва да бъдат представители на старите импулси още от 18, 17, 16 век, ще бъдат обвързани чрез изкуствени средства със силите, произлизащи от определени братства, действащи в смисъла на груповия егоизъм. Най-ефективното средство в по-новото време за разпространето на властта над толкова хора, е принципът на икономиката, принципът на икономическата зависимост. Но той е само инструмент. За какво става въпрос, е нещо съвсем друго. За какво става въпрос, можете да разберете от сведенията, които ви дадох. Икономическият принцип е свързан с всичко това, за да направи в известен смисъл армия от голям брой хора по цялата Земя, защитаваща горните принципи.

Това са нещата, които стоят едно срещу друго. Там се посочва какво всъщност се бори понастоящем в света – на Запад закостенелият принцип на 18, 17, 16 век, който не се забелязва поради това, че се облича с фразите за революция и демокрация, слага си тази маска и се стреми по този начин да постигне възможно най-силната власт. За тези стремежи е благоприятно, когато възможно повече хора не се стремят да

видят нещата такива, каквито са, и в тази област постоянно се оставят да бъдат приспивани от майа, от илюзията, която може да се изговори с думите: днес има война между Антантата и Централните сили.

В действителност съвсем няма такава, а става въпрос за съвсем други неща, които са истинската действителност зад тази илюзия. Борбата на Антантата с Централните сили е само майа, илюзия. Тези неща, които се намират във война, се откриват, когато се погледне зад кулисите, но по начин, който заради определени причини мога само да загатна. Човек поне за себе си трябва да се стреми да не взема илюзиите за действителности. Тогава илюзията, доколкото трябва да бъде премахната, постепенно ще бъде премахната. Човек преди всичко трябва да се стреми днес да види нещата такива, каквито се представят пред непредубеденото съзнание.

Вземете всичко, което развих, и дори най-незначителната забележка¹⁴⁹, направена в течение на лекцията, ще изглежда важна. Когато веднъж посочих, че нещо, което Мефистофел казва на Фауст: «Виждам, че дявола познаваш»¹⁵⁰, положително няма да го каже на Удроу Уилсън¹⁵¹, това не е незначителна забележка. Тя е нещо, което трябва да осветли ситуацията. Тези неща наистина трябва да се разглеждат без симпатия и антипатия, трябва да могат да се разглеждат обективно. Преди всичко днес трябва да може да се премисли какво означават съотношенията при нещо, което действа, и какво представлява собствената сила. Защото зад тази собствена сила често лежи нещо съвсем друго от това, което лежи зад самите съотношения. Разгледайте веднъж съвсем непредубедено проблема колко би бил ценен мозъкът на Удроу Уилсън, ако този мозък не седеше на президентския стол на северноамериканския съюз? Представете си, че този мозък се намира в друга констелация, сред други съотношения. Тогава ще показва собствената си сила. Констелацията, съотношението е много важно.

Има много важен възглед. Ако абстрактно и радикално трябва да кажа, не за да характеризирам току-що приведенния

случай – това не би ми хрумнало в такава неутрална страна, но независимо от това има един много важен възглед, – че ако за някой мозък се постави например въпросът дали е ценен поради това, че наистина е проникнат от особена духовна сила и е подтикнат да действа, дали поради това има духовна тежест в смисъла, в който говорих за духовна тежест в тези разглеждания, или този мозък всъщност не е много по-ценен от това, което ще произлезе, ако се постави на едната везна и се сложат тежести в другата. Защото в момента, когато човек прозре всички тайни на двойника, когото ви представих последния път, може – не казвам нищо нереално – да разбере цената на някои мозъци, която е само тази на масата, поставена върху везната, понеже е възможно, ако следва те да бъдат оживени, да бъдат оживени само от двойника.

Всички тези неща са гротескни за днешните хора. Но това, което е гротеска при тях, трябва, естествено, да стане известно на хората, ако определени неща следва от вредни да се превърнат в благотворни. Каква е ползата, ако само се заобикалят? Трябва наистина да си създадете представа за това, че мъгляви приказки за «космическа религиозност» или за това «колко е силен копнежът по нея», или «за движението, което онзи подсетивен кръговрат на живота предприема за откриването и разбулването» и т. н., че при това заобиколно приказване се касае само да се хвърли мъгла над нещата, които трябва да навлязат напълно ясно в света, които могат да действат само в яснота и преди всичко да се внесат сред човечеството само като ясни практични и нравствено-етични импулси.

Мога да направя само отделни забележки. Предоставям на вашето собствено вникване и медитиране да работите понататък в тази област. В много отношения нещата са афористични. Но представени така, както показаният тук Зодиак (виж рис., стр. 206), ако наистина ги използвате като медитация, ще имате възможност да почерпите доста много.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТА

1. Николай Коперник, 1473 – 1543, полски астроном, математик, лекар, юрист, хуманист и каноник. Основава хелиоцентричната представа за света. – Няма публикации, докато е жив, с изключение на един превод. Своя труд за хелиоцентричната планетна система завършва през 1507 г. Когато е публикуван като «De revolutionibus orbium coelestium libri VI», Коперник се намира в предсмъртно състояние. Посвещава го на папа Павел III. Негов приятел, следящ отпечатването, го представя в предговора като чисто хипотетичен научен метод на пресмятане. Така се промъква през цензурата, докато при третото му издание през 1616/17 г. бива забранен. Едва през 1822 г. католическата църква признава неговото съдържание. Сравни «Духовното ръководство на човека и човечеството. Духовнонаучни резултати от изследването на човешкото развитие» (1911 г.), Събр. съч. 15, стр. 81 – 88.
2. Чарлс Дарвин, 1809 – 1882, английски естествоизпитател, лекар, геолог и ботаник, написал «За произхода на видовете чрез естествен подбор и запазването на привилегированите раси в борбата за съществуване», Щутгарт, 1875 – 1878 г.
3. «За загадките на душата» Събр. съч. 21.
4. Фридрих Теодор Фишер, 1807 – 1887 г., естет и поет. «Сън. Статия към произведението Сънищната фантазия от д-р Й. Фолкет», напечатана в «Старо и ново», 3 брой, Щутгарт, 1881 – 82 г.
5. На немски името Фишер обикновено се пише Fischer, а не Vischer, както е името на Фридрих Теодор Фишер. Бел. пр.
6. Йоханес Фолкет, 1848 – 1930, професор по философия в Лайпциг. «Сънищната фантазия», Щутгарт, 1875 г.
7. Буквално «...душата, като най-висше единство на всички процеси, не може да бъде локализирана в тялото, макар че не се намира никъде другаде освен в тялото».
8. Емил дю Боа Реймонд, 1818 – 1896. «Седемте чудеса на света», лекция, държана на 8 юни 1880 г., Лайпциг, 1882 г. – Виж също «За границите на природознанието», лекция, държана на 14 август 1872 г., Лайпциг, 1872 г. (по-късно събрани в един том под заглавието «За границите на природознанието. Седемте световни загадки»).
9. «За загадките на душата», Събр. съч. 21.
10. Ф. Т. Фишер: «Сънят».
11. Употребената от Фишер дума «Diremention, от латински dirementio», която не се употребява повече днес, означава развод, обяснение, разделяла, премахване.
12. «Как се постигат познания за висшите светове» (1904/05 г.), Събр. съч. 10, издадена на български от издателство Даскалов. Бел. пр.
13. «Въведение в Тайната наука» (1910 г.), Събр. съч. 13. Има се предвид втората част, глава «Познание на висшите светове. За посвещението или инициацията». Издадена на български от издателство Даскалов. Бел. пр.
14. Материалистически, спиритуалистически, пантеистически, индивидуалистически, монадистически и т. н. Сравни изказванията на Рудолф Щайнер при описанията на различните мирогледи в «Човешката и космическата мисъл» (4 лекции, Берлин, 1914 г.), Събр. съч. 151.
15. Сър Джеймс Девар, 1842 – 1923, английски физик и химик, професор в Кембридж и Лондон. Откривател на термофора.
16. Вилхелм Конрад Рентген, 1845 – 1923, през 1895 г. открива Х-лъчите, наречени рентгенови лъчи, които се употребяват при диагностиката и терапията. През 1901 г.

получава първата Нобелова награда за физика.

17. Кант-Лапласовата теория произхожда от «небулярната хипотеза» на философа математик Имануел Кант (1724 – 1804), според която Земята се е образувала от първична мъгла, но също независимо от Кант и в много отношения различно от него, от теорията на френския математик и астроном Пиер Симон Лаплас (1749 – 1827), «Exposition du Systeme du monde», 1796 г., и «Traite de Mecanique Celeste», Париж, 1799 – 1825.

18. «За загадката на човека», Събр. съч. 20, 1916 г.

19. За същата свръхсетивна същност Р. Щайнер обикновено употребява понятието етерно тяло. Б. пр.

20. Ернст Хекел, 1834 – 1919, зоолог и естествоизпитател, виж между другото и «Естествена история на сътворението», 2 части, 1868; «Антропогения или история на развитието на човека», 2 части, Лайпциг, 1874 г.; «Загадките на света. Общоразбираеми изследвания на монистичната философия», Бон, 1899 г.

21. Едуард фон Харман, 1842 – 1906, философ. «Философия на несъзнателното. Опит за един мироглед», Берлин, 1869 г.

22. «Несъзнателното от гледната точка на физиологията и десцендентната теория. Критично осветление на природо-философската част на философията на несъзнателното», Берлин, 1872 г., 2-ро издание с името на автора през 1877 г.

23. В «Естествената история на сътворението», предговор към 4-то издание, Йена, 1873 г., стр. 38, буквално: «Това отлично произведение казва в същността си всичко, което самият аз бих могъл да кажа за философията на несъзнателното, за историята на сътворението...».

24. Излиза през 1877 г. с «Общи забележки» и «Допълнения». В предговора на 8-то издание на «Философия на несъзнателното» от 1878 г. Хартман пише за въпросното произведение: «...излиза разширеното второ издание на произведението <Несъзнателното от гледната точка на философията и десцендентната теория> с моето име. Първото, анонимното издание беше общопризнато като най-доброто от всички критики на философията на несъзнателното и същевременно като блестящо оправдание на естествена научния механистичен мироглед срещу философския идеализъм. Разкритието, че това произведение е написано от мен, както и прибавеното във второто издание детайлно опровержение на критиката, би трябвало да е достатъчно доказателство за моето владееие на съвременната естествена научна гледна точка, за да ми осигури отсега нататък защита срещу всяко обвинение за недостатъчни познания в тази област. Всъщност целта беше да се даде урок на най-старите по чиновническа длъжност и на професионално надутата неспособност, когато благоволих като допълнение да добавя детайлното опровержение на <Критиката на естествена научните основи на философията на несъзнателното> от проф. Оскар Шмидт (Лайпциг, 1877 г.)».

25. Оскар Хертвиг, 1849 – 1922, анатом, ученик на Ернст Хекел. «Развитието на организмите. Опровержение на Дарвиновата теория на случайността», Йена, 1916 г.

26. Виж въведенията на Рудолф Щайнер към природонаучните трудове на Гьоте в Кюршнеровата «Немска национална литература», издадени и коментирани от Рудолф Щайнер, 5 тома (1884 – 97), Дорнах, 1975 г., Събр. съч. 1а-е, Събр. съч. 1а, стр. 17ff. Отделно издание под заглавие «Въведение в естествена научните съчинения на Гьоте» (1884 – 97), Събр. съч. 1 – Виж също и «Гьотевиет мироглед» (1897 г.), Събр. съч. 6.

27. Изграденият от дърво двоен купол на първия Гьотеанум. – Виж репродукциите

в «Гьотеанумът като общо произведение на изкуството» с лекция на Рудолф Шайнер, придружена със снимки на 29 юни, 1921 г. в Берн: «Архитектурната мисъл на Гьотеанума», изд. от Валтер Рогенкамп, Дорнах, 1986 г.

28. Гьоте: «Природата. Афоризми» (около 1780 г.), в «Природонаучни произведения» (виж по-горе), том 2, Събр. съч. 1б, стр. 7.

29. Албрехт фон Халер, (1708 – 1777), швейцарски медик, ботаник и поет. В стихотворението «Фалшивостта на човешките нрави», посветено на професор Шехелин, април, 1730 г., в «Опит за швейцарски стихове» (1732 г.), Цюрих, 1768 г., стр. 53: «Не прониква нивга дух роден / на природата във същността, / но човек, открива ли му тя / външната обвивка, е блажен!» – Оригинално стихотворение на Гьоте «Въпреки това», в Стихотворения, 3 част (1766 – 1832). «Allerdings»: «*Ins Innre der Natur –*» / *O du Philister!* – / «*Dringt kein erschaffner Geist.*» / *Mich und Geschwister* / *Mögt ihr an solches Wort / Nur nicht erinnern; / Wir denken: Ort für Ort / Sind wir im Innern.* / «*Glücklich, wenn sie nur / Die äußre Schale weist!*» / *Das hör' ich sechzig Jahre wiederholen; / Ich fluche darauf, aber verstoßen; / Sage mir tausend tausendmale; / Alles gibt sie reichlich und gern; / Natur hat weder Kern / Noch Schale, / Alles ist sie mit einem Male; / Dich prüfe Du nur allermeist, / Ob Du Kern oder Schale seist.*

30. Гьоте: поеми, 3 част, Нежни куплети IX, в «Немска национална литература», том 84, стр. 297, и в *Sophien-Ausgabe* – Ваймар, 5-то издание, том I, стр. 134.

31. Лекция от 15 ноември в този том.

32. Изказвания на Рудолф Шайнер относно проблема за публикуването на езотерични съдържания са събрани и придружени с въведение от Валтер Куглер в «Приноси към Събраните съчинения на Рудолф Шайнер», № 105, Архангеловден, 1990 г., стр. 39 и сл.

33. Павел, 1. Коринтяни, 1, 20: «не превърна ли Бог мъдростта на света в глупост?» и 3, 19: «защото мъдростта на този свят е глупост пред Бога.»

34. В допълнение към безброй други описания на висшите йерархии в произведенията на Рудолф Шайнер виж например книгите «Хрониката Акаша» (1904 – 1908), Събр. съч. 11 и «Въведение в тайната наука» (1910 г.), Събр. съч. 13, глава «Мировото развитие и човекът», както и лекционния цикъл «Духовните йерархии и тяхното отражение във физическия свят» (10 лекции, Дюселдорф, 1909 г.), Събр. съч. 110.

35. Парацелз, Теофраст фон Хоенхайм, 1493 – 1541. Лекар, естественик и философ. Градски лекар и професор в университета в Базел.

36. Колумбан, 550 – 615, ирландски монах, който от 595 г. мисионира във Франкония, Бургундия, Алемания и Ломбардия с дванадесет студенти, между които и Галус.

37. (Св.) Галус (всъщност Гало, известен също като Гал от Хиберна), 550/555 – 641 г. или 645 г. Ученик на Колумбан, придружава го по мисионерския му път, но през 612 г. остава като отшелник в планината в близост до езерото Бодензее.

38. Лекция от 15 ноември в този том.

39. Ралф Валдо Емерсон, 1803 – 1882, американски философ и есеист.

40. Удроу Уилсън, 1856 – 1924, президент на САЩ от 1912 г. до 1920 г.

41. Виж публична лекция на тема «Антропософията и историческите науки. Духовнонаучни резултати относно развитието на човечеството и неговите културни форми» от 7 ноември 1917 г. в «Допълване на днешните науки чрез антропософията» (8 лекции, Цюрих, 1917/18 г.), Събр. съч. 73.

42. Виж например в лекцията от 11 юни 1908 г. «Въздействието на духовните същества върху човека» (13 лекции, Берлин, 1908 г.), Събр. съч. 102.

43. Госпожица Софи Щинде, 1853 – 1915. Виж изказванията на Рудолф Щайнер за Софи Щинде в том «Нашите мъртви. Беседи, мисли и медитативни напътствия, 1906 – 1924», Събр. съч. 261. В края на лекцията (преди последния отпечатан откъс на стр. 76) Рудолф Щайнер казва няколко думи, които възпроизвеждаме тук: «За съжаление, също и тук трябва да добавя съвсем накратко, че антропософското движение днес среща не само съпротива и предразсъдъци, но в последно време особено клевети и очерняне, и за съжаление това става причина, понеже тези клевети се отнасят по-специално до личните срещи с отделни приятели, с натезало сърце да реша да прекратя засега тези обсъждания на езотеричния живот. Клеветите, които се появяват в последно време чрез непълноправни членове, са от този вид – не искам да говоря в детайли за това, – че се налага точно тези неща, които бяха направени поради искрена сърдечна необходимост, да бъдат прекратени за кратък или по-дълъг период от време. И второ – ако се каже само първото, няма да отговаря напълно на реалността, – от моя страна осъждавам почитаните от мен съвпори приятели, които са имали такива лични разговори с мен, да пазят в бъдеще някакво мълчание за това, което е било обсъдено лично с мен. Това, което е лично обсъждано между мен и членовете на Обществото, може, ако самият човек иска – разбира се, не е задължително – да го разкаже на всекиго. Целият свят може да знае всичко, което някога се е случило в областта на антропософията, ако членовете сами го искат. Тези неща наистина се налагат, тъй като такива мерзости можаха да се появят в последно време в антропософското движение. Който иска да напредне езотерично, ще намери и така възможност, аз ще се погрижа да компенсирам това, което сега трябва да престане. Дайте ми само малко време. Ще се намерят средства и пътища всеки да получи това, от което се нуждае по своя езотеричен път, който той следва да продължи с много спокойствие и енергия, макар и за продължително време да се лишат от личните обсъждания, понеже за съжаление само чрез силата на антропософското движение може да продължи това, което по този начин, макар и с мъка в сърцето ще се изправи срещу клеветите, които, както много други неща в това време, абсолютно са изсмукани от пръстите. Но има много хора, които днес не само изопачават, но и измислят, за да клеветят.» В края на последния напечатан откъс следват още думите: «От друга страна, нека особено този път, предвид тежките времена, да изразя особена благодарност към нашите приятели от Санкт Гален от името на тези, които ръководят антропософското движение, че при трудните условия относно намиране на зала и други, успяха да намерят възможност, въпреки трудностите да можем да проведем нашата среща както публично, така и в групата също и в този град в това трагично време. Затова особена благодарност на участващите в това наши скъпи приятели от Санкт Гален.»
44. По това време (септември, 1898 г.) Рудолф Щайнер е сътрудник в издаването на «Списание за литература» и принадлежащите към него «Драматични страници». За това списание Рудолф Щайнер пише много статии, публикувани в 5 тома Събр. съч. 29 – 33. Виж разказа на Рудолф Щайнер за това време в Берлин в книгата му «Моят жизнен път» (1923 – 1925), Събр. съч. 28, глава XXIV.
45. Елизабет, 1837 – 1898, царица на Австрия, омъжена за цар Франц Йозеф I, промушена с нож в Женева на 10 септември, 1898 г. от италианския анархист Лучени.
46. За различните периоди виж преди всичко две основни описания в книгите «Хрониката Акаша» (1904 – 1908 г.), Събр. съч. 11 и «Въведение в тайната наука» (1910 г.), Събр. съч. 13, глава «Мировото развитие и човекът».

47. Според антропософската наука за духа, сегашната планета Земя е минала през три планетарни състояния, на всяко от които се развива и съответна степен на човешко съзнание:

1. Стариат Сатурн (трансово съзнание)
2. Старото Слънце (спящо съзнание)
3. Старата Луна (сънищно или образно съзнание)
4. Земя (будно или сетивно съзнание)
5. Бъдещ Юпитер (имагинативно съзнание)
6. Бъдеща Венера (инспиративно съзнание)
7. Бъдещ Вулкан (интуитивно съзнание)

Планетарното състояние «Земя» включва седем епохи:

1. Полярна епоха
2. Хиперборейска епоха
3. Лемурийска епоха
4. Атлантска епоха
5. Следатлантска епоха
6. Шеста епоха (предстои)
7. Седма епоха (предстои)

На свой ред следатлантската епоха се състои от седем културни епохи:

1. Първа следатлантска културна епоха (древноиндийска), 7227 – 5067 пр. Хр.
  2. Втора следатлантска културна епоха (древноперсийска), 5067 – 2907 пр. Хр.
  3. Трета следатлантска културна епоха (египетско-халдейска), 2907 – 747 пр. Хр.
  4. Четвърта следатлантска културна епоха (гръцко-римска), 747 пр. Хр. – 1413 сл. Хр.
  5. Пета следатлантска културна епоха (съвременната), 1413 – 3573.
  6. Шеста следатлантска културна епоха, 3573 – 5733.
  7. Седма следатлантска културна епоха, 5733 – 7893.
48. Сравни например лекцията от 29 ноември 1915 г. в «Средна Европа между Изтока и Запада» (12 лекции, Мюнхен, 1914 – 18 г.), Събр. съч. 174а.
49. Мари-Франсоа-Сади Карнот, 1837 – 1894 г., физик, 4-ти президент на Френската република, промушен от италианския анархист Касерио, 1894 г. в Лион.
50. Виж лекцията от 7 октомври, 1917 г. в «Духовните основи на външния свят. Падането на духовете на мрака» (14 лекции, Дорнах, 1917 г.), Събр. съч. 177.
51. «Четири мистерийни драми» от Рудолф Щайнер (1910 – 1913 г.), Събр. съч. 14.
- I. «Портата на посвещението (инициацията)» – Розенкройцерска мистерия (1910 г.). II. «Изпитанието на душата» – сценични картини от живота като продължение на «Портата на посвещението» (1911). III. «Пазачът на прага» – душевни процеси в сценични картини (1912 г.). IV. «Пробуждането на душите» – душевни и духовни процеси в сценични картини (1913 г.). Виж особено последната картина в «Пробуждането на душите».
52. «В твоето нищо се надявам всемира да открия.»: Гьоте: «Фауст» II, I акт, Мрачната галерия, стих 6256.
53. «Аз славя те...»: Гьоте: «Фауст» II, I акт, Мрачната галерия, стих 6257.
54. «Фауст и проблемът за злото» от 3 ноември, 1917 г., виж в «Духовнонаучни обяснения към Гьотевия <Фауст>, том II: Проблемът Фауст. Романтичната и класическата Валпургиева нощ» (13 лекции, Дорнах и Прага, 1916 – 19 г.), Събр. съч. 273.
55. «Народът дявола не чувства...»: Гьоте: «Фауст» I, Ауербакската кръчма, стих 2181.
56. Има се предвид предишната лекция в този том от 6 ноември.

57. Има се предвид лекцията «Антропософия и природна наука. Духовнонаучни резултати от изследването на природата и човека като природно същество» от 12 ноември 1917 г., Цюрих, отпечатана в «Допълване на днешните науки чрез антропософията (8 лекции, Цюрих, 1917/18 г.), Събр. съч. 73.
58. Виж Людвиг Фойербах, 1804 – 1872, немски философ. «Мисли за смъртта и безсмъртието», Щутгарт, 1903 г., глава «Критични мисли за безсмъртието», стр. 134: «Дали човекът е независим от това, с което се храни?»
59. За психоанализата виж предишните лекции в този том, 10 и 11 ноември 1917 г. – Сравни също лекцията «Антропософия и социална наука. Духовнонаучни резултати и заключения относно право, морал и социални форми на живот» от 14 ноември 1917 г. в «Допълване на днешните науки чрез антропософията» (8 лекции, Цюрих, 1917/18 г.), Събр. съч. 73; лекцията от 22 януари 1918 г. в «Земната смърт и мировият живот. Антропософията като дар на живота. Необходимости на съзнанието за настоящето и бъдещето» (21 лекции, Берлин, 1918 г.), Събр. съч. 181; или отговори на въпросите в края на лекцията от 28 април 1920 г. в «Обновление на педагогично-дидактичното изкуство чрез духовната наука» (14 лекции, Базел, 1920 г.), Събр. съч. 301, стр. 238.
60. В лекцията от 6 ноември в този том.
61. Например лекциите от 16 юни 1910 г. в «За душите на народите и тяхната мисия във връзка със северно-германската митология» (11 лекции, Кристияния, 1910 г.), Събр. съч. 121; от 13 февруари 1915 г. в «Скритите духовни основи на Първата световна война (16 лекции, Щутгарт, 1914 – 21 г.), Събр. съч. 174b; и от 9 и 17 декември 1916 г. в «Карма на неистината. Съвременен-исторически обзор. Част I» (13 лекции, Дорнах и Базел, 1916 г.), Събр. съч. 173.
62. Елифас Леви, 1810 – 1875. Псевдоним на Абата Алфонс Луис Констант, френски окултен писател.
63. Франц Ксавер Бенедикт фон Бадер, 1765 – 1841, лекар, философ, теолог.
64. Луис Клод маркиз де Сен Мартен, 1743 – 1803, френски философ, теософ и окултист.
65. На това място Рудолф Щайнер добавя: «Когато някой приема това за несправедливо и каже, че трябва да страдат невинни заради виновните, тогава мога само да отвърна: Скъпи приятели, обърнете се към тези, от които идват клеветите. Необходимо е да се внесе сериозност в тази област, иначе няма да се подобри положението в Обществото. А трябва да се подобри. Пълна сериозност трябва да проникне в Обществото. Защото то е носител на най-важните истини за настоящето и не може да бъде заподозряно от другите – вече казах каква нагласа трябва да съществува за разпространяването на антропософските истини, – че се намират хора, които преиначават всичко по злосторен и грозен начин. Вярвам, че точно онези от нашите скъпи приятели, които се отнасят много сериозно към каузата ни, ще приемат тези мерки. Трябва да спомена нещата и тук, както ги споменах и в други групи, понеже ви моля да ги уважите по подходящия начин. Досега наистина не можах да открия да са взети толкова насериозно многото неща, които съм казвал в тази област. Често се вижда, че предприетите мерки се нарушават. Трябва някога да се направи нещо сериозно, иначе няма да се обърне достатъчно внимание на това, за което постоянно става въпрос.»
66. Имат се предвид лекциите: «Антропософия и душевна наука» (5 ноември), «Антропософия и историческа наука» (7 ноември), «Антропософия и природна наука» (12 ноември) и «Антропософия и социална наука» (14 ноември), съдържащи се в

«Допълване на днешните науки чрез Антропософията» (8 лекции, Цюрих, 1917/18 г.), Събр. съч. 73.

67. Виж горната бел.

68. Швейцарският психолог и философ Карл Густав Юнг (1875 – 1961), някогашен ученик на Фройд, е живял от 1909 г. в Кюснахт при Цюрих, там е имал частен кабинет като психоаналитик и от 1910 г. държи лекции в Цюрихския университет. – Относно психоанализата виж лекцията от 13 ноември 1917 г. в този том и бел. 112.

69. Взет от книгата на К. Г. Юнг: «Психология на несъзнателните процеси. Преглед на съвременните теории и методи на аналитичната психология», Цюрих, 1917 г., стр. 13 и сл. (От 1925 г. носи заглавието: «Несъзнателното в нормалния и болния душевен живот», от 1942 г.: «За психологията на несъзнателното»). Трябва да се посочи, че в сравнение с първото издание, цитирано от Р. Щайнер, по-късните издания са доста преработени от Юнг.)

70. Йозеф Бройер, 1842 – 1925, виенски интернист. Основава психоанализата заедно с Фройд. Виж Бройер и Фройд: «Изследвания върху хистерията», Лайпциг и Виена, 1895 г.

71. Виж Рудолф Щайнер: «Моят жизнен път» (1923 – 25), Събр. съч. 28, стр. 195 и сл.

72. Виж бел. 69.

73. Зигмунд Фройд, 1856 – 1939, виенски лекар и психолог. Основател на психоанализата заедно с Бройер. – «Есета върху сексуалността», 1905 г. (2 издание: «Три есета за сексуалната теория», Лайпциг и Виена, 1910 г.), «Тълкуване на сънищата», 1900 г., виж също бел. за Бройер.

74. Жан-Мартин Шарко, 1825 – 1893. Френски медик, познат особено чрез своите трудове относно хистерията и хипнозата.

75. Виж бел. 69.

76. Виж бел. 69: «Относно този проблем в медицината има отличен отговор: казва се, че диспозицията в смятането е х. Човек просто е предразположен към тези неща.»

77. Виж бел. 69.

78. Алфред Адлер, 1870 – 1937, медик. Основател на индивидуалната психология, чрез която се отделя от Фройд – «Практика и теория на индивидуалната психология», 1919 г.

79. Фридрих Ницше, 1844 – 1900, философ.

80. От първата част на «Тъй рече Заратустра» (1883 г.) Ницше представя във все по-голяма степен в произведенията си, че принципът на живота и света е «волята за власт – и нищо друго». През осемдесетте години Ницше планира и многообхватно произведение под заглавие «Воля за власт», но изоставя този план. След смъртта му сестра му и служителите на Архива на Ницше произволно съставят от посмъртните фрагменти уж системното философско главно произведение «Воля за власт» (1901/1906 г.).

81. Виж бел. 69.

82. Също там, глава 4: Два психологически типове.

83. Поради неустановения по-ранен начин на писане, въз основа на едно стенографско сравнение и факта, че Юнг винаги пише «екстравертиран» във въпросната книга, тук беше установено да се употреби екстравертиран, а не екстрровертиран.

84. Рудолф Щайнер говори за хистерията през 1916 г. в двете си лекции от 11 април, 1916 г. в «Човешкият дух в миналото и настоящето» (12 лекции, Берлин, 1916 г.), Събр. съч. 167, и от 13 август 1916 г. в «Загадката на човека. Духовните източници на човешката история» (15 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 170. – Два дни след настоящата лекция от 12 ноември 1917 г. Рудолф Щайнер описва същия феномен в

отговори на въпроси, виж «Допълване на днешните науки чрез антропософията» (8 лекции, Цюрих, 1917/18 г.), Събр. съч. 73.

85. Виж лекционния цикъл «Окултните основи на видимия свят. Духовете на мрака и тяхното сваляне на Земята» (14 лекции, Дорнах, 1917 г.), Събр. съч. 177.

86. Артур Шопенхауер, 1788 – 1860, философ. «Светът като воля и представа», 2 тома, Лайпциг, 1819/1844. – Виж също биографията на Рудолф Щайнер «Артур Шопенхауер» в «Биографии и биографични скици, 1894 – 1905. Шопенхауер – Жан Пол – Уланд – Виланд. Литература и духовен живот през 19 век», Събр. съч. 33.

87. Рихард Вагнер, 1813 – 1883, немски оперен композитор. Ницше скъсва с Вагнер през 1878 г.

88. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (1895), Събр. съч. 5.

89. Виж лекцията от 10 ноември в този том.

90. В «Тъй рече Заратустра», 1 част (1883 г.), «За презиращите тялото», буквално: «Тялото е голям разум, множество с един смисъл, война на мир, стадо и пастир. Инструмент на тялото ти е и твоят малък разум, братко, който наричаш дух, малка играчка на твоя голям разум.»

91. «Отвъд душата. Антропология и антропософия, Макс Десоар за антропософията, Франц Бретано (посмъртно). Схематични допълнения» (1917 г.), Събр. съч. 21, 2-ра лекция, «Макс Десоар за антропософията».

92. Макс Десоар, 1867 – 1947, философ, професор по философия в Берлин. «Отвъд душата. Духовните науки разгледани критично», Щутгарт, 1917 г., глава «Духовна наука, II. Теософия.», стр. 254 – 263.

93. «Въведение в тайната наука» (1910 г.), Събр. съч. 13 .

94. Също там, стр. 294 и сл., има се предвид мястото: «В четвъртия, петия и шестия век сл. Хр. в Европа се подготвя културната епоха, която започва с XV век и в която още се намираме. Тя трябва постепенно да замени четвъртата, гръко-латинската. Това е петата следатлантска културна епоха.» В публикуваната малко след това книга «За загадките на душата» (виж по-горе) Рудолф Щайнер говори в главата за Макс Десоар също и за това изопачаване от негова страна (стр. 40, 44 и сл.). Десоар се опитва да се оправдае пред Рудолф Щайнер в предговора към второто издание на книгата си «Отвъд душата», Щутгарт, 1918 г. Но как той работи с изказванията на Рудолф Щайнер, показва отговорът му на корекцията от Рудолф Щайнер, засягаща мястото, отнасящо се до 5-ти и 6-ти културен период «...моля читателят да обърне внимание, че живее не в шестия, а в петия <следатлантски> културен период. Но той може да ми вярва, че относително грешката в цифрови данни (на стр. 259) не скърбя особено много, защото за мен тези следатлантски периоди са... празна мъгла.» (с. XI).

95. «Философия на свободата. Основни характеристики на един съвременен мироглед – Душевени резултати от едно наблюдение според научни методи» (1894 г.), Събр. съч. 4.

96. «Духовното ръководство на човека и човечеството. Духовнонаучни резултати от изследванията на развитието на човечеството» (1911 г.), Събр. съч. 15.

97. «Прераждане и карма, необходими представи от гледната точка на съвременната природна наука» (1903 г.), напечатано в «Lucifer-Gnosis». Основоположни есета за антропософията и сведения от списанията <Luzifer> и <Lucifer-Gnosis> 1903 – 1908», Събр. съч. 34, стр. 67 – 91.

98. Публична лекция, държана на 25 октомври, 1906 г. в Дом на архитекта в Берлин, отпечатана в «Познанието на свръхсетивния свят в нашата епоха и значението му за днешния живот» (13 лекции, Берлин, 1906/07 г.), Събр. съч. 55.

99. «Отвъд душата» (виж по-горе).
100. В «Загадките на душата» (виж по-горе).
101. «От другата страна на душата» (виж по-горе), бележка: «В дебюта на Щайнер, Философия на свободата (Берлин, 1894 г.), има само наченки на същинско учение. Там се казва, че човек е поел в себе си нещо от природата и оттам чрез познание на собствената си същност може да реши загадката на природата; че в мисленето се намира творческа дейност, предшестваща познанието, докато ние не сме включени в създаването на природата, а сме зависими от нейното по-късно опознаване. Интуицията тук е само формата, в която се появява първо съдържанието на мисълта.»
102. Глава за Макс Десоар в «Отвъд душата» (виж по-горе).
103. Виж в «Отвъд душата» (виж горе).
104. Виж «Как се постигат познания за висшите светове» (1904/05 г.), Събр. съч. 10, глава «Пазачът на прага» и «Живот и смърт. Големият пазач на прага»; виж «за разделянето на мислене, чувстване и воля», но също и глава «Разцеплението на личността по време на духовното обучение».
105. Вилхелм Вунд, 1832 – 1920, лекар, философ и психолог, основава първия институт за експериментална психология в Лайпциг.
106. Виж описание на случая в лекцията от 10 ноември в този том.
107. Виж също края на предходната лекция от 10 ноември 1917 г. и бележките там. Сравни също лекцията от 31 август 1921 г. в «Антропософия, корените ѝ и жизнени плодове» (8 лекции, Щутгарт, 1921 г.), Събр. съч. 78.
108. «Раждането на трагедията от духа на музиката» (1872 г.) – «Несвоевременни размисления»: «Давид Штраус – изповедникът и писателят» (1873 г.), «За ползата и вредата от историята за живота» (1874 г.), «Шопенхауер като възпитател» (1874 г.), «Рихард Вагнер в Байройт» (1876 г.).
109. Преди всичко: «Случаят Вагнер» (1888 г.) – «Залезът на боговете или как се философства с чук в ръка» (1889 г.) – «Антихрист» (1888 г., изд. 1894 г.) – «Ессе homo» (1888 г. изд. 1908 г.).
110. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (1895 г.), Събр. съч. 5
111. В «Тъй рече Заратустра», 4-та част (1891 г.), «Нощна песен на странника» (публикувана също като «Песен на опиянението»), стр. 6 и 12.
112. Известен пример от древногръцката теория на формалната логика (софисти).
113. Виж лекциите в Дорнах от 10 и 11 ноември и лекцията в Цюрих от 13 ноември в този том.
114. В лекцията от 10 ноември в този том.
115. Виж лекциите от 10 и 11 ноември в този том.
116. В лекцията от 11 октомври 1915 г. «Окултното движение през XIX век и връзката му със съвременната култура» (13 лекции, Дорнах, 1915 г.), Събр. съч. 254. Рудолф Щайнер обяснява понятието ляв. «<Ляв> е този в окултизма, който иска да постигне крайната си цел с помощта на това, което представя като окултно учение. <Десен> е човек, който го разпространява само заради самия себе си. Средата представя този, който се стреми да направи езотеричното екзотерично, както в нашето време то е необходимо общо за човечеството. Но тези, които стоят съвсем в ляво, свързват специални цели с това, което разпространяват като окултно учение. Човек залита толкова повече наляво, колкото повече преследва специални цели, води хората в духовния свят и им дава всякакви сведения от духовния свят и ги внедрява в тях по неправилен начин, служещ за реализирането на такива специални цели.»
117. Сравни и лекциите в Цюрих от 6 и 13 ноември 1917 г. в този том.

118. За повявата на Христос в етерния свят виж между другото томове от Събр. съч. «Събитието на повявата на Христос в етерния свят» (16 лекции в различни градове през 1910 г.), Събр. съч. 118 и «Езотеричното християнство и духовното ръководство на човечеството» (23 лекции в различни градове през 1910/11 година), Събр. съч. 130.
119. «Портата на посвещението» – Розенкройцерска мистерия (1910 г.).
120. «Окултните основи на видимия свят. Духовете на мрака и тяхното сваляне на Земята» (14 лекции, Дорнах 1917 г.), Събр. съч. 177 – Виж също например лекциите от 24 септември 1916 г. във «Вътрешните импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата на XIX век» (16 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 171 и 3 и 4 ноември 1917 г. в «Духовнонаучни разяснения към Гьотевия <Фауст>». Том II: «Романтичната и класическата Валпургиева нощ» (13 лекции, Дорнах и Прага, 1916/19 г.), Събр. съч. 273.
121. Людвиг Анценгрубер, 1839 – 1889, виенски писател в «Един юмручен удар», драма в 3 акта, 3-ти акт, 6-та сцена, буквално: «Щом Бог живее – аз съм атеист!»
122. Например в следните лекции: 23 септември, 1916 г. във «Вътрешните импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата на XIX век» (16 лекции, Дорнах, 1916), Събр. съч. 171; 27 ноември, 1916 г. в «Кармата на професията от гледна точка на Гьотевия живот» (10 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 172; 26 декември, 1916 г. «Карма на неистината. Съвременен-исторически обзор. Част I» (13 лекции, Дорнах и Базел, 1916 г.), Събр. съч. 173 и цикъла «Окултно движение през деветнадесети век и неговото отношение към световната култура». «Значителното от външния духовен живот около средата на XIX век» (13 лекции, Дорнах, 1915 г.), Събр. съч. 254.
123. Виж между другото «Принципът на спиритуалната икономия във връзка с въпросите на прераждането. Един принцип от духовното ръководство на човечеството» (23 лекции на различни места, 1909 г.), Събр. съч. 109.
124. Виж освен лекцията тук от 19 ноември, също и тази от 16 ноември в този том.
125. Виж лекцията от 7 ноември.
126. Виж цикъла лекции «Вътрешните импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата на XIX век» (16 лекции, Дорнах, 1916), Събр. съч. 171, «Кармата на професията от гледна точка на Гьотевия живот» (10 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 172 и «Карма на неистината. Съвременен-исторически обзор. Част I» (13 лекции, Дорнах и Базел, 1916), Събр. съч. 173.
127. Фриц Маутнер, 1849 – 1923, писател и философ. «Речник на философията. Нови публикации към критика на езика», 2 тома, Мюнхен и Лайпциг, 1910 г., I т., статията «История», стр. 411, гласи: «Така Вунд е един класик на философията по милостта на издателя».
128. Например в лекциите от 6 и 18 ноември в този том.
129. Патриций Патрик, 389 – 460 г., апостол и светец-покровител на Ирландия.
130. Лекция от 14 ноември.
131. Талес от Милет, около 624/625 – 547/546 г. пр. Хр., гръцки философ.
132. «Загадките на философията, представени исторически» (1914 г.), Събр. съч. 18, глава «Вярата на гръцките мислители».
133. Фредерик Уинслоу Тейлър, 1856 – 1915, американски инженер. Автор на дългосрочни проучвания в индустрията, основател на научното управление (Тейлър). «Принципи на научното управление», 1912 г.; немски: Мюнхен и Берлин, 1913 г.
134. Проф. д-р Мартин Дибелиус, в есето си: «В четвъртата година на войната»; във «Франкфуртер цайтунг» № 322 от 21.11.1917 г., Сутрешен вестник, стр. 1 – 2. Виж също лекцията от 15 ноември в този том.
135. Сравни и лекцията от 15 ноември в този том.

136. Автореферат на лекция от 16 октомври 1916 г. в Листал, във «Философия и антропософия. Събрани есета, 1904 – 1923», Събр. съч. 35, специалното издание, Дорнах, 1982 г. и едноименния джобен формат 612.
137. Виж лекцията от 6 ноември в този том. Виж също лекциите от 24 септември и 7 и 14 октомври 1916 г. във «Вътрешните импулси за развитие на човечеството. Гьоте и кризата на XIX век» (16 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 171.
138. Виж лекциите от 12 ноември, 1916 г. в «Кармата на професията от гледна точка на Гьотевия живот» (10 лекции, Дорнах, 1916 г.), Събр. съч. 172, и от 18 декември 1916 г. в «Карма на неистината. Съвременен-исторически обзор. Част I» (13 лекции, Дорнах и Базел, 1916 г.), Събр. съч. 173. Сравни и лекцията от 1 декември 1918 г. в «Основното социално изискване на нашата епоха» (12 лекции, Дорнах и Берн, 1918 г.), Събр. съч. 186. – Виж изказвания на Рудолф Щайнер: John Worrell Keely и изобретения от него двигател, например в лекцията от 20 юни 1916 г. в «Същността на света и аза» (7 лекции, Берлин, 1916 г.), Събр. съч. 169. (На този така наречен мотор на Кели също и Елена Блаватска посещава една глава от «Тайната доктрина. Синтез на науката, религията и философията»), 3 тома, 1887 – 1897, том 1, 3. част, отдел IX, «Идващата сила».) – Виж също № 107 на «Приноси към пълно издание на Рудолф Щайнер», Дорнах, Архангеловден, 1991 г.: «Апаратът на Щрадер – Модел, скици, сведения».
139. Виж лекцията от 19 ноември в този том.
140. Виж лекциите «Човешката душа в сферата на свръхестественото и връзката ѝ с тялото» (от 18 октомври 1917 г.) и «Духовнонаучни (антропософски) изследователски резултати за вечното в човешката душа и за същността на свободата» от (23 ноември 1917 г.) в «Свобода, безсмъртие, социален живот. За връзката на душевно-духовната същност с физическото тяло на човека» (10 лекции, Базел и Берн, 1917/18 г.), Събр. съч. 72. – Виж също и лекцията от 15 ноември (Санкт Гален) в този том.
141. В по-ранните издания стои образование (Erziehung) вместо създаване (Erzeugung). Стенограмата е неясна на това място; става въпрос за смислова корекция.
142. Виж лекцията от 7 октомври 1917 г. в «Окултните основи на видимия свят. Духовете на мрака и тяхното свалияне на Земята» (14 лекции, Дорнах, 1917 г.), Събр. съч. 177.
143. Гьоте, «Фауст» II, 2 акт, лаборатория.
144. В «Критика на практическия разум», 1788 г., 1 част, 2 том, 2 главен отдел, глава VIII: За одобрение на нуждите на чистия разум, стр. 256 и сл.; Reclam, 1945 г., стр. 196, буквално, «Противно на това изискването на практическия разум е основано върху задължението: нещо (най-доброто) да се направи обект на волята ми, за да го изпълня с всичките си сили; като при това обаче трябва да взема за предпоставка условията, следователно Бог, свобода и безсмъртие, понеже не мога да ги докажа чрез спекулативния си разум, макар и да не мога и да ги опровергая.»
145. В неговите «дневници», септември 1807 г., 7 част, буквално: «Касае се човек постоянно да си спомня за трите си идеални изисквания: Бог, безсмъртие, благочестивост и те да му бъдат възможно гарантирани.»
146. Това се отнася до лекцията от 18 ноември 1917 г.
147. Избрани есета на Prentice Mulford, преведени от английски и редактирани от сър Галахад (псевдоним за Берта Екщайн-Динер), Мюнхен, недатирана (1909 г.).
148. Лекция от 19 ноември в този том. Виж също лекцията от 16 ноември в Санкт Гален.
149. Лекцията от 6 ноември в този том.
150. «Виждам, че дявола познавах»: Гьоте, «Фауст» II, 1 акт, Мрачната галерия, стих 6258.
151. Удру Уилсън. Виж бел. 40.

РУДОЛФ ЦАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винер Нойшат.
- 1879 г. Обучение във Виенското висше техническо училище: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в „Немска национална литература“ на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие „Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте“ (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. „Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер“ (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието „Немски седмичник“. Лекции в Гьотевото общество, Виена: „Гьоте като баща на новата естетика“ (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация „Истина и наука“. Увод към „Философия на свободата“ (Събр. съч. 3).
- 1894 г. „Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед“ (Събр. съч. 4).
- 1895 г. „Фридрих Ницше, борец срещу своето време“ (Събр. съч. 5).
- 1897 г. „Гьотевият светоглед“ (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин. Издава „Списание за литература“ и „Драматургични свитъци“ с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт „Общообразователно училище за работещи“, Берлин.

- 1900 г. „Възгледите за света и живота през деветнадесети век“, по-късно излиза с разширения като „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. „Мистиката в зората на съвременния духовен живот“ (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мари фон Сиверс (от 1914 г. Мари Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. „Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността“ (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание „Луцифер“, по-късно „Луцифер-Гнозис“ (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. „Теософия“. Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1094 – 1905 г. „Как се постигат познания за висшите светове?“ (Събр. съч. 10), „Из хрониката Акаша“ (Събр. съч. 11), „Степени на висшето познание“ (Събр. съч. 12).
- 1910 г. „Въведение в тайната наука“ (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на „Четири мистериини драми“ (Събр. съч. 14).
- 1911 г. „Духовното ръководство на човека и човечеството“ (Събр. съч. 15).
- 1912 г. „Антропософски календар на душата“, „Максими“ (Събр. съч. 40), „Път към себепознание на човека“ (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. „Прагът на духовния свят“ (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство „евритмия“, чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. „Загадките на философията“ (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. „Върху загадките на човешкото същество“ (Събр. съч. 20). „Върху загадките на душата“ (Събр. съч. 21). „Духовният облик на Гьоте в откровенията на

- неговия „Фауст“ и в „Приказка за зелената змия и красивата лилия“ (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за „троичното устройство на социалния организъм“, „Основи на социалния въпрос“ (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Щутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание „Гьотеанум“.
- 1922 г. „Космология, религия и философия“ (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. „Антропософското общество“ прераства в „Единно антропософско общество“ под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му „Моят жизнен път“ (Събр. съч. 28), както и „Ръководни антропософски принципи“ (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху „Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания“ (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъснатата лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер почива в Дорнах.

„Съвременните хора, които възприемат представи тук, във физическия свят, идващи предимно от сетивния свят или спечелени само с опиращия се на сетивния свят разум, който не иска да знае за нищо друго освен за сетивния свят, след смъртта си са привързани към околна среда, оставаща в земната, физическата област, където човекът се намира през времето между раждането и смъртта. Така чрез такива хора, които след смъртта остават още дълго време привързани към земно-физическия свят поради начина си на живот във физическото тяло, се създават разрушителни сили в този физически свят...

В бъдеще обаче физическата Земя ще стане труп и хората биха застанали пред ужасната перспектива да се осъдят като души да обитават един труп, ако не се решат да се вживеят в духовния свят, да се вкоренят в духовния свят.

И ако не усвоим духовни понятия, това е именно най-доброто средство отвъд да нямаме светлина. Но когато човек няма светлина, се движи извън сферата, която би трябвало да осветява, връща се обратно към Земята и като мъртъв броди като разрушителен център по Земята, най-много от време на време може да бъде използван от някой черен магьосник, за да му доставя инспирации за някакви особени процедури и за разрушителна дейност на Земята...

Така чрез духовните идеи и понятия ние си изработваме мъдростта, от която се нуждаем, за да имаме светлина отвъд, иначе всичко там ще бъде тъмно. Защото това, което тук е усвоено като мъдрост, отвъд е светлина, духовна светлина. Мъдростта е духовна светлина. Да, за да не бъде мрачно отвъд, се нуждаем от мъдрост.“